

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

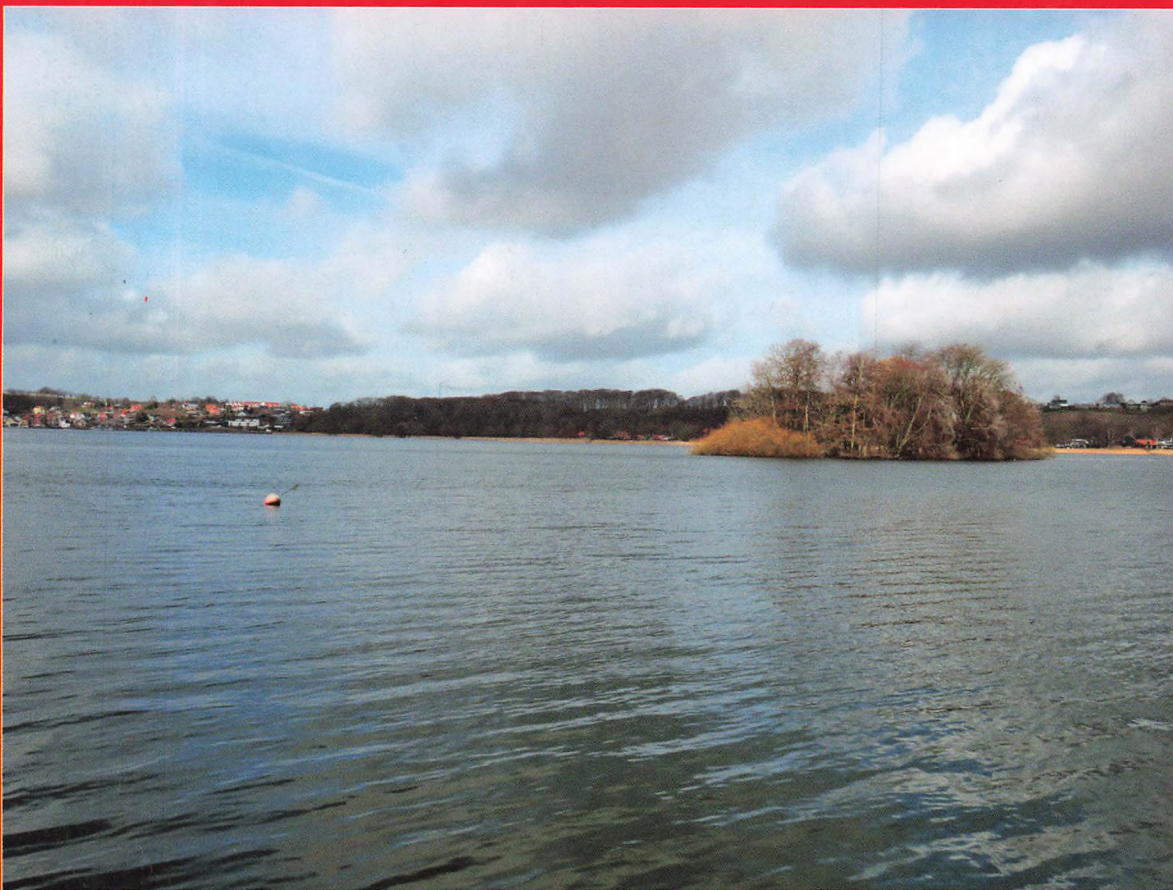
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

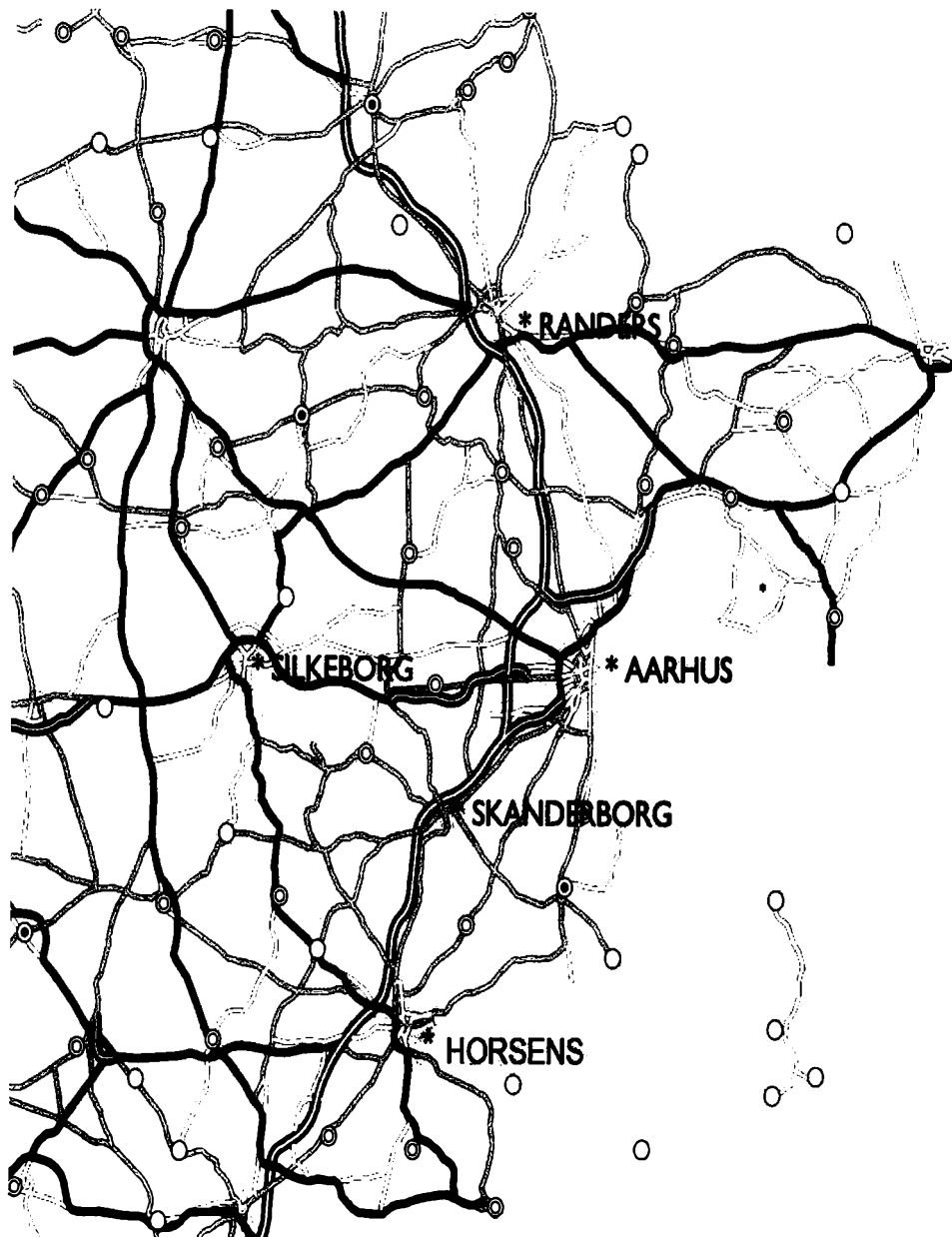
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn 2019

ØSTJYSK
HJEMSTAVN
84. ÅRGANG

ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING
2019

Årbogen er udgivet med tilskud fra:

Aarhus Kommune
Tømremester Helge Kragelund, Faurskov
Årbogen er trykt i 1100 eksemplarer

Redaktion og produktion: Kurt Quist Nielsen, e-mail: quistn@gmail.com
Tryk: WERKs Grafiske Hus A/S

Omslagsbillede På omslaget denne gang er der på forsiden billede af Skanderborg Sø. Foto: Peter Poulsen. På bagsiden øverst er det statuen af Niels Ebbesen på torvet i Randers. Det er udlånt af Randers Kommune. Nederst er det kommandoposten i tårnet på Langå Station. Foto: Peter Poulsen. Alt er omtalt i bogen. Foruden forfatterens billeder og biografi har redaktøren bidraget.

Billederne, der er benyttet til illustration af artiklerne i øvrigt, tilhører, hvis ikke andet er anført, de respektive forfattere.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

Til medlemmer: Indsend venligst e-mail til he.reinholdt@gmail.com for at lette indkaldelse til møder mv.

Oplysning: "Kend din by 1 og 2" er nu til salg som e.bøger på saxo.com

ISSN 0108-3570

Årbog 2019 om tog og jernbaner, Niels Ebbesen ...

Det dejlige billede på forsiden er fra Skanderborg Sø, hvor forfatteren Anders Ove Pedersen havde sin opvækst. Han døde 2005 og efterlod et erindringsmanuskript til sine børn. Det har vore læsere nu glæde af.

Han havde mange oplevelser ved fiskeri sammen med sin bedstefar, Jeppe Pedersen, der boede lige ved søen. Peter Poulsen har bearbejdet materialet.

Niels Ebbesens eg har inspireret Kirsten Elgard til en historie om udflugter hertil sammen med en veninde. Undervejs passerede de herregården Ristrup. Statuen af folkehelten Niels Ebbesen står magtfuldt på torvet i Randers, hvor vi også finder Niels Ebbesens Hus. Se også øverste billede på omslaget.

En frisk historie om Danmarks første jernbaneknudepunkt i Langå kommer fra Peter Poulsens hånd. Han beretter om kongebesøg på stationen 2. september 1862, hvor kongen sammen med sit følge indtog en sollid frokost. Se kommandotårnet nederst på bagsiden af omslaget.

I gamle dage kunne posten komme ud for lidt af hvert, men fødselshjælper hørte nok til sjældenhederne. Erna Bachmann har bearbejdet denne historie for os. Det er posten selv, Kristian Fisker, der fortæller på ægte jysk.

Den sidste sognefoged forlod sit kontor i 1970, hvor embedet blev afskaffet. Tage Franck har arbejdet med emnet og fundet frem til mange store og små opgaver, som sognefogederne skulle løse. Han var jo den skikkeligste og redeligste mand i sognet.

Aarhus Nærbane blev indviet i 1979 som et epokegørende løft for den kollektive trafik. Det var også nødvendigt, for de få og langsomme tog, som DSB satte på banen, kunne slet ikke betjene de mange mennesker, der pendlede til arbejde og uddannelse. Ole Evard Mogensen fortæller denne historie.

Kurt Quist Nielsen
Redaktør

Agnes Østergaard er ikke hvemsomhelst. Det fortæller Ove Jensen i denne historie om gymnastikpigen, der i 1932 giftede sig med Viggo, der også var bidt af gymnastikken. Agnes blev med tiden leder af pige og kvindegymnastikken i Ravnholt, Malling, Mårslet og Als.

Vi kan selvfølgelig ikke udgive en bog uden at skrive om Kreaturhandel i 50'erne. Det mener i hvert fald forfatteren, Aksel Lindetoft, som har handlet på gammeldags vis med håndslag degang alle kendte hinanden og ikke brugte meget papir på afslutte handle.

Og så skal det handle om sølvtøj. Henning Nicolaisen skriver om PederKathrine og et sølvkrus med en forgrenet historie. Det er lavet i 1754 af byens førende guldsmed med de fineste indgraveringer.

Da der var fisk i Silkeborgsøerne var Laurs Fisker med. Han blev født 1861, men var allerede som 6 år gammel ude at fiske sammen med sin far. Det er Bent Pedersen, der skriver.

Indhold

Sidste mand i tårnet	10-21	To prægtige mennesker	87-96
<i>Af: Peter Poulsen</i>		<i>Af: Jørgen Frost Larsen</i>	
Oldenborrer	22-27	Aarhus Nærbane	97-107
<i>Af: Jens Maarbjerg</i>		<i>Af: Ole Edvard Mogensen</i>	
Studerende reddet.....	28-32	Du kom med alt det der var dig	108-118
<i>Af: Peter Poulsen</i>		<i>Af: Ove Jensen</i>	
Fra Skanderborg Sø	33-43	Addit	119-128
<i>Af: Anders Ove Pedersen †</i>		<i>Af: Jens Peter Randsløv Boes</i>	
Da der var fisk i Silkeborgsøerne...	44-52	Niels Ebbesens Eg	129-137
<i>Af: Bent Pedersen</i>		<i>Af: Kirsten Elgaard</i>	
Post post	53-59	Kreaturhandel i 50'erne	138-142
<i>Af: Kristian Fisker Jensen/Erna Bachmann</i>		<i>Af: Aksel Lindetoft</i>	
Karnov familien bag lovsamlingen	60-70	Kære børnebørn	143-164
<i>Af: Harriet Søndergaard Rasmussen</i>		<i>Af: Leif Simonsen</i>	
PederCathrine	71-78	Sognefogeder	165-177
<i>Af: Henning Nicolaisen</i>		<i>Af: Tage Franck</i>	
Uldum Mølle	79-86	Beretning for 2019	178-183
<i>Af: Jacob Hanquist Petersen</i>		<i>Af: Helle Reinholdt</i>	

**ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING**
*Bestyrelsen er valgt på generalforsamlingen
den 17. november 2018 og konstitueret på
bestyrelsesmødet den 17. januar 2019.*

Helle Reinholdt (2015) - 2017
Formand, FU
Adelgade 7, 8660 Skanderborg
Mobil: 26 78 68 80
e-mail: he.reinholdt@gmail.com

Lars Holger Mortensen (2010) - 2018
Næstformand, FU, Turudvalget
Kridthøjvænge 54, 1.tv. 8270 Højbjerg
Mobil: 31 50 16 07
e-mail: larsmortensen51@gmail.com

Herman Rasmussen (1990) - 2018
Kasserer, FU, Redaktionsudvalget
Linåtoften 18, Linå, 8600 Silkeborg
86 94 87 57. mobil 22 25 88 02
e-mail: herman.karen@gmail.com

Søren Sørensen (2016) - 2018
Sekretær, FU, Turudvalg
Schødtsmindedevej 12, Skovby, 8464 Galten
Mobil: 61 34 78 96
e-mail: aaland@kabelmail.dk

Ulla Lauritsen (2007) - 2017
Formand, FU, Turudvalget
Bøgebakken 3, Lillering, 8462 Harlev J
Mobil: 53 20 27 04
e-mail: ullaarne199@gmail.com

Ove Kjær (1990) - 2018
Redaktionsudvalget
Hørgaardsvej 31 B, 8240 Risskov
86 17 92 30, mobil: 61 31 92 30
e-mail: kok8888ok@youmail.dk

Webmaster: *Leif Jensen*
Mobil: 23 27 48 15
e-mail: lj@lamsj.dk

Tage Franck (2002) - 2018
Formand, Redaktionsudvalget
86 87 55 84, mobil 29 89 86 83
Amerikavej 73, 8883 Gjern,
e-mail: franck@fibermail.dk

Vagn Hammer (2005) - 2017
Redaktionsudvalget
Plutovej 16, 8370 Hadsten, 86 98 33 24
mobil 30871723
e-mail: hammers@privat.dk

Kurt Quist Nielsen (2013) - 2017
Redaktionsudvalget
Venusvej 21 . 8370 Hadsten
20 47 70 45
e-mail: quistn@gmail.com

Birthe Sehested (2017) - 2017
Turudvalget
Dalsagervej 7, 8250 Egå,
Mobil: 23 48 98 90
e-mail: birthesested@gmail.com

Jørgen Møller Bitsch (1994) - 2017
Turudvalget
Skovbyparken 11, Skovby, 8464 Galten
86 94 39 36, Mobil 50 71 48 83
e-mail: bitsch@os.dk

Lars Krantz (2018) - 2018
Redaktionsudvalget
Aakjærvej 31, Falling, 8300 Odder
Mobil: 60 20 27 51.
e-mail: lkl@moesgaardmuseum.dk

Peter Poulsen (2018) - 2018
Redaktionsudvalget
Langelinie 69, 8471 Borum
Mobil: 20 68 80 84.
e-mail: poulsen.borum@gmail.com

Årbogsredaktør: (2006)
Kurt Quist Nielsen
Venusvej 21, 8370 Hadsten, 20 47 70 45
e-mail: quistn@gmail.com

Revisorer:
Mogens Lindekilde (2018)
Rosenvænget 79, 8362 Høming, 86 92 18 39
e-mail: moli@live.dk

Troels Smidt (2017) e-mail: btsmidt@gmail.com
Højagerparken 21, 8471 Sabro, 27 26 74 25

Hjemmeside:
www.ostjysk-hjemstavn.dk
Webmaster (Leif Jensen)
Mobil: 23 27 48 15
Mail: lj.lamsj.dk

Forfatterbiografier

Ole Edvard Mogensen, f. 1952 i Vrå. Tog realen med og kom til banen. Siden stationsleder og regionschef. Nu konsulent. Bor i Ry. Har skrevet flere bøger og adskillige artikler om jernbanehistorie i årbøger og tidskrifter.

Jens Peter Randsløv Boes, f. 1932 i Hem, læreruddannet 1953 fra Gedved Seminarium, vikar i Voerladegaard Skole 1953, soldat 1953-55 og lærer i Addit Skole 1955-60, viceforstander i Høvelte Skole 1960-62, øvelsesskolelærer og seminarielærer ved Th. Langs Skole og Seminarium i Silkeborg 1962-86, Århus Seminarium 1986-87, Silkeborg Seminarium 1987-2002. Har skrevet artikler om skole/pædagogik.

Jens Maarbjerg, f. 1944 i Holbæk på Norddjursland. Realeksamen fra Allingåbro Realskole, karl på landet i Holbæk i halvandet år, et halvt år på Rønde Højskole, uddannet til lærer på Jelling Seminarium. Herefter ansat på Morten Børupskolen i Skanderborg i 38 år til 2006. Har i en årrække siddet i bestyrelsen for Skanderborg Museumsforening og Østjysk Lokalfdeling af Foreningen til Svampekulturens fremme.

Ove Jensen, f. 1941 i Enslev, Kolt sogn. Lærer fra Marselisborg Seminarium i 1968 og har arbejdet i bl. a. Hinnerup og Aarhus kommuner. Interesse for det historiske har ført til fordybelse i den østjyske lokalhistorie med fokus på Ormslev og Kolt sogne. Medlem af bestyrelsen i Støtteforeningen for Lokalhistorisk Samling for Ormslev-Kolt.

Jørgen Frost Larsen, f 1946 i Odder. Arkitekt M.A.A. afgang afdl. for bygningskunst, Arkitektskolen Aarhus. Gift med Arkitekt M.A.A. Jette Frost Larsen. Siden 1975 har J og J drevet selvstændigt arkitektfirma med basis i Skanderborg og afd. i Aarhus og Brædstrup. J og J trak sig i 2017 ud af arkitektfirmaet, der nu videreføres af de mangeårige partnere. I årenes løb er udført mange byggerier i Odder.

Jacob Hanquist Petersen, f. 1982 og opvokset på Elmegården i Battrup nær Solbjerg. Uddannet historiker og leder af Uldum Mølle Museum siden 2017. Medforfatter til bogværket Danmarks Teglværker, som siden 2014 har udgivet bøger om teglværkerne.

Henning Nicolaisen, f. 1946, udlært i Vejle indenfor tekstilbranchen. Har i næsten 40 år interesseret sig for gammelt dansk sølv, sølvsmede og deres mærker. De sidste 15 år er slægtsforskning fulgt naturligt med.

Peter Poulsen, f. 1954 i Viborg. Matematisk studentereksamen Viborg Katedralskole 1972. Uddannet som journalist og lokomotivfører. Journalist ved Århus Stiftstidende 1980-2008. Undervisning i journalistik. Lokomotivfører ved DSB fra 2008. Bosat i Borum siden 1974. Begyndte at rode lidt med lokalhistorie i 1978. Medstifter og leder af Lokalhistorisk Arkiv for Borum og Lyngby Sogne.

Leif Simonsen, f. 1934 i Nimtofte, Djursland. Uddannet gartner i Nimtofte. Arbejdet forskellige steder, bl.a. Schweiz, hvor han traf sin senere hustru, Theres. Soldat ved den danske brigade i Itzehoe. - Selvstændig gartner i Laasby. Her blev han vikar for organisten. Stor interesse for forfatteren Thor Lange.

Erna Koust Bachmann, f. 1943 i Kastbjerg Sogn. Bankuddannet, administrationschef i Coop Logistik i Hasselager indtil pensionering i 2006. Arkivar og frivillig i Veng Lokalarkiv. Redaktør og medforfatter til Historiens Spor i Veng og Mesing sogne. Redaktør af Veng og Hørning Lokalarkivers årsskrift og mindre lokale blade.

Aksel O. Lindetoft, f. 1934. Har i mange år arbejdet i udlandet med handel og eksport. Nu fast bosiddende i Spanien.

Jens Maarbjerg, f. 1944 i Holbæk på Norddjursland. Realeksamen fra Allingåbro Realskole, karl på landet i Holbæk i halvandet år, et halvt år på Rønde Højskole, uddannet til lærer på Jelling Seminarium. Herefter ansat på Morten Børupskolen i Skanderborg i 38 år til 2006. Har i en årrække siddet i bestyrelsen for Skanderborg Museumsforening og Østjysk Lokalafdeling af Foreningen til Svampekulturens fremme.

Tage Franck, f. 1939 i Sondrup ved Horsens Fjord. ærereksamen fra Aarhus Seminarium 1964. Lærer ved Gjern Skole 1964-2002, minus orlov som lærer i Jakobshavn på Grønland 1976-78. Siden 1989 leder af Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune. Foredragsholder ved aftenskoler mv. Bor i Gjern. Bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnsforening.

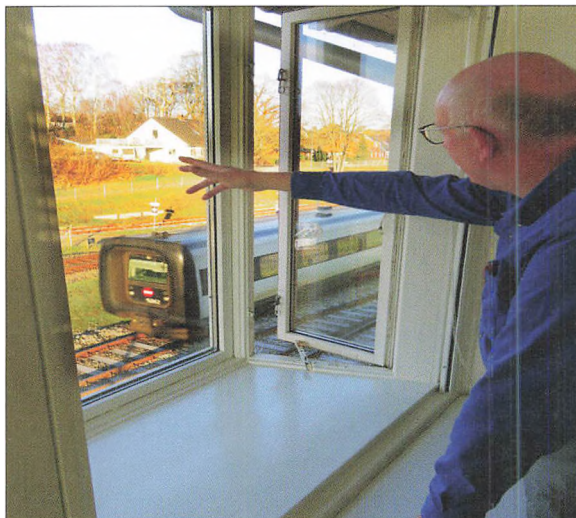
Kirsten Elgaard, f. 1946 i Bendstrup (ved Hornslet). Flyttede til Kirkeskoven i Skjød 1947 og i 1952 til Søften på den tidligere fattiggaard, nu Søften Vestergaard. Gik i Søften Forskole og blev 1960 konfirmeret i Søften Kirke. Ud af skolen efter 7 år, havde forskellige jobs i Aarhus. Nu pensioneret og besøgsven hos Ældre Sagen. Interesser: traveture, opera, musik fra 1960'erne, historie og kulturarrangementer.

Bent Pedersen, født 1941 i Farre ved Hammel. Lærereksamen fra Th. Langs Seminarium 1965. Boet i Svejlbæk ved Silkeborg siden 1964. Ansat på Th. Langs Øvelsesskole fra 1965 – 2004.

Harriet Rasmussen, f. 1933. Tidligere leder af Solbjerg Egnsarkiv. Har været medarbejder her siden 1988.

Erik Nielsen sætter en ære i at vinke til samtlige tog, der passerer forbi "hans" kommandopost. Foto: Peter Poulsen

Sidste mand forlader tårnet

Så tidligt som i 1863 blev Danmarks første jernbaneknudepunkt lagt ved landsbyen Langå, og millioner af rejsende har siden skiftet tog på banegården ved Gudenåen. På over 150 år har den tekniske udvikling selvfølgelig sat sine fodaftryk. Men i den døgnbemannede kommandopost er det godt nok ved at være længe siden...

Af: Peter Poulsen

Højt hævet over trafikken giver Erik Nielsen en fyndig melding i sin radio. Ethvert fag har sit sprog, så når den vagthavende stationsbestyrer udtaler følgende sætning ned i mikrofonen, giver den fuldkomne mening for lokomotivføreren i den anden ende:

"80129, der holder en død Arriva i spor 1, så du får lige en afkortet ind oven på ham".

Javel så! Forklaring senere.

Vi er på besøg i Langå på et sted, der om få år ikke findes mere. Banedanmarks såkaldte kommandopost, en høj murstensbygning

midt imellem de travle spor, symboliserer et stykke danmarkshistorie, for engang arbejdede over 100 mennesker "ved banen" i Langå. Nu er selve stationsbygningens alt for mange kvadratmeter udlejet til helt andre formål, og kun her i "posten" træffes banens samlede personale på stedet - én ad gangen.

Om cirka to år må også denne enlige stats-tjenestemand gå ned ad trappen en sidste gang, og "kontrolltårnet" med hele dets noget bedagede tekniske udstyr bliver nok fjernet. Men lige nu hersker overtrafikkontrollør Erik Nielsen over hvert eneste tog til, fra og igennem Langå Station.

Der kører mange, så vores samtale foregår i bidder, der afbrydes af koncentreret arbejde. På en hverdag håndterer kommandoposten 156 tog, og dertil kommer lidt prøvetog, arbejdskøretøjer og trafik til det privatejede værksted Rail Service. Mest travlt har den sikkerhedsansvarlige stationsbestyrer i de timer, hvor både DSB og Arriva kører halvtimedrift.

Sikke en frokost

Landsbyen Langå fik tog 2. september 1862, og det gik ikke stille af. Kong Frederik VII indviede personligt Jyllands første jernbanestrækning, Århus-Randers, og folket måbede og råbte hurra ved alle mellemstationer: Brabrand, Mundelstrup, Hinnerup, Hadsten, Lerbjerg, Laurbjerg, Langå og Stevnstrup.

Ind til Langå rullede toget med den kongelige salonvogn over landets nye

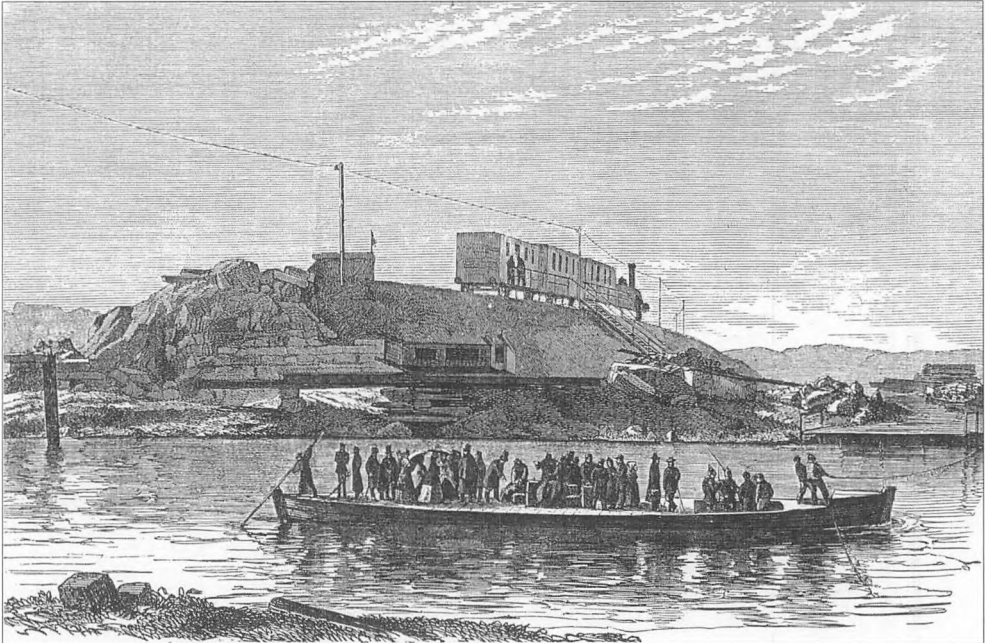
ingeniørmæssige stolthed: broen over Gudenåen. Et datidigt mesterværk, der ifølge Illustreret Tidende havde en bæreevne på "en Million Pund".

Med grevinde Danner, storentreprenøren, sir Morton Peto, og 200 gæster indtog kongen nu en fire timer lang frokost i et uhørt stort telt, som Peto havde ladet rejse på det terræn ved Langå, hvor DSB siden drev planteskole. Peto holdt tale på engelsk, og kongen svarede på dansk.

Frokosten, der beskrives med det engelske ord *splendid*, prægtig, blev leveret af Københavns førende restauratør, teltet var 25 meter (40 alen) højt, og da en storm aftenen før nok så uheldigt havde væltet hele herligheden omkuld, rejste matroserne fra sir Peto's yacht, "The Norseman", teltet igen i løbet af natten. Sådan! Der var i det hele taget ingen smalle steder den dag hos den økonomiske jernbanesværvægter, der måske

Fra fotografiets barndom: Indvielsestoget i 1862 anført af lokomotiv nr. 1 fotograferet ved Langå. Sandsynligvis mens det holdt stille ved festpladsen. Foto udlånt af Danmarks Jernbanemuseum

Så gik det galt. Preussiske tropper har i 1864 sprængt broen over Gudenåen. Passagererne bliver færgen over til det ventende tog mod Århus. Tegning af maleren Otto Bache. Udlånt af Langå Egnsarkiv.

i dag bedst kan sammenlignes med Bill Gates, Jeff Bezos eller Mark Zuckerberg. Samtidige kilder konstaterer, at indvielsestoget med den nybyggede kongelige salonvogn (også en gave fra selskabet Peto, Brassey & Bett) ankom stærkt forsinket til Randers efter festen i Langå.

Så fløj dampdragen

Fra denne dag blev intet mere som før i Langå. Helt nye tider havde indhentet et bondesamfund med bare 300 indbyggere og placeret industrisamfundets spydspids nogle hundrede meter syd for den landsby, der i dag blot udgør en bydel og meget passede betegnes "Gammel Langå".

"Mellem rige Bøndergaarde snart Dampdragen flyve vil", forudså H. C. Andersen 29. august 1859 i digtet "Jylland". Da sad han i en hestevogn på vej gennem

Gudenådalen mellem netop Langå og Hjerfmind. Ordene gør ham nu ikke til en stor profet. Alle talte nemlig om jernbaner. Andersen var selv begejstret, og både på Sjælland og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten blev der anlagt baner i et rasende tempo.

Når man stadig ikke havde taget hul på (Nørre)Jylland, skyldtes det militærstrategiske overvejelser. Måtte banerne nu også pege nord-syd mod Hamburg? Eller skulle de hellere vende øst-vest mod hovedstaden og England? Jyderne gik generelt ind for det første, København for det sidste. Men faktisk havde rigsdagen og indenrigsminister D. G. Monrad allerede i februar samme år skåret igennem med et kompromis, og derefter gik der ikke længe, før dampdragen fløj. Andersens dagvognstur

skete, få måneder før Peto-konsortiets første, energiske spadestik.

Anlægskoncessionen var fra 1859, hovedlinjen mellem Jyllands dengang største og tredjestørste by blev som nævnt indviet i 1862, og allerede i 1863 åbnede sidelinjen til administrationsbyen Viborg fra Langå, hvormed den østjyske landsby rykkede endnu en klasse op.

Lokomotiverne afsporet

Rask gik det til, når staten mobiliserede arbejdskraftreserven med skovle, trillebøره og tipvogne. Hvem kan forstå, at det i 2016-2019 kunne tage lige så lang tid at ombygge to eksisterende nærbaner ved Århus til letbane?

Allerede i 1864 fulgte katastrofen. Jylland blev med nederlaget i Sønderjylland invaderet af østrigske og preussiske soldater. I huj og hast havde danskerne fået stuvet den nye banes materiel af vejen ved Skive, hvortil

Herinde befinder sig den sidste rest af personale på den engang så levende banegård. Intercitytog fra Århus kører ind i spor 3 foran kommandoposten. Foto: Peter Poulsen

byggeriet var nået, og efter endt brug havde de bevidst afsporet lokomotiverne. Tyskerne gjorde gengæld ved (med 400 pund krudt!) at sprænge banens mesterværk, broen over Gudenåen lige syd for Langå Station. Øv.

Illustreret Tidende skrev:

"Hvad man har ondt ved at opfatte anderledes end som den brutaleste

Langt op mod vores tid var det hårdt og mandskabskrævende arbejde at reparere og vedligeholde jernbaner. Her er arbejdskolonnen fra Langå fotograferet i 1933. Foto udlånt af Langå Egnsarkiv.

hævnakt, er det, at de tapre herrer i disse dage har foretaget store sprængnings- og ødelæggelsesforsøg med jernbanebroerne - med den prægtige Langaabro måtte de gøre 5 tildels mislykkede sprængninger, indtil det endelig igår lykkedes dem at få den væltet, og nu ligger den som et lig i ålejet”.

Uhørt ny teknologi

Krigshandlingerne hørte op, og jernhjulene begyndte på ny at rulle. I den første tid blev passagererne færget over åen på en kåg, en af Gudenåens karakteristiske lastpramme, indtil næste bro i 1866 stod klar i en række på foreløbig fire. Den kom tyskerne forresten selv til at betale. Det var jo ikke dansk, men engelsk ejendom, soldaterne havde ødelagt. Brobyggerne må også i anden omgang have gjort det godt. Broen fra 1866 står nemlig den dag i dag - nu som stibro.

Med sidebanen, der kort efter skulle fortsætte til Struer og Holstebro, blev Langå Banegård i 1863 Danmarks første jernbaneknudepunkt, og endnu større blev betydningen, da også den såkaldte ”skæve bane”, strækningen Langå-Silkeborg-Bramming (1908-71), kom til. Ukendte tal af passagerer måtte skifte tog i byen ved Gudenåen, og to rangermaskiner var dag og nat fast beskæftiget med at flytte godsvogne på et større sporareal. Trafiktallene voksede støt for både gods og folk, efterhånden som banerne fik mere end lokal betydning og (for en tid) slog konkurrenterne ud. Det skete gradvist. Faktisk kørte hestetrukne dagvogne faktisk mellem Viborg og Århus helt frem til 1910.

I 1908 blev Langå udvidet kraftigt og bygget om, så den blev en af datidens mest moderne banegårde, hvad man som antydet ikke just kan sige i dag.

Gaslys blev skiftet ud med elpærer og strøm fra eget elværk. Ja, endog sporskifter

*Velkommen til Langå. Som stationsbestyrer går Erik Nielsen i karnappen for at vinke til alle tog, der passerer på hans vagt i kommandoposten.
Foto: Peter Poulsen*

og signaler blev elektrisk betjent, hvilket var temmelig uhørt og udgjorde absolut sidste skrig i teknologi. Selv i dag findes der faktisk baner - blandt andet i Sydslesvig - hvor arme på signalmaster bliver hævet og sænket ved hjælp af lange stålwirer fra et stationskontor.

Slagfærdige Mine

De første ”dampmaskiner på hjul” kørte sindigt og holdt lange pauser. Fra en time og tre kvarter for hurtigste tog mellem Randers og Århus i 1862 krøb rejsetiden kun langsomt ned til nutidens 26 minutter.

Førhen passede togkøreplaner sjældent sammen, så en restaurant måtte der naturligvis til for at fordrive ventetiden, ja snart to. Skiftende restauratører tjente store penge i Langå, fortæller tidligere stationsforstander og lokalhistoriker H. M. Thordrup i et tilbageblik. Så sent som

i 1960'erne kunne alle (vi), der var på vej mellem Viborg og Århus, købe bananer og varme pølser ud ad togvinduet.

I stationsbygningen fandtes to kiosker, og avisikonen Vilhelmine "Mine" Nielsen (1872-1969) gik langs togene og råbte om sine tilbud, hvilket hun først holdt op med som 80-årig.

Hun huskes som svært slagfærdig og havde en popularitet så stor, at hun faktisk posthumt fik opkaldt et IC3-sæt efter sig, litranummer 5002, "Mine Nielsen".

En lille anekdote passer vist ind her: En dag var kong Frederik IX i salonvognen med toget på vej til jagthytten i Himmerland. "Skynd Dem nu, min gode kone", råbte Kongens adjutant, "Hans Majestæt skal have nogle aviser". Men Mine svarede uanfægtet:

"Kongen må vente, til jeg har passet mine faste kunder på det tog, der afgår først". Stationsforstanderen kom til og prøvede at forklare "Avis-Mine", at det var en stor ære for hende at sælge aviser til selveste Kongen.

"Jamen Kongen kan jo ikke få dem andre steder end her", svarede hun, og den replik morede Christian sig så meget over, at hun fik fem øre i drikkepenge. Legenden hævder, at majestæten greb hendes hånd og udbrød:

"Tak fordi jeg endelig fik lov at møde et menneske, der tør sige sin ærlige mening".

Kulminationen i 1952

Midt i 1900-tallet kulminerede det hele. Over 100 mennesker myldrede omkring inde og ude og fik deres udkomme fra stationen med dens godsekspedition og billet salg. Stationsforstanderen ledede et sandt kongerige af portører, trafikelever,

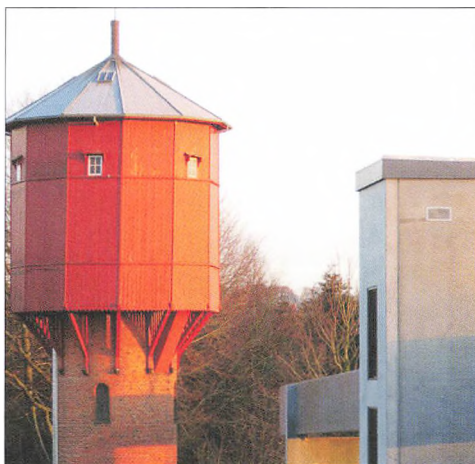
*Kommandoposten og et tog ført af de dengang meget hyppige litra MO fra Frichs Fabrikker i 1965.
Foto: Børge Sundahl*

Så sent som i 1970 måtte der hele to kiosker til for at servicere kunderne i Langå. I kitlen ses Ingelise Madsen. Foto udlånt af Langå Egnsarkiv

trafikassistenter og trafikkontrollører. Dertil kom posthus og de nævnte kiosker og restauranter.

Andre arbejdede i "kolonnen" med at vedligeholde spor. DSB drev egen planteskole, cementstøberi og grusgrav med sidespor syd for stationsbygningen. På

Nyt møder gammelt. Gangbroen ender i dag blindt, men skal på længere sigt binde to dele af Langå bedre sammen. Som det ses, passerer det nye brutalistiske værk fra 2017 tæt forbi det smukke vandtårn fra 1908. Foto: Peter Poulsen

maskindepotet med remise og drejeskive tjente alene op til 50 mand med klargøring og vedligeholdelse eller som lokomotivførere. Langå var med andre ord totalt præget af jernbane"etaten", som det hed. Med banen som drivkraft var indbyggertallet ottedoblet på 100 år - og Socialdemokratiet havde forlængst overhalet Venstre ved sognerådsvalgene.

Bygningsmæssigt blev Langå Station sidste gang genopfundet i 1952. Resten har - fraset en ny perronbro i 2017 - været nedrivninger.

Læge Carsten Gulstad kom til byen i 1950 og bar i nogle år den fine titel "jernbanelæge", fordi han i sin praksis bl.a. arbejdede for banefolkenes sygekasse. Gulstad, der i øvrigt blev sognekommunens allersidste formand (1968-70), gav mange år senere en levende beskrivelse af aktiviteten på Langå Banegård i dens storhedstid:

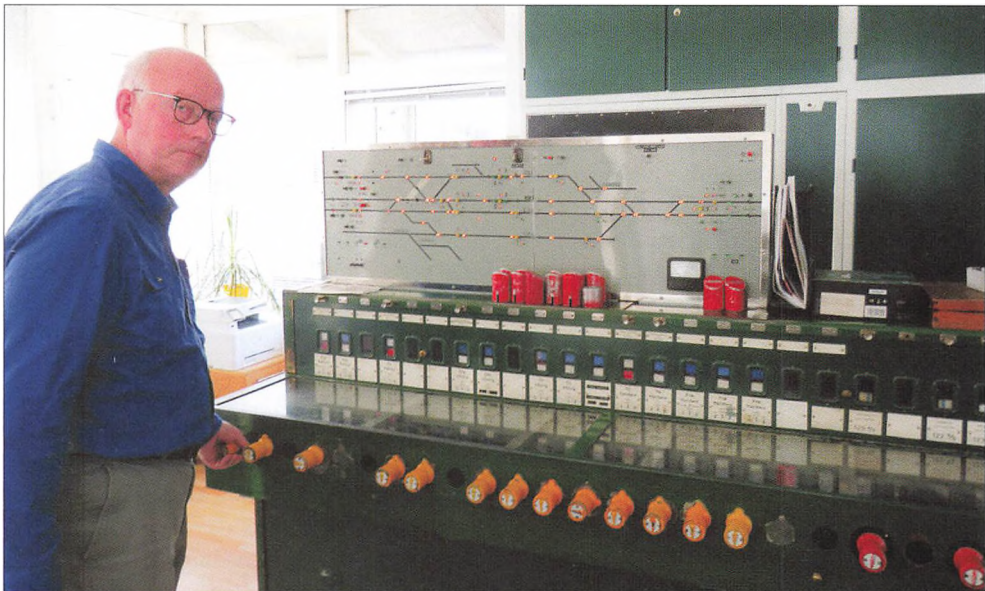
"Næsten dagligt havde jeg et ærinde på stationen for at afsende posten. Jeg syntes, det var spændende, alt hvad der foregik på så stor en station. Der herskede en god

Så har toget fra Århus vendt kørselsretning og ruller ud på sidebanen, der i 1863 gjorde Langå til landets første knudepunktstation. Jyllands første jernbaner ligger, hvor de hele tiden har gjort. Foto: Peter Poulsen

korpsånd. (Stationsforstander) Kjærholm kunne godt være noget krads af og til, men det hjalp åbenbart på hans humør, når jeg kom om eftermiddagen og afledte ham. Der var særligt travlt omkring kl. 17, når

de store eksprestog ankom fra nord og syd. Der skulle afsendes tog mod vest til Viborg-Struer og også mod Laurbjerg-Silkeborg (...) På perronen skridtede jourhavende langs de ankommende tog iført uniform med lang

Med bestemte kombinationer af håndtagene stilles sporskifterne i den rette stilling, og når alle betingelser er opfyldt, og alt er gået i hak bag det grønne metal, får togene lov til at køre. Både den grå tavle øverst og de farvede felter over bordet viser tilstandene ude på sporterrænet. Foto: Peter Poulsen

Børge Sundahl (i midten) og det grønne centralapparat kom begge til banen i 1952. Skønt han mildest talt kender rutinerne, blander pensionisten sig udenom, når vagthavende stationsbestyrer Erik Nielsen fastlægger togvejene. Foto: Peter Poulsen

skødefrakke og med ”spejlægget” i hånden. I forbindelse med nybyggeriet af stationen og omlægning af sporene blev der bygget en signalpost i nord og en i syd. Den sydlige var den vigtigste, den blev passet af en overtrafikassistent”, skrev Carsten Gulstad for 25 år siden.

På arbejde som 79-årig

Ja, næsten som i dag, hvor den nordlige signalpost er fortid, og Erik Niensens løntitel i den sydlige post endda er endt så højt som overtrafikkontrollør.

Lad os gå derop igen. Denne gang skal vi møde Børge Sundahl, født 1934, en levende legende, som alle i DSB og Banedanmark har hørt godt om. Om ikke andet så om den vedholdenhed, der gjorde, at han i 2012 kunne fejre 60 (!) års jubilæum som

banemand, inden han langt om længe gik på pension året efter i en alder af 79 år.

Som noget naturligt bevæger Børge Sundahl sig på få sætninger fra damplokomotiver og røde lyntog til IC3, IC4 og de små, grønne Lint-tog, som Arriva netop nu triller omkring med under os. Alt selvoplevet.

Han voksede op som nabo til en jernbane og blev allerede som barn indfanget af stemningen. I løbet af de mange år, siden han som 17-årig i 1952 kom ”til banen”, har han tjent på næsten samtlige landets stationer (også dem, der nu er nedlagt). Han har solgt billetter, ekspederet gods, styret trafik nat som dag, været rejseleder på udflugtstog, stationsleder og meget andet. Ingen steder har Børge Sundahl dog virket så længe som i

*Udkørsel fra spor 2 over Gudenåen, der i sin tid blev bestemmende for stationens placering. Sikringsanlægget i kommandoposten sørger for, at der straks bliver rødt signal bag det kørende tog.
Foto: Peter Poulsen*

Langå, byen hvor han også har boet og været politisk aktiv siden 1960'erne.

”Da jeg fyldte 70, måtte jeg dog søge min afsked efter statens daværende regler for tjenestemænd”, fortæller han.

”Men jeg fik så en kontrakt på et midlertidigt job her i kommandoposten, og det endte da med at vare i 10 år mere”, smiler veteranen.

Tog er sikre. Ikke en eneste rigtig farlig eller alvorlig hændelse kan Børge Sundahl fortælle om fra de 60 år. Kun med lidt pres får vi den tragikomiske beretning om føreren af ilgodstoget sydfra, der en morgen i 1987 kørte lige igennem Langå med god fart, selv om han egentlig skulle være standset og have afkoblet vogne. Først da signalet

til næste station, Stevnstrup, lyste rødt foran ham, meldte lokomotivføreren sig på radioen og påstod, at nu holdt han ved det forbandede indkørselssignal til Langå, der som sædvanlig viste stop. Da misforståelsen gik op for ham, bakkede han resolut hele vejen tilbage med togstammen, hvilket nogenlunde svarer til at køre bil med lukkede øjne.

”Han blev sat fra bestillingen”, konstaterer Børge Sundahl.

Sikkerhed - metal mod metal

Fra kommandopostens karnap sætter Erik Nielsen en ære i at vinke med hånden ned til samtlige tog. Fra de fleste førerrum vinkes der tilbage i farten. Det er ikke noget, der

står i reglementet, kun en gammel skik, der måske er lidt udlevet.

Det samme kan siges om det monstrum af et jernmøbel anno 1952, der dominerer rummet. Men det virker. Dag ud og dag ind. Tiden går i ring, og de 150-200 daglige tog afvikles sikkert takket være det grønmaledede skrummel, der teknisk hedder et elektromagnetisk sikringsanlæg.

Hver eneste station i Danmark har et såkaldt sikringsanlæg, og det er dødvigtigt - bogstaveligt talt. Sikringsanlægget garanterer mod sammenstød. I udgangspunktet viser alle signaler stop. Hver gang et tog skal bevæge sig, må nogen så at sige spørge anlægget om lov. Drejer de sporskifterne, og låser de dem fast i det rigtige mønster, kan toget få grønt lys (eller hvide lys med rangertilladelse) ad den valgte rute. Ellers ikke. Og kun når alle betingelser er opfyldt, kan næste tog køre i *sit* mønster.

Meget indviklet alt sammen, og de fleste steder bruges der efterhånden mængder af computere og fjernstyring for at få det hele til at glide, hvad enten det gælder små, lokale rangerbevægelser eller gennemkørende tog i høj fart.

Blot ikke i Langå og ganske få andre steder, hvor driftssikre folk som Erik Nielsen drejer og trækker i håndtag, der med metalliske smæld og klaprende relæer omsætter dagens køreplaner til sikker togdrift. Metal mod metal fastlægger, hvilke bevægelser af sporskifter og tog der kan og må lade sig gøre. En klokke ringer som et gammeldags vækkeur og kalder stationsbestyreren til handling, når et tog nærmer sig, eller når et andet er færdigt med at bruge sin "togvej".

Så sødt som i gamle dage, kan man næsten sige, for det grønne centralapparat hedder "Model 1946", og i sin indretning følger

det faktisk et system helt fra 1912. Teknisk museum? Nej, nu skal vi være søde.

Alt skal fjernstyres

En kendsgerning er, at hele molevitten står til at blive afviklet i 2021. Erik Nielsen håber vist, at tidsplanen skrider, så det kommer til at passe bedre med hans pensionering, men tampen brænder. De tilsvarende anlæg i Randers røg i 2018, og fremtiden ser særdeles digital ud. Danmarks p.t. mest umoderne jernbane - fra Langå og nordpå - moderniseres til det 21. århundredes *state of the art*.

Men hvorfor lave noget om, der virker? Ja, hvorfor gå over til fjernvarme, når brændeovnen nu fungerer så udmærket, kan

Hver tid har sat sit aftryk.

man måske også spørge. Sammenligningen holder, for fjernvarmenet på mange kilometers længde overvåges i dag af nogle ganske få mennesker, mens hver lokal brændeovn som bekendt kræver vedvarende opmærksomhed, håndarbejde og stor erfaring for at give samme komfort.

Så også jernbaner bliver fjernstyret, og rationalisering indhenter de mange arbejdstimer i Langå Kommandopost.

Af og til - men faktisk ret sjældent - skal noget repareres eller justeres i det elektromekaniske maskineri. For sikringstekniker Brian Pedersen betyder det afveksling fra alt det computerstyrede, når han åbner bagsiden af det gamle grej i Langå. Vi kan røbe, at han løste dagens udfordring uden brug af måleinstrumenter, men med olie fra en smørekande. Foto: Peter Poulsen

Det grønne centralapparat i tårnet kræver døgnbemanding. Kun i få timer lørdag nat kan det veltjente sikringsanlæg sættes til selv at lukke enkelte tog automatisk igenem og kun på hovedlinjen. Snart efter møder morgenvagten, og så er Langå spor og signaler igen betjent af et menneske.

I en stadigt mere digital verden ligner det mere og mere det absolut sidste minde om Langå Stations historiske storhedstid. Tak fordi vi måtte opleve det.

P.S.:

Hvad var det egentlig, Erik Nielsen sagde i radioen? Noget med at stable to tog oven på hinanden? Ikke helt. Men der holdt et Arriva-togsæt med teknisk nedbrud i spor 1. Derfor skulle føreren af det ankommande tog 80129 køre forsigtigt ind til perronen i det samme spor med signalet ”togvej uden

sikkerhedsafstand” og standse et bestemt sted foran havaristen.

ANVENDT MATERIALE

N. M. Thordrup: Langå Jernbanestation, i Alle spor fører til Langå, Byhistorisk Arkiv Langå 1970, genudgivet 1991

Børge Sundahl: Langå og jernbanen, i Lokallhistorisk Årbog Langå 1986

Carsten Gulstad: Fra storstation til trinbræt, i Lokallhistorisk Årbog Langå 1994 (og 2006)

Erik Kjersgaard: Jernbanerne binder landet sammen, i Illustreret Tidende ny udgave 8/1992

Langaabroen over Gudenaanaen, i Illustreret Tidende oprindelig udgave 7.9.1862

Dengang Avis-Mine fik sit eget IC3-tog, omtale i Randers Amtsavis gengivet i Lokallhistorisk Årbog Langå 2018

Sikkerhedsreglementet af 1975 (SR), nyeste udgave, Banedanmark

Artikel om JFJ damplokomotiver på Jernbanen.dk

TAK TIL

Overtrafikkontrollør Erik Nielsen, Hadsten

Pens. overtrafikkontrollør Børge Sundahl, Langå

Arkivleder Egon Kristensen, Langå Egnarkiv

Museumsinspektør Gitte Lundager, Danmarks Jernbanemuseum

Da oldenborrerne hærgede i Hylke Sogn

Af: Jens Maarbjerg

Baggrund

I tidernes morgen deltog jeg i et kursus på egnarkivet i Skanderborg. Mit emne var fattighuset i Hylke, og oplysningerne kunne findes i Hylke Sognerådsprotokol, som dengang hørte hjemme på det lille bibliotek i Hylke Skole. I min søgen efter oplysninger om de fattiges kår blev jeg opmærksom på referater om indsamling af oldenborrer. Spændende stof for en ung biologilærer, men det måtte vente til bedre tider, og så gik det i glemmebogen, indtil jeg for nylig på nettet faldt over en lov om bekæmpelse af oldenborrer fra 1887. Så skulle det være! Sogneprotokollen var flyttet til rigsarkivet og blev bestilt til læsesalen på Landsarkivet i Viborg, hvor jeg tilbragte en spændende og givtig dag i min jagt efter oplysninger om oldenborreindsamlinger i Hylke Sogn. Mere om det senere. Først nogle faktuelle oplysninger om oldenborren.

Oldenborren

I Dyrenes verden fra 1940 skriver Ingvald Lieberkind: "Der er vel næppe noget barn i

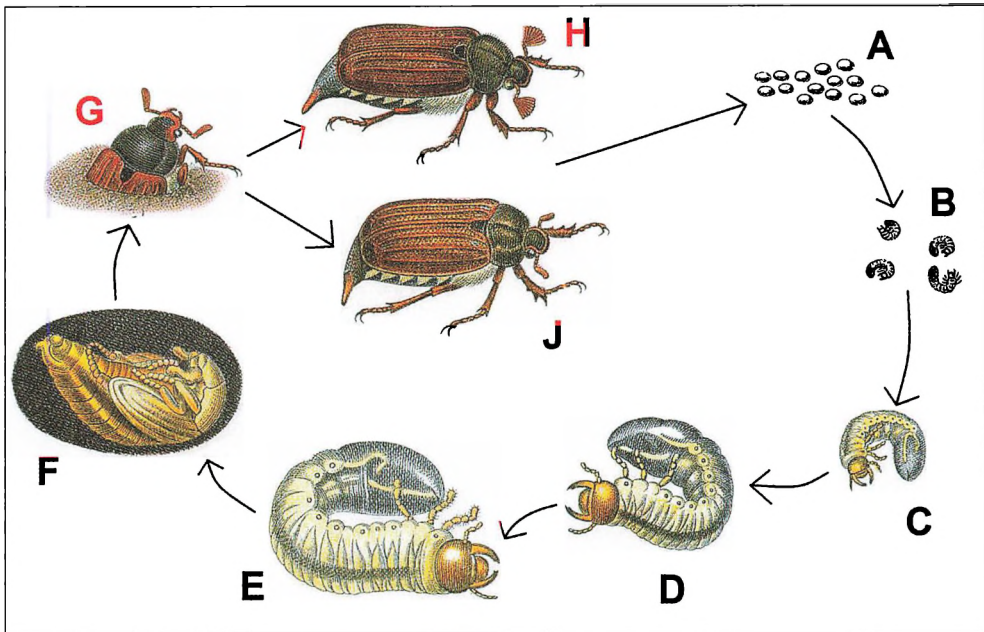
Danmark, som ikke kender oldenborren. En nærmere beskrivelse af det fuldt udviklede dyr turde være overflødig, med sine brune og sorte farver er den jo velkendt."

I dag er det de færreste, der har set en levende oldenborre, da den langt fra er almindelig. Det er en noget klodset bille på størrelse med en skambasse, sort med brune vinger. Dens livscyklus er bemærkelsesværdig. Udviklingen kan følges på billedet, se næste side.

Første år

(G H (han) J (hun) A B på tegningen)

Sidst i maj kommer de voksne oldenborrer op af jorden. De ses om aftenen, når de sværmer omkring træer og langs skovkanter. Om dagen kravler de rundt på løvtræer, især egetræer, og æder af de friske blade. Den skade de herved gør er ubetydelig. Træerne afløves, men sætter nye blade (og det kan dendrologerne aflæse på egetræernes årringe). Når billerne har parret sig, lægger de æg i jorden og dør snart efter. Larverne

klækkes efter 4-6 uger og begynder straks at æde. Om vinteren graver de sig ned i frostfri dybde.

Andet år

(C på tegningen)

Når vinteren er forbi, fortsætter larverne hele sommeren med at æde rødder. De overvintrer i frostfri dybde.

Tredje år

(D på tegningen)

Larverne æder hele sommeren og gør stor skade på afgrøderne. De overvintrer igen som larver og har nu nået en størrelse på ca. 5 cm.

Fjerde år

(E F på tegningen)

Larverne æder løs til Sct. Hans, hvorefter de forpupper sig i 30-40 cm's dybde. Midt i august forvandler puppen sig til den voksne bille, som bliver i jorden vinteren over.

Oldenborren som skadedyr

”Oldenborrerne er grove, plebejiske ædere, som grådigt kaster sig over alt grønt, ofte optrædende i masser, der ikke giver orientens græshoppesværme synderligt efter. Biolog Wilhelm Bergsøe (1835-1911)”

Selv om der hvert år kan findes sværmende oldenborrer, vil det næsten altid være sådan, at der i en bestemt egn hvert fjerde år kommer mange oldenborrer op af jorden, mens de i de andre år er sjældne. Man kalder disse år for flyveår eller oldenborreår.

Lidt historie. I første halvdel af 1800-tallet var der kun få klager over angreb, men i slutningen af fyrrerne begynder de at røre på sig. I 1853 klages der stærkt over larveangreb, i 1857 bliver det værre. Så fulgte nogle år uden de store angreb, men i 1870'erne og 80'erne kom en ny opgangsperiode. Det blev så slemt, at der blev vedtaget en lov den 1. april 1887 om indsamling af oldenborrer

i flyveårene. Ideen var, at jo flere voksne oldenborrer, man indsamlede, jo færre æg blev der lagt, og jo færre larver kunne gøre skade på afgrøderne.

Da alle indsamlede dyr skulle indberettes, har man tal fra 1887 og følgende flyveår. I 1887 indsamledes ikke mindre end 7,5 millioner pund. Da der går ca. 650 stykker på et pund, betyder det omtrent 5 milliarder individer, og det har kun været en del af bestanden. Oldenborrerne indsamledes især på Fyn med omliggende øer, på den sydlige del af Sjælland og i Østjylland fra Randers Fjord og sydpå. Hermed er vi fremme ved Hylke Sogn, som ligger syd for Skanderborg Sø i det østjyske område, hvor angrebene var voldsomme.

Oldenborrerne i Hylke Sogn 1887

Vi følger sognerådets møderække i den første indsamlingssæson.

27. april. Et af punkterne på dagsordenen handlede om indsamling af oldenborrer. Stiftamtet ønskede i henhold til den nye lov af 1. april svar på følgende spørgsmål:

Er der anledning til at indsamle oldenborrer i Hylke Sogn?

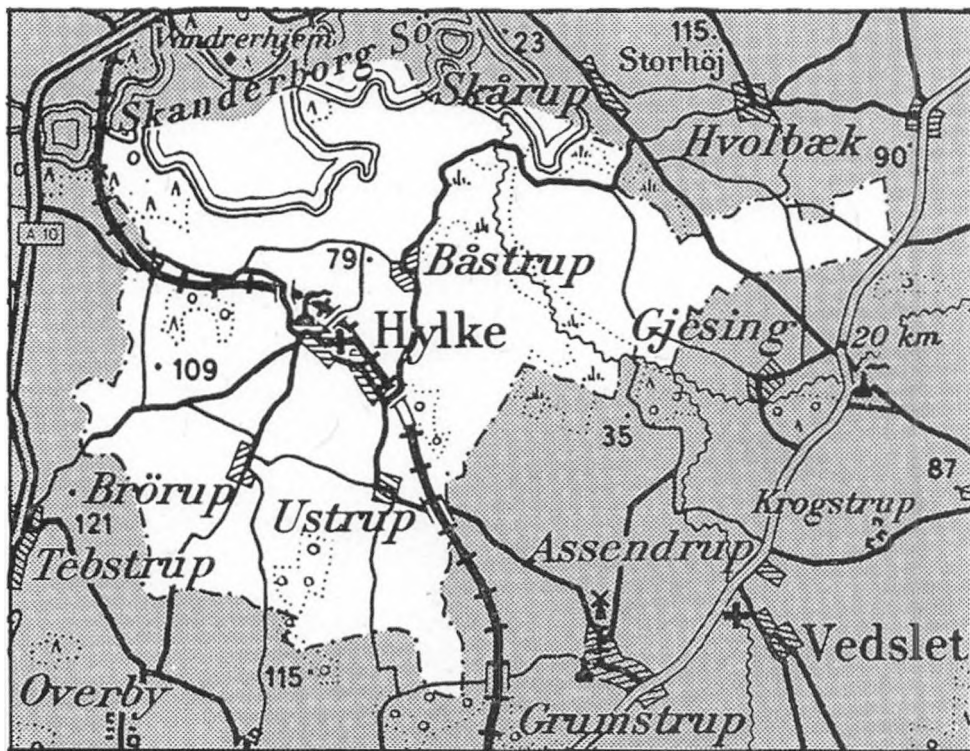
Svar: "Ja, stort behov i år. Flyveår."

Hvilken betaling mener sognerådet, der skal ydes pr. indsamlet pund oldenborrer?

Svar: "Foreløbig ydes 5 øre pr. pund."

Kan man godtage en betaling på 20% til de mænd, der forestår dræbningen af oldenborrerne?

Svar: "Ja."

7. maj. Amtet giver grønt lys til at planlægge indsamlingen.

12 maj. Nu haster det, da oldenborrerne når som helst kan kravle op af jorden og gå til angreb.

Ifølge loven skulle sognerådet vælge en eller flere pålidelige mænd til at modtage og dræbe de indsamlede oldenborrer. Man valgte en praktisk løsning med personer fra sognets fem landsbyer.

Fra Hylke forpagter Sørensen og husmand og landpost Jørgen Pedersen.

Fra Båstrup forpagter Peter J. Christensen og husmand Knud Rasmussen

Fra Ringkloster gårdejer Niels Peter Jensen og husmand Morten Jensen.

Fra Ustrup gårdejer L. Kristen Stougård og skomager Peter Hansen.

Fra Brørup gårdejer Rasmus Nielsen og snedker Bierkampf

Hvad gjorde så disse betroede mænd, når folk tropede op med deres sække med indsamlede oldenborrer? Det står der ikke noget om i loven eller i sognerådets protokol, men mon ikke det er foregået nogenlunde som det berettes af Kristian Nielsen fra Vejen-Læborg Sogn:

"Et par Aar var der mange Oldenborrer, og der blev af Det Offentlige organiseret Kamp mod dem. De sværmede om Aftenen og satte sig i Træerne, naar Mørket faldt paa. Naar vi saa stod op ved 2-Tiden om Natten, kunde vi ryste dem ned; det gik hurtigt med at samle dem i Spande og derfra fylde dem i Sække; de hang gerne sammen to og to (Parring). Vi samlede som Regel 2-3 store Sækfulde hver tidlig Morgen og transporterede dem til en Gaard, hvor de havde en stor Gruokedel, der var i Kog hele Dagen, og her stod en Karl Dagen lang og kogte Oldenborrer, hvorefter de kastedes

paa Møddingen. Ved Aftenstid hentede vi de tomme Sække, og saa gik det løs næste Nat igen. Det var ikke nogen daarlig Forretning at samle Oldenborrer. Da mine Brødre var henholdsvis 5 og 8 Aar yngre end jeg, blev det far, mor og mig, der måtte tage Tørnen."

19. maj. Det gik trægt med indsamlingen i Hylke, så man så sig nødsaget til at forhøje betalingen fra 5 øre til 8 øre pundet.

6. juni er den gal igen. Nu forelå et andragende fra de betroede mænd, der modtog og dræbte oldenborrerne om at få det tilståede vederlag på 20% forhøjet til 25 % af købesummen. Sognerådet fandt sig ikke beføjet til at anbefale andragendet, der i øvrigt blev henvist til amtsrådets afgørelse.

Der må have været gang i indsamlingen, for det kneb med at finde midler i sognekassen til indsamlerne. Derfor bemyndigedes et par sognerødder til at optage et lån på 800 kr. i en af sparekasserne i Skanderborg til udlæg. Sognerådet skulle nemlig ikke selv afholde alle udgifter. I loven kan læses:

"Udgifterne erholdes forskudsvis af kommunens kasse, men halvdelen af samme refunderes kommunen af statskassen og en fjerdedel af amtsrepartitionsfonden (!). Når indsamlingen er afsluttet, sendes til amtet regnskab over de indsamlede kvantiteter."

11. juni. Det besluttes at afslutte indsamlingen den 13. juni.

20. juni. Der er gang i indsamlingen. Citat: "I anledning af, at der af flere er ytret misfornøjelse over, at oldenborreindsamlingen er sluttet, da der flere steder er betydelig mængde til stede af det nævnte insekt, har sognerådet forhandlet om hensigtsmæssigheden af at fortsætte indsamlingen og besluttet at fortsætte indsamlingen til mandag den 27. dennes".

forhøjet til 9 øre og til sidst til 12 øre pr. pund. Det vil blive meddelt, hvad tid disse priser må udbetales. For dræbningen vil der blive udbetalt 1½ øre pr. pund, og dersom oldenborrerne ikke skulle komme frem i større mængder, vil der blive udbetalt 2 øre pundet for dræbningen.

1895. Betalingen fastsættes til 8 øre pundet, der må stige til 12 øre mod slutningen. Hvornår den forhøjede betaling indtræder bestemmes af formanden. For dræbningen betales 2 øre pr. pund.

De samlede uspecificerede udgifter var 145 kr. Det var 1/15 af udgiften i 1887, så oldenborrekrisen er ved at synges på sidste vers.

Hernævnes som den eneste gang i protokollen, at der indsamles oldenborrelarver.

Mon ikke det er en misforståelse? I oldenborreårene samles kun voksne biller. Larverne kunne i henhold til loven også indsamles, men det skete, når de var mest skadelige et eller to år før flyveåret.

1899. I maj måned betales 12 øre pr. pund. I første halvdel af juni 16 øre og i sidste halvdel 20 øre.

1903. Sidste år, hvor der nævnes oldenborrer i sognerådsprotokollen. Prisen pr. pund er før 15. juni 16 øre, herefter 20 øre. For dræbningen udbetales 25 %.

Lykkedes det?

Det ser altså ud til, at det nyttede at bekæmpe oldenborrerne. Der var et stort fald i

bestanden fra 1887 til 1903. Landmændene fik større udbytte, og som sidegevinst blev de kogte oldenborrer brugt som gødning. Hvor der samledes larver, blev de brugt som grisefoder.

Det hører med til historien, at flere af den tids biologer mente, at oldenborrerne nok var forsvundet alligevel på grund af svampesygdomme, bakterier eller andre naturlige fjender.

Men hvorfor er bestanden ikke siden kommet op på normalt niveau?

Hvis antallet af småfugle formindskes på grund af hård frost om vinteren, vil bestanden i løbet af få år være retableret.

Antallet af spættet sæl blev i 1988 og 2002 reduceret til under det halve i danske farvande på grund af sælpest, men er nu normaliseret.

Hvorfor det samme ikke sker for oldenborrerne vides ikke, men mon ikke et moderne landbrug med bl.a. en meget effektiv jordbehandling er en del af årsagen.

LITTERATUR:

Hylke Sognerådsprotokol 1883 - 1911

Lieberkind: Dyrenes verden 1940

Thomsen og Bovin: Haveplanternes skadedyr. 1950

Fauna Germanica: Die Käfer des Deutschen Reiches. I.

& II. Band. Farbendrucktafeln von Dr. K.G. Lutz. K.G.

Lutz' Verlag, Stuttgart 1908

[https://gyllle.dk/en-gammel-naturhistorie-om-](https://gyllle.dk/en-gammel-naturhistorie-om-oldenborren-landbrugets-skraek/)

[oldenborren-landbrugets-skraek/](https://gyllle.dk/en-gammel-naturhistorie-om-oldenborren-landbrugets-skraek/)

http://www.vejenminiiby.dk/3200/3200_maltvej_kirkehuset/1903_indsamling_af_olderborrer.pdf

Lovtidende for Kongeriget Danmark 1887. Lov nr. 57 1887

Trap Danmark. Kortet over Hylke Sogn.

Studerende blev advaret om livsfare

Østjysk speaker ved BBC fik unge til at rømme Aarhus Universitet før succesfuldt luftangreb - vel at mærke uden at tyskerne opdagede det

Af: Peter Poulsen

Skønt det er længe siden, bliver besættelsestiden ved med at kaste oplysninger af sig. Her kommer - næsten på 75 årsdagen - en nyhed eller i hvert fald en interessant teori, der aldrig har været fremme før.

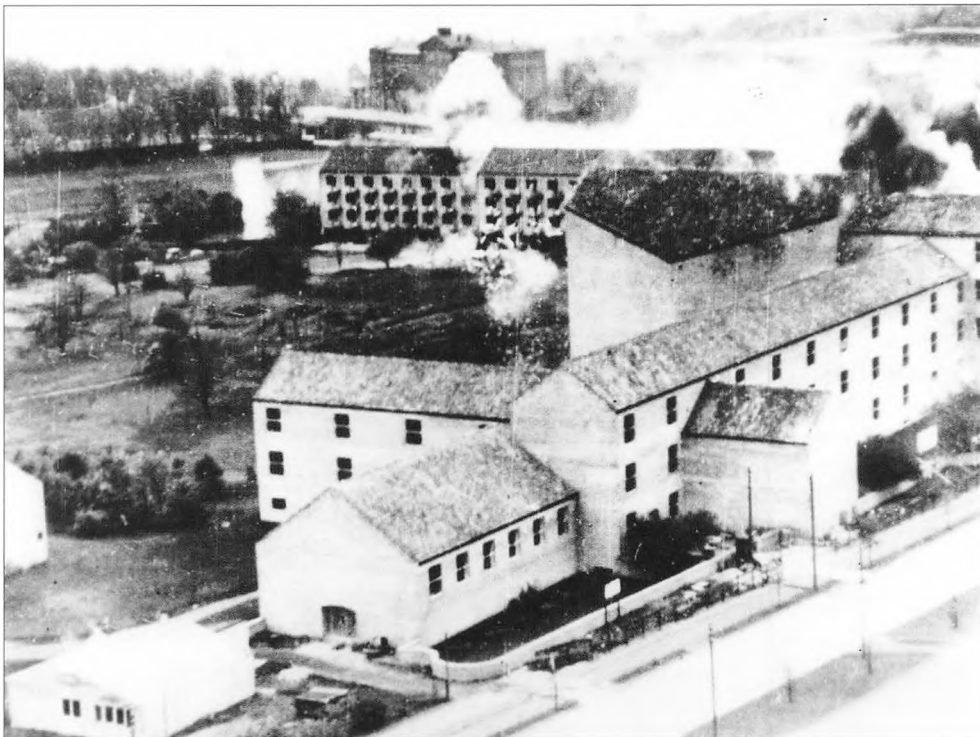
31. oktober 1944 klokken 11.41: Uden mindste varsel genlyder Århus af 47 øredøvende eksplosioner. Et dristigt, velplanlagt og yderst effektivt præcisionsangreb er i gang mod de bygninger på Aarhus Universitet, der rummer det jyske hovedkvarter for tyskernes forhadte politi, Geheime Staatspolizei, og to lignende enheder. 14 minutter senere er det hele forbi, og først da lyder luftalarmen.

Modstandsbevægelsen havde længe tryglet de allierede om netop dette angreb, fordi Gestapo var farligt nær ved at oprulle hele dens organisation. Tyskerne anholdt og torturerede nøglepersoner på stribet. Det blev der sat en bremse på. Historikere har siden betegnet luftangrebet med fire bølger af hver seks Mustang jagerbombefly som det mest præcise på dansk grund under hele Anden Verdenskrig.

Allerede samme aften sendte jyllandsleder, oberstløjtnant Vagn Bennike, da også et takketelegram. Da den allierede hovedkommando svarede "hope you had good seats for the show" (håber, De havde gode pladser til forestillingen), nævnte han nøgternt, at han "desværre ikke var i første parket, men flyverne passerede over mit kvarter uden for Aarhus". (Kvarteret var hos godsejer Søborg på herregården Lyngbygård, hvor nogle eskortefly ganske rigtigt kom forbi. Bombe-flyene derimod fløj lavt ind sydfra via Skanderborg Sø. Det ville også have lignet den forsigtige Bennike dårligt at have anbragt sig selv på kortet).

Civile tab var små

Da flere tons spræng- og brandbomber pludselig flagrede ned over et begrænset område omkring hovedmålet, Kollegium 4 og 5, opstod en voldsom virkning. Cirka 70-75 personer blev dræbt, heriblandt 10 danske bygningshåndværkere i hovedbygningen og en enkelt dansker under forhør. Næsten alle andre var tyske politifolk,

Luftfoto taget fra et af de britiske bombe-fly, lige efter at de første bomber uden varsel har ramt Kollegium 4 og 5. Der var ikke store chancer for at overleve her. I baggrunden Langelandsgades Kaserne, der også blev ramt. Forrest hovedbygningen langs Ringgaden. Foto i Besættelsesmuseet.

blandt andre chefen, SS-Sturmbannführer Eugen Schwitzgebel, og soldater på Langelandsgades Kaserne. Stor begejstring hos danskere og allierede.

Til alt held befandt der sig næsten ingen studerende i de gule bygninger den dag. Eller var det nu kun held?

I efterladte erindringer fortæller lektor Anders Ove Pedersen (1919-2005) en fascinerende historie, der nu lægger sig til de utallige tekster, der allerede har beskrevet den grå efterårsdag i Århus forfra og bagfra i alle tænkelige detaljer.

Pedersen fortæller, at studenterne igennem nogen tid var blevet advaret og skræmt fra at opholde sig på Universitetet - helt uden at besættelsesmagten havde opdaget en

sammenhæng. Ja, måske havde London faktisk heller ikke selv opdaget, hvad der foregik.

Erindringerne er stillet til rådighed for Østjysk Hjemstavn af den afdødes søn, tandlæge Niels Ove Pedersen.

Svarts egne nyheder

På tidspunktet studerede Anders Ove Pedersen noget så eksotisk som hovedfag i engelsk ved det kun 16 år gamle universitet i Århus. De var kun en håndfuld af slagsen, og i februar 1940 blev de endda én mindre. Stud. mag. Anker Svart modtog et legat og rejste til England for at studere i en periode.

Der gik naturligvis fem år, før de andre unge mennesker fik ham at se igen, men til

deres overraskelse hørte de fra ham. Anker Svart lå nemlig ikke på den lade side, men bevægede sig efter endt eksamen til London og blev blandt andet nær medarbejder hos den konservative eksilpolitiker John Christmas Møller. Svart blev også en af de danske stemmer i BBC. Med andre ord: Speaker ved den i Danmark forbudte radio.

Anders Ove Pedersen fortæller nu, at når Anker Svart talte i nyhedsudsendelserne til Danmark i oktober 1944, så kom der særligt interessante nyheder fra Århus. Og vel at mærke kun når Svart sad i studiet.

I forvejen brugte briterne systematisk BBC til kode-meddelelser. Der kunne være "Hilsen til Yvonne og Erik" eller blot "Husk at lytte". Sidstnævnte betød, at Hvidsten-gruppen skulle være på plads ved mosen og modtage våben ved midnatstid.

Men af Anker Svarts mund kom nu "nyheder" om, at tyskerne nærmest drev klapjagt på studerende i Århus. Én aften i oktober 1944 havde de anholdt alle studenter i Tordenskjoldsgade. En anden gjaldt det alle i Marselis-kvarteret. En farlig udvikling, som man måtte tage sig i agt for.

Det hele var grebet ud af den grå London-luft. Men det havde sin virkning. De unge holdt sig væk fra det lille universitet ved Ringgaden - og reddede livet. Anders Ove Pedersen selv rejste for eksempel hjem til sin familie i Skanderborg.

Og bedst af alt: Tyskerne, der utvivlsomt lyttede med, fattede ikke, hvad der foregik. Intet antiluftskys blev derfor sat op til at beskytte deres hovedkvarter. Det var virkelig en kvik spindoktor, der havde konstrueret den røverhistorie.

Redningsarbejde i Universitetets hovedbygning. Tre arkitekter, heriblandt C. F. Møller, blev bjærget i levende live. 10 bygningsarbejdere blev dræbt, men ingen studerende.

Foto: Karl Kærra. I Besættelsesmuseet.

Anker Svart som ung studerende i England. Ukendt fotograf.

Hvem vidste hvad?

Anker Svart (1918-2008) var livet igennem en elskværdig og diskret mand. Som opvokset i grænselandet ved Tønder talte han flydende tysk og nu engelsk. På Christmas Møllers opfordring gik han straks efter krigen ind i diplomatiet og steg til tops: Bonn. Beijing. Stockholm. På toppen beklædte han i en usædvanligt lang periode posten som ambassadør i Moskva under Den kolde Krig og lærte sig russisk. På nettet kan man i dag finde en af hans hemmeligt-stemplede indberetninger til udenrigsminister K. B. Andersen om situationen i Sovjetunionen, mens diktatoren hed Leonid Brezjnev.

Diplomaten har aldrig selv fortalt om de falske nyheder til Århus. Vi ved ikke, om de i den gode sags tjeneste var aftalt med Bomber Command, hvilket virker usandsynligt, eller blev opfundet i redaktionslokalet.

Måske havde Anker Svart som en af de få danskere og endnu færre østjyder, der boede i London, været spurgt til råds. Han kendte jo geografien i Århus, hvor han selv havde boet på et af de kollegier, der skulle tilintetgøres. Bombe-aktionen var en yderst vanskelig opgave, fordi Universitetet lå tæt på kaserne i Langelandsgade og Høegh Guldbergs Gade, og fordi man for alt i verden ikke måtte ramme Kommunehospitalet. Under forberedelserne blev der blandt andet fremstillet en model over området - at se på Imperial War Museum i London.

Det vides, at én reporter, nemlig Svarts kollega T. M. Terkelsen, på forhånd var indviet i planen. Han skulle holde sig klar til samme dag at rapportere begejstret om bombardementet og nedtone forventede civile tab - en bunden opgave.

Kun to gange ser diplomaten Anker Svart ud til at have udtalt sig offentligt om årene ved BBC. Den ene gang skete det i et interview med Vejle Amts Folkeblad i sommeren 1945. Artiklen handler dog mest om det journalistisk-tekniske i at oversætte og formidle britiske nyheder hurtigt og præcist i de år, da bomberne faldt over London. Ikke et ord om det succesrige angreb på det universitet i Århus, hvor han selv var immatrikuleret.

Den anden gang var mange år senere i et interview med informationschefen i hjemmeføringsbladet Folk og Forsvar. Her er heller ikke et ord om Århus, men Anker Svart nævner, at der altid sad en censor fra udenrigsministeriet ved siden af speakeren hos BBC. Censoren var bogstaveligt talt udstyret med en "dødmandsknap", der slukkede for mikrofonen, hvis speakeren gik ud over det godkendte manuskript. Svarts falske nyheder fra Århus må altså have været en del af noget godkendt, hvilket blot gør det hele endnu mere gådefuldt.

Fagfolk overraskede

Hvad siger faghistorikerne? Kan det virkelig passe, at Østjysk Hjemstavn så at sige kan bringe en solo-nyhed med 75 års forsinkelse?

Jeg spurgte Søren Tange Rasmussen, leder af Besættelsesmuseet i Århus, Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum under Nationalmuseet, og lektor Frank Weber, Thisted. Sidstnævnte har skrevet kapitlet om bombardementet af Gestapo i Århus i det store hovedværk om de vestallierede bombeangreb over Danmark.

Hos alle tre vakte Anders Ove Pedersens beretning forbløffelse. Ingen havde hørt om Anker Svarts genialt konstruerede 1944-"nyheder" før. Frank Weber siger om

Novemberstemning 1944. De få rester af Gestapo-hovedkvarteret i Kollegium 4 og 5 skilles ad. I forgrunden Langelandsgade. Foto: Karl Kæraa. I Besættelsesmuseet

historien om den indirekte måde at advare de studerende på:

”Jeg kan egentlig godt forestille mig, at oplysningen kan være sand, selv om andre kilder ikke verificerer den. Englænderne brugte jo ofte radioen i krigsførelsen. Der var både service til modstandsbevægelsen, propaganda, regulære nyheder og fæke news.

Der gik kun kort tid, fra beslutningen blev taget til selve angrebet. Det er svært at sige, hvor mange der var involveret i forarbejdet, men en kendsgerning er i hvert fald, at det var et yderst vel planlagt pin point raid. Intet blev gjort bedre, og bagefter blev succesen da også stærkt promoveret i BBC”.

Søren Tange Rasmussen fortæller, at det sådan set er velkendt, at mange studerende udeblev fra undervisningen i besættelsens to sidste år. I kulturredaktør Georg Andresens værk Aarhus under Besættelsen nævnes, at Studenterrådet i efteråret 1944 advarede studenter imod at deltage i undervisningen.

”Baggrunden for denne advarsel er noget tvetydigt. Jeg tror, at det både handler

om almindelig strejkevirksomhed fra de studerendes side, men formentlig også et sikkerhedsspørgsmål, da Gestapo havde et godt øje til de studerende i det hele taget og blandt andet allerede i 1943 havde henrettet en økonomistuderende i Århus”, siger Søren Tange Rasmussen.

ANVENDT MATERIALE:

Anders Ove Pedersens erindringer.

Angrebet på Aarhus Universitet den 31. oktober 1944. Kapitel i Henrik Skov Kristensen, Claus Kofoed og Frank Weber: Bomber over Danmark, Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig. Revideret udgave 2012.

Karsten Fledelius: Mindeord over Anker Svart, i Kristeligt Dagblad 22.4.2008

Kun et Par Linjer bagefter Churchill. Interview med Anker Svart i Vejle Amts Folkeblad 28.8.1945.

London kalder Danmark. Kapitel i Claus Arboe-Rasmussen og Bent Sørensen: De befriede os. 2005.

TAK TIL

Niels Ove Pedersen, Stevnstrup

Søren Tange Rasmussen, Besættelsesmuseet, Den Gamle By

Henrik Skov Kristensen, Frøsløvejrens Museum, Nationalmuseet

Frank Weber, besættelsestidshistoriker

Fra Skanderborg Sø til Aarhus Universitet

Af: Anders Ove Pedersen †

Anders Ove Pedersen blev født i 1919 i Skanderborg, hvor han også voksede op. Den bedste tid tilbragte han tilsyneladende sammen med sin bedstefar, der boede i Borbergsgade 15. Anders Ove Pedersen var en dygtig dreng, der kom på Aarhus Katedralskole og senere på det ret nye Aarhus Universitet. Her studerede han dansk, latin og engelsk, samtidig med at han arbejdede flittigt. Han blev også gift før candidateksamen i 1945. Efter vikariater rundt om i hele landet fandt den nyuddannede sprogmand ansættelse på Randers Statsskole, hvor han underviste fra 1948 til 1988. Familien købte Svejstrup Skovgård ved Hadsten.

Anders Ove Pedersen døde i 2005 og efterlod et langt erindringsmanuskript stilet til hans børn. Østjysk Hjemstavn har fået stillet det til rådighed af sønnen Niels Ove Pedersen, Stevnstrup, og bringer her fem uddrag redigeret af Peter Poulsen. Vi begynder i Skanderborg i 1920'erne:

Jeg husker nogle herlige isvintre, hvor vi legede på isen. Jeg kan ikke huske, om mine søstre løb på skøjter, jeg gjorde i hvert fald ikke, jeg har kun været en cirka tre år. Jeg

Anders Ove Pedersen

erindrer meget fra den tid, men har lidt svært ved at skelne mellem, hvad jeg virkelig husker, og hvad jeg har fået fortalt.

Vi boede i Sølystkvarteret i et par år. En ting står helt klart for mig. Det var den sidste vinter, vi boede der. Da gik vi over isen ned

Skanderborg Sø med Sct. Thomas. Sammen med sin bedstefar boltrede den senere lektor i dansk og engelsk sig her som barn i 1920'erne, og ufarligt var det ikke. Dengang kostede søen hvert år menneskeliv. Foto: Peter Poulsen

til mine bedsteførelde i Borgergade 15, dvs. jeg blev nu trukket i en slæde. Der var hård frost, og somme tider slog isen revner med et mægtigt brag, revner på et par centimeters bredde, men det betød ikke noget. (...)

Har du lektier for i dag?

Min bedstefar, Jeppe Pedersen, var snedker og havde sit værksted i enden af sidebygningen. Huset var fra 1738, stod der på bjælken over porten, og det står der endnu. Der hørte et meget stort stykke jord til. Jordstykket var delt i to, ved at det blev gennemskåret af en offentlig sti kaldet Alleen. Grunden gik lige ned til søen, hvor bedstefar havde et par fladbundede både liggende, begge med hyttefade. Vi fiskede meget, han og jeg, både med garn, åletråd og fiskestænger. Det var på mange

måder en vidunderlig tid for en dreng som mig, for jeg lærte at tumle en båd i al slags vejr. Det var altid spændende at komme ud på søen om morgenen og tage garn eller åletråd ind. Somme tider havde vi over et tusinde kroge ude, så dagen i forvejen skulle der virkelig skaffes orm. Det skete som regel ved, at vi gravede i hønsegården efter dem, og så skulle man være hurtig, ellers snappede hønsene dem.

Ofte når jeg kom hjem fra skole, spurgte bedstefar, om jeg havde mange lektier. Selvfølgelig sagde jeg nej, og så skulle vi ud at fiske. Vi (jeg) roede så ud til et sted, hvor vi mente, fiskene stod den dag. Var det på "Amtmandsgrunden" eller et andet sted midt på søen, smed vi et anker i vandet for hver ende af båden. Var det i søkanten som ved Temnæs, bandt vi båden fast til sivene

med en særlig smart teknik. Så ud med fiskestængerne - fire til hver side - og så havde vi et par bundgarnssnører i hænderne. Så var vi rustede, og sjovt var det, især når der pludselig blev bid på flere af stængerne på én gang, samtidig med at en ål rykkede i bundsnøren.

Ofte havde vi en madpakke med. Jeg kan endnu huske, hvordan ens fingre lugtede af orm og fiskeslim og skæl, selv om vi forsøgte at rense dem lidt i søen, men maden smagte udmærket.

Foruden at arbejde på værkstedet gik min bedstefar somme tider ud at arbejde hos folk. Han havde da sit værktøj og materialer med på en lille trækvogn, og så sad jeg oven på det hele.

Det sjoveste eller mest mærkværdige, jeg var med til, var, da vi brækkede den gamle

badeanstalt ned. Den lå i bugten ved Æbelø, når man drejede ned ad den største sti ved Guldbryllupsanlægget. Den var ældgammel og fra en tid, da bestemt ikke alle folk kunne svømme! Så foruden almindelige broer, hvorfra man kunne springe eller gå ad en trappe ud i vandet, var der gudhjælpemig af tremmer eller lægter bygget kasser, man kunne gå ned i og sidde.

Tremmerne i disse kasser var med tiden blevet overgroet med vandplanter, tang og mos, eller hvad det nu var. Når man så betænker, at folk dengang gik på badeanstalten for at blive vaskede over det hele, da man jo ikke havde noget badeværelse derhjemme, og altså sæbede sig ind, inden de trådte ned i kasserne, kan man forestille sig, hvor ulækkert der var i disse slimede kasser.

Gademiljø i den ældste del af Skanderborg, her Borbergade. Nummer 15, der står centralt i erindringerne, er det hvide hus i baggrunden. Foto: Peter Poulsen

Efter at vi havde løsnet og fjernet alle brædder i broer og vægge, stod det arbejde tilbage at rykke alle pælene op. Alt foregik jo fra en båd, så det var ikke så lidt vanskeligt. Jeg og min bedstefar gik helt frem i båden, og mens vi tyngede forenden langt ned, bandt vi bådens forreb fast så langt nede på pælen, som vi kunne. Så gik vi hen i bagenden og hoppede op og ned, hvorpå pælen løsnedes sig fra bunden - som regel da - ellers måtte vi prøve igen. Så sejlede vi hjem med et ordentligt læs. Det hele tog mange dage. Man vil nok i vore dage have undret sig over en sådan fremgangsmåde, men arbejdskraft var jo billig dengang.

Når alt træet havde ligget sommeren over, var det så tørt, at det kunne brændes i kakkelovnen. Det lugtede lidt af arm- og fodsved og andre sære sager, men var ellers godt tørt, for dengang havde vi altid varme somre med masser af solskin - tror jeg nok.

Min bedstefars lille snedkerværksted i enden af sidefløjen var stedet, hvor alle gadens mennesker kom, nogle for at få repareret noget, andre bare for at snakke, og bedstefar arbejdede bare videre, mens "Tjærepet", "Søren Lai", "Bøtten", "Niels den onde barke mig" og "Klør ni" diskuterede de sidste nyheder. Dem havde de mest fra avisen, men også fra noget mig ret ukendt, der hed radioen.

Sådan noget djævelskab ville min bedstefar ikke have. Der gik ganske vist "radioagenter" ned igennem gaden engang imellem og solgte disse tingester på afbetaling, men ligesom "støvsugeragenterne" og de folk, der prøvede at afsætte små celluloidskiver, der kunne indsættes i lommeure og fortælle, at døgnet havde 24 timer i stedet for de 12, vi kendte, havde de ingen større succes i vor gade.

Svømmeundervisning af en slags

Kommuneskolen havde en badeanstalt en tre-fire haver syd for min bedstefars store grund. Her lærte skolens børn at svømme, hvad vi fra realskolen misundte dem meget. Vi måtte lære det privat af "dansemester Sørensen", der vistnok også var musikdirektør, hvad det så var. Jeg håber, at hans evner i den retning var større end dem, han udfoldede på svømmeundervisningens område. Nå, efter et sådant sommerkursus fik vi præmier: 1. præmier til alle på et stykke pap.

I skolernes ferie var badeanstalten åben nogle timer, hvor skolens elever frit kunne komme og tumle sig. Der var jo så ingen lærere tilstede, der var heller ingen livreddere, et dengang vist ukendt begreb, men til at holde opsyn var der to gamle mennesker, en gammel mand og en gammel kone. Det var før, der var noget, der hed aldersrente, så de tjente vel lidt ved at holde tilsyn og sørge for, at alt gik sømmeligt til mellem de to køn. Det lykkedes nu ikke altid lige godt, hvad jeg og Vilhelm, min kammerat fra realskolen, konstaterede, når vi kikkede ind ad sprækkerne på badeanstaltens gamle bræddevægge.

Men værre var det, når der skete en drukneulykke, og det skete næsten hvert år, enten på badeanstalten eller andetsteds i søen, hvor folk badede. Man brugte det gamle ord om, at "søen kræver to eller tre menneskeliv om året". Det var en fastslået kendsgerning, som vi børn troede på. Nej, søen krævede såmænd ingen liv, men de fleste mennesker kunne ikke svømme.

Båden lappet med cement

Jeg husker, at to af de fem-seks mennesker i gaden, der dengang levede af at fiske i søen, var så fattige, at de ikke havde råd til at få

Der står stadig 1738 over porten til Borbergade 15, og så sent som i 1920'erne rakte grunden helt ned til søbredden. Det gør den på ingen måde i dag, hvor hele kvarteret er bebygget med attraktive villaer. Det skal dog siges, at søbredden lå lidt tættere på indtil 1932, da vandstanden blev sænket med næsten en meter. Foto: Peter Poulsen

deres båd repareret. I hvert fald lappede de bunden med cement, hver gang der var en utæthed, og det var der tit, og cement var en hurtig og billig løsning på problemet. Min bedstefar havde advaret dem, for hele bunden var efterhånden af cement, og de omkom da også omme ved Hylke fattiggård, da båden sprang læk og gik til bunds.

Tæt ind på livet af os kom det, når der skete noget på badeanstalten. Pludselig forstummede al den muntre råben og skrigen, og så kom politi og ambulance ned gennem Alleen. Jeg gik nede i haven engang, da vores nabo, Grumstrup, kom løbende for at hente min bedstefar, der skulle hjælpe med at finde

en pige, man mente måtte ligge på bunden enten i et bassin eller udenfor. Jeg fulgte min bedstefar ned til søen, hvor vi havde et hus med redskaber i den ene halvdel og en gris, der blev fodret op til jul, i den anden. Jeg ser endnu for mit indre blik så mange år efter den gamle, alvorlige mand, min bedstefar, stå og rigge en fiskestang til.

“Skal jeg ro?” spurgte jeg. “Nej, ikke i dag”. “Hvorfor sætter du en trekrog på, Bedstefar?” “Tror du, jeg vil ligge og rode med en pind, ligesom politiet gør?” var hans svar. Kort tid efter fik hans kroge fat i pigens badedragt. Hun var fundet og blev bragt op, død. (...)

Museumsinspektør Hugo Mathiessen tog dette billede af Borbergade 15 i 1918, altså få år før A. O. Pedersens oplevelser samme sted. Mathiessen var i fire årtier leder af Nationalmuseets antikvarisk-topografiske arkiv. Han var stærkt optaget af at dokumentere og bevare gamle købstadmiljøer, og kun halvt i spøg udtrykte han sig sådan om sig selv: "Jeg er imod enhver Forandring, selv til det bedre". I årene 1913-22 gennemfotograferede Hugo Mathiessen de ældre dele af en mængde købstæder. Derfor kan vi i dag glæde os over autentiske kig som dette fra Skanderborg.

Realskolens elever fik tæv

Vi havde kun et stueur, og hvis fars lommeur var gået i stå, eller han ikke var hjemme, blev jeg sendt om på torvet for at se, hvad klokken var. Da jeg endnu ikke kendte klokken, havde min far lavet et ur af pap med to bevægelige visere. Så løb jeg om på torvet og stillede viserne efter rådhusets ur og løb hjem med fingrene fastklemte på viserne.

Ellers satte folk deres ure efter "fløjten hos Blom", dvs. Bloms Maskinfabrik, hvis dampfløjte lød ud over hele byen kl 7 hver morgen.

Min bedstefar var en meget dygtig snedker og havde altid nok at lave i sit gamle værksted, hvor limpotten altid var over ilden i en lille ovn, og hvor der altid var dejligt varmt. Det var vel også derfor, der samledes så mange der af gadens folk og originaler.

Jeghuskeren af dem især. Det var "Nielsen den onde barkemig Linde". Han hed egentlig Niels von Linde og var vel af adelig slægt, men dette adelige var gået af slægten for længe siden. "Bøtten" sad af og til i spjældet, det syntes han så godt om, at han af og til sad der for andre. Han påtog sig skylden for noget, andre havde lavet, og tjente penge derved.

Så var der “Peter Råbhøjt”, der vel var noget døv og derfor altid råbte i almindelig samtale. “Baronen” var en smule slet begavet. Han ville så gerne have høns, og så bildte vi børn ham ind, at når han plantede fjer i haven og vandede dem godt, skulle det nok lykkes. Vi skaffede ham mange fjer, og han vandede og vandede.

Jeg måtte ikke lege med de andre børn i gaden. Jeg gik på Realskolen i den anden ende af byen, fordi mine søstre havde gået der, da vi boede i Sølyst. Jeg havde friplads, og jeg har aldrig forstået, hvorfor jeg ikke måtte gå i den udmærkede kommuneskole, der lå lige for enden af Borgergade.

Min eneste kammerat var Wilhelm von Linstov, der boede nede på Bakken, og hvis far var noget så fint som postassistent.

Familien Pedersen fotograferet i Oxford, England, i 1961.

Wilhelm gik også på Realskolen, og vi var derfor ikke spor populære blandt eleveme på kommuneskolen, som vi mødte, når de og vi var på vej hjem. Så fik vi tæv af dem og gik lange omveje for at undgå dem,

Borgergade 15 set fra gården i 1918. Hugo Mathiessen noterer, at her boede en snedker. Det må have været A. O. Pedersens bedstefar.

men de delte sig i småpatruljer, så vi sjældent slap.

Hos Lindstovs så jeg for første gang i mit liv en radio. Jeg husker endnu højtaleren, der var en hel meter lang. (...)

Den dreng gik for vidt

Jeg har fortalt om vores skole andetsteds, især om "Fatter"s specielle tyskundervisning, men vil godt fortælle lidt mere om denne skole. Vi havde ikke elektrisk eller anden belysning i klasseværelserne, så om vinteren mødte vi først kl 9½. Det er helt utroligt, at vi ikke fik ødelagt vore øjne.

Til historie havde vi "Fatter"s kone. Hun kunne hverken høre eller se, så når vi skulle "høres", skulle vi op til katederet og stå ved siden af hende og lire lektien af. Det var nu ikke så svært, for vi stod og læste op af hendes bog, som hun havde liggende opslået på katederet foran sig. Hun opdagede det aldrig. Imens skød andre i klassen papirkugler hen over bogen, så hun hele tiden sad og viftede noget væk med hånden uden at finde ud af, hvad det var.

En dag gik det dog for vidt. To drenge på den nederste række havde væddet. "Du tør ikke". Men han turde! Han listede sig op langs væggen op til katederet og afskød en vandpistol fyldt med blæk ned over hendes fine, hvide kniplingskrave.

Det opdagede hun trods alt og styrtede hylende ud af klassen. Vi var lammede af skræk, og det var "forbryderen" også. Han stod bare der. Vi råbte: "Stik af", for vi var klar over, at vi nu ville komme til at overvære et mord. "Fatter", der kunne tæve en sønder og sammen for den mindste forseelse, var på vej. Vi kunne høre hans tunge skridt hen ad gangen.

Han var åbenbart også selv klar over det, for han kom ind kridhvid i hovedet, stillede

sig i døren og sagde "Gå din vej, jeg vil aldrig se dig mere." Og så var drengen ude af skolen. (...)

Studenterne sultede

På Aarhus Katedralskole havde vi en række fremragende lærere, for hvem begrebet disciplin overhovedet ikke var noget problem. De underviste bare på kraft, og vi hørte efter. I latin følte vi, at Strehle var selveste Cæsar, og hans latintimer var en sand fryd for os. "Sorte Ole" i fransk var også fremragende, selv om jeg blev lidt til grin i starten. Vi havde i realklassen haft ovennævnte teolog til fransk, og "Sorte Ole" påstod med hensyn til min udtale, at jeg talte mesopotamisk.

I 2.g havde vi en frygtelig oplevelse. En af vore kammerater, en Bernhard Winther hvis mor var præsteenke, havde i efterårsferien ikke turdet vise hende sin dårlige karakterbog. Derfor myrdede han hende ved at skære halsen over på hende. Han blev dømt til anbringelse på Risskov, hvorfra han flygtede nogle år senere og hængte sig ude i skoven.

Jeg blev student i 1938. Vi kørte i hestevogn rundt til mange af forældrene og endte i den største kystvejsvilla, der tilhørte ejeren af Engelsk Herremagasin. Her blev jeg fuld for første gang i mit liv efter at have fået mine første snapse.

Jeg begyndte at læse engelsk og dansk samt latin på univesitetet. De to første år boede jeg hjemme og tog mine småprøver bl.a. græsk med bravour, men i 1940 kunne jeg ikke holde fast ved privatundervisning af dumme overklassetøser og aftenundervisning på Jørgensens Sproginstitut på Lilletorv, alt sammen til en timeløn af 1,50 kr. Nå, kollegieværelset kostede jo også kun 15 kr.

om måneden, men arbejdet tog dog meget af min tid fra studierne.

Vi sultede meget på kollegierne mange af os. Der var dage, hvor man fik havregryn med mælk på om morgenen, det samme til frokost og kogt havregrød om aftenen, så jeg blev vældig glad, da min kammerat ved siden af, der nu var færdig, kom og spurgte, om jeg ville arve hans job. Det bestod i at læse lektier med to piger, hvis far var direktør på hotel Ritz ved banegården. Man skulle læse med dem fra 5 til 6, og lønnen var så, at man kunne gå hen på hotellet og spise en toretters menu - også om søndagen, hvor man ikke underviste. Man skulle også gå i biografen med dem, men det blev jeg kasseret til, da jeg ikke kunne lade være med at slå mig på lårene og grine, så alle folk kiggede efter os.

Der kom mange handelsrejsende og andre i restauranten. Af og til kom direktøren hen og talte med mig. Der kom også en del tyske officerer og også danske. En dag hviskede direktøren til mig, om jeg kunne se de fem danske officerer, der sad ved et bord lige ved siden af nogle tyskere. "De tre af dem er englændere", hviskede han.

Her spiste jeg, indtil jeg blev gift med Greta i september 1943. (...)

Den politiløse tid

Den 19. september 1944 på etårsdagen for vort bryllup blev der af tyskerne blæst en "falsk" luftalarm, i ly af hvilken tyskerne overalt i Danmark besatte alle danske politistationer og tog alle betjentene til fange for derefter de følgende dage at transportere dem til tyske koncentrationslejre. Mange af dem, der ikke var på vagt, undslap og gik under jorden. Derom kan der læses i enhver beretning om besættelsen, så jeg vil her blot anføre, at CB'erne, der jo også hørte til politiet, ikke blev taget, men blot opløst.

(AOP havde i en periode været betjent i den civile beskyttelse, CB, ved en luftmeldetjeneste. red.).

Fra nu af og til befrielsen den 5. maj 1945 havde vi altså en politiløs periode, og det var virkelig slemt.

Men noget, som jeg ikke har set nedtegnet nogen steder, vil jeg gerne fortælle her. Vi lyttede jo under hele krigen til den engelske BBC. Det var somme tider den eneste trøst - især i krigens første par år, hvor ingen anede, hvordan den ville ende, og hvor tyskerne gik fra sejr til sejr. Det var altid opmuntrende at høre Churchills utroligt manende ord selv i de største kriser.

Det var også ham, der opfandt V-tegnet, det vil sige, man gjorde et V-tegn med fingrene eller skrev det overalt på plankeværker, mure osv. V'et stod for victory, sejr, og irriterede tyskerne så enormt, så de til sidst sagde, at det var et tysk ord: Viktoria. Og så skrev de det selv på deres kaserner osv. og blev mægtigt til grin. Churchills intelligens havde sejret fuldstændig over tysk.

Anker Svarts indsats

Nå, men til sagen:

Cambridge Universitet havde oprettet et stipendium til det unge Aarhus Universitet, så en værdig engelskstudent kunne få et helt års ophold ved Cambridge. Det havde eksisteret i flere år før krigen og uddeltes hvert år, så for de få hovedfagstuderende (en 5-6 stykker) var det jo en næsten opnåelig drøm.

Ved besættelsen af Danmark i april 1940 ophørte jo al forbindelse med England, men en af vore medstuderende, Anker Svart, havde i februar forinden fået dette stipendium og var kommet til Cambridge, og da året var omme, kunne han jo ikke komme hjem, så hvad han gik og lavede, vidste vi ikke.

De første fly har tømt deres last ved angrebet på Gestapo-hovedkvarteret i Århus. Angrebet varede i 14 minutter, og kun få tilstedeværende reddede livet. Foto: Royal Air Force. I Besættelsesmuseet.

Men så dukkede han op som en af speakerne i BBC's danske udsendelser. Og så i oktober 1944 skete der noget mærkeligt: Hver aften - men kun når han var speaker - meddelte den danske udsendelse, at tyskerne var begyndt at arrestere studenter i Århus. Nu havde de taget alle dem, der boede i Tordenskjoldsgade, nu dem i Marselisborgkvarteret osv. osv.

Det var jo det rene sludder, hvad man hurtigt kunne konstatere. Men det blev ved dag efter dag i oktober, og det var altid kun Anker Svart, der sagde det.

Han advarede om, at det ville være klogt ikke at møde på universitetet, da tyskerne så som i Norge kunne tage mange på én gang.

Efterhånden følte vi, at der måtte være noget galt, og mange studenter forlod deres

bopæl og rejste hjem, gik under jorden eller lignende.

Jeg tog hjem til Skanderborg, og Greta flyttede hjem til sine forældre, og så ville vi afvente, hvad der ville ske.

Og så skete det!

Den 31. oktober 1944 stod jeg ude i haven med min mor og så en halv snes engelske bombefly komme drønende i meget lav højde følgende jernbanelinien til Århus. Målet var studenterkollegier ved universitetet, som Gestapo havde taget og indrettet til hovedkvarter. (...)

Ovre på universitetets gamle hovedbygning, hvor al undervisning foregik, var der meget få studenter den dag.

Om luftangrebet og dets følger kan man læse mange steder. Her har jeg så fortalt om Anker Svarts rolle. Han, der tidligere havde boet på disse kollegier, havde været med til at planlægge angrebet, og hans falske rygter i BBC's udsendelser havde været dulgte advarsler til os studenter om ikke at komme på universitetet, advarsler som vi havde forstået.

Efter krigen erfarede vi, at Anker Svart havde været Christmas Møllers sekretær under dennes ophold i England de sidste år af krigen, og efter krigen kom han ind i diplomatiet og var en overgang ambassadør i Moskva. Så han endte ikke som os andre som gymnasielærere.

Fra dengang der endnu var fisk i Silkeborgsøerne...

Af: Bent Pedersen

*Historien om en af de sidste ferskvands-
erhvervsfiskere - Laurs Christensen
(28.3.1861- 22.12.1954).*

Den 28. marts 1861 fødtes lille Laurs i et gammelt fiskerhus i Sejs ved Silkeborg. Hans far, Johan, levede af fiskeri om sommeren, og om vinteren snittede man træsko, hvis der da ikke var is på søen, for så måtte man ud og slå et hul i isen og sætte sit "kolbetøj" ud.

Som det var almindeligt dengang, deltog børnene så tidligt som muligt i de voksnes arbejde. Således også med Laurs, der mener at kunne huske helt tilbage til 6 års alderen, hvor han var med sin far ude at fiske. Han beskriver det selv sådan her i en artikel fra Silkeborg Avis i anledning af hans 90 års fødselsdag den 28. marts 1951:

"Jeg husker tydeligt, hvordan jeg blev fisker. Jeg var bare 6 år gammel. Fars makker var blevet syg, og så tog jeg med i hans sted. Jeg var ikke større, end at jeg måtte stå op i båden for at fa åerne over vandet – og så kneb det endda. Vi trak vod i Stiballevig ved Himmelbjerget. Far sad agterude og ordnede voddet. Gedderne, som vi havde fanget, lå forude. Der var særlig mange den dag, så de lå tæt i lag. Pludselig gled jeg på bundbrædderne og faldt bagover i alle gedderne. Far sagde ingenting, da vi kom hjem, men mor syntes nok, jeg så noget snavset ud."

"Et par år efter var far blevet syg, så jeg tog alene op i Alling Å for at fiske aborrer. Jeg fangede både en masse aborrer og en del skidtfisk, som vi brugte til at sætte på kroge, når vi om aftenen satte ålekrogene ud i søen.

Jeg roede jo hele vejen, og på vej hjem kom der pludselig en voldsom byge, så vandet vendte det hvide opad, og alle fiskene blev skyllet overbord. Båden og jeg blev skyllet på land. Men det var da godt, at snapsflasken stadig var der, for det gjorde godt med en snaps i det kolde vejr – det var for resten den 27. april.”

- Jo, Laurs Fisker, som han blev kaldt, var fuld af gode historier. Han underholdt også ofte med, at han og Hjejlen kom samtidig. “Ja, Hjejlen og mæ vi æ jo li’ gammel.” Han kunne også fortælle om Hjejlen ankomst til Silkeborg. Den sejlede igennem Gudenåsystemet fra Randers til Silkeborg og skulle så fragtes over Langebro. Men pludselig midt under transporten stod båden fast på broen, og netop den dag var der marked i Silkeborg, så alle bønderne skulle på torvet med deres varer, og da man ikke kunne komme over broen, var der stor utilfredshed. Der blev sendt bud efter birkedommer Drechsel, som ikke var bedste venner med direktøren på papirfabrikken, Michael Drewsen, der jo var ham, der havde faet ideen med at fa “Hjejlen” til Silkeborg. Drechsel befalede ‘i Kongens Navn’, at damperen straks skulle fjernes, så folk kunne komme til marked. Hvorefter Drewsen ‘også i Kongens Navn’ befalede, at “Hjejlen” skulle blive stående. Og der gik flere dage, før man fandt ud af at få båden videre over i søsystemet.

Mødet med forfatteren Johan Skjoldborg og biskop Skat Hoffmeyer

Johan Skjoldborg var uddannet lærer fra Ranum Seminarium, men han sagde hurtigt sin stilling op for helt at hellige sig sit forfatterskab. Han var den lille mands talerør og særdeles engageret i husmandsbevægelsen. Det førte til, at han i

1907 købte et husmandssted på Dynæs ved Laven lige over for Himmelbjerget. Han afholdt hvert år folkemøder med deltagelse af flere hundrede, ja, nogle vil sige flere tusinde deltagere. De skulle bispises, og selvfølgelig skulle der serveres ål. De blev købt hos Laurs Fisker, og de første par år faldt betalingen prompte. Men efterhånden som Skjoldborgs økonomi blev ringere og ringere, kneb det med at få betalt, og ifølge den gamle fisker, så havde han en del penge til gode for ål, da Johan Skjoldborg måtte lade husmandsstedet gå på tvangsauktion og flytte fra Dynæs.

Over for ‘Holten’ havde biskop Skat Hoffmeyer bygget sig et sommerhus, og Laurs pralede altid med, at han kunne se over til Ulvenæs og til biskoppens sommerhus, hvor man i de mørke aftener kunne se et

Holten 47. Foto: Herman Rasmussen.

skarpt lys fra en lampe, der brændte helt til midnat. Og hvorfor nu det? “Jow, biskoppen er helt towli’ ætter a fang’ sommerfaawl og natsværmere. A ved it, hva’ han vii mæ det skidt!”

Lange arbejdsdage

Det var et hårdt liv at være fisker på den tid. Tidligt op om morgenen, ud at røgte garn og

Laurits Fisker

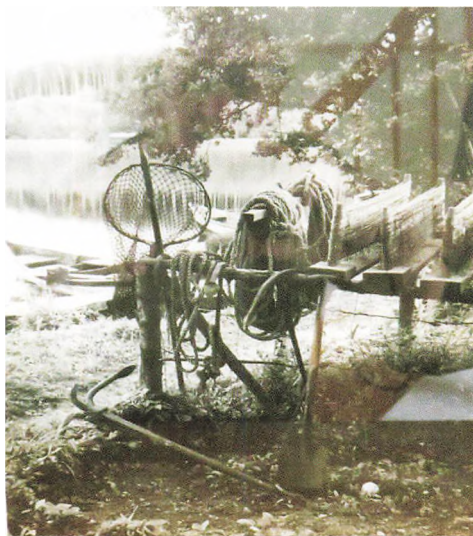
ålekroge. Når man så kom hjem ved ni tiden, skulle man have morgenkaffe og derefter have fiskene rensed eller i hyttefade. Garnene skulle efterses, og ålekroge rindes ud og lægges på et bræt med sand, så de var klar til at blive sat ud igen om aftenen. Hvis der ikke kom for mange kunder, kunne der blive tid til en lille middagsøvn, før man igen skulle trække vod efter småfisk, der skulle bruges til at sætte på kroge, så der kunne fanges ål på dem måske endda en gedde

eller en sandart, som var den nye fisk, der var kommet over i systemet fra Skanderborg Sø. Når de 1000 kroge, eller hvor mange der nu havde været småfisk til, var sat ud, var det tid at sejle hjem, få sig en kop kaffe og derefter på hovedet i seng, før man næste morgen ved femtiden igen var klar til dagens rutine. Sådan gik det meste af sommeren, mens man om vinteren kunne tage arbejde i skoven, eller lave træsko, hvilket dog blev mindre, efterhånden som maskinerne

overtog arbejdet. Så der var ingen penge i træskofabrikationen. Og man kunne da slet ikke konkurrere med Svejbæk Træskofabrik, der blev bygget i 1919 og fungerede som træskofabrik indtil 1946, hvor man begyndte at lave skolemøbler.

Andre gode historier.

“Lavs”, som han altid blev kaldt, elskede at fortælle gode historier, og mange var de journalister, der besøgte det gamle fiskerhus for at få en god historie, og herunder skal refereres fra Aarhus Stiftstidende søndag den 17. oktober 1943 under overskriften:

Åleriet ved Holten

Manden der fangede de første Svejbækaal

”I en lille dalsænkning, kaldet Gaaseholt, nær Svejbæk By ligger en samling huse. Her bor den 82-aarige fisker, Laurs Christensen, der i 70 aar har fisket i Gudenaå og Himmelbjergsøerne, og som sammen med sin far var med til at skabe begrebet Svejbækaal. Hans ansigt er rynket og øjnene

levende og graa, vant til at stirre over vand med solreflekser. Den lille blicherske skikkelse udstråler en næsten hjertelig meddelsomhed. Han er hosekræmmerklædt i gammelt tøj med et stort uldent tørklæde om halsen og paa hovedet en fedtet sixpence. Graa haarsnipper stikker som “aalekroge” frem under kasketranden og smyer sig om den”. – De skulle kende en hel del til, hvorledes traditionen om de landskendte Svejbækaal blev til, indleder journalisten. – Den lille grå mand med det vågne blik spytter en klat i spytbakken, kigger muntert på mig og svarer: “Jow da, mi faae og a tog de fø’st for henvé 60 o’r si’en. Ja, mi faae wa fisker li’som mæ. Vi fisked’ om sommeren å lawed træsko om æ vinter.”

Laurs køber hus og bliver gift

Nå, men tiden gik, og man måtte jo også finde en kæreste og få stiftet noget familie. Når man skulle finde en kone, gik man jo ikke så langt, så Laurs sejlede over på den anden side af Borresø og fandt sin kone på gården Højborg i Virklund. Hun hed Ane Kirstine Marie Frederikke Pedersen, og de blev gift den 5.11.1888. Samme år købte Laurs hus på Sejs Søvej, hvor deres 3 børn blev født:

Johan, født 12.10.1889, Kirstine, født 24.11.1891, og Peder, født 17.9.1894. Begge drenge deltog selvfølgelig i fiskeriet, så snart de var gamle nok. Johan blev ansat ved “banen”, hvor han var hele sit arbejdsliv, kun afbrudt af soldatertjenesten ved Livgarden. Han blev gift med Andrea Boesen fra Laven, og de boede alle årene på Julsøvej 212 i Svejbæk. Johan var også i sognerådet som en god socialdemokrat, og jeg husker, at han altid vendte ryggen til, når den konservative Poul Møller viste sig på fjernsynet. En anden god historie om Johan handler om køb af

Forreste række fra venstre: Johan, Mor, Laurs. Bagved: Kirstine og Peder.

en rød trillebør. Den kom med lastbil og skulle afleveres hos hans søster på Julsøvej 204. Naboerne skulle jo ikke tro, at han var kommunist. Johan døde den 1. februar 1967.

Alle tre børn var høje i forhold til den tid. Både Johan og Peder var over 190 cm, og Kirstine var tæt på de 180 cm. Det havde de arvet efter deres mor, som blev kaldt "Stue Bedste".

Kirstine kom i huset, som det var skik dengang, indtil hun giftede sig som 20-årig. Hun fortalte engang, at hun tjente på Rytterholt, og at ejeren, der var en gammel mand og ikke havde direkte arvinger, spurgte, om hun ikke kunne tænke sig at overtage stedet. Men det sagde hun bestemt nej tak

til. "Hva' ska' a da mæ så stue' et hus?" Hun blev gift med Hans Peter Hansen Nylykke, der arbejdede på træskofabrikken hele sit liv. Om sommeren havde hun sommerrestaurant på den anden side af søen for enden af Slåen Sø, hvor der lå et savværk. Der blev serveret kaffe og kage, og det var et meget brugt udflugtssted. Da deres søn, Henning, i 1920 nåede skolealderen, duede det ikke at bo på den anden side af søen, så de byggede et hus på Julsøvej 204 i Svejbæk. Kirstine blev alene i 1938 og ernærede sig derefter ved at have en kiosk, hvor hun solgte tobak, slik og drikkevarer. Hun døde den 6. april 1970.

Peder blev boende hjemme hos forældrene og hjalp til med fiskeriet. Kun en enkelt gang

Laurs og Peder

var han ude at tjene og det var lige ovre på den anden side af søen, på Svejbjæklund. Og det var måske heldigt nok, for allerede i 1933 dør hans mor, og Laurs blev enkemand, så husholdningen blev herefter klaret af en husbestyrerinde. Peder flyttede på Linå Alderdomshjem, kaldet "Skrænten", i oktober 1963, lige efter sin 67 års fødselsdag, og han nåede næsten at opleve 25 år på "hjemmet", som han kaldte det. Han lavede mange spændende ting i terapien i løbet af de 25 år, for han havde jo lært at knytte garn fra barnsben. Han døde den 10. september 1986 kort før sin 92 års fødselsdag. Engang han var på besøg, spurgte jeg ham, hvorfor

han aldrig var blevet gift? "Det ska a sæj dæ, a had' så manne nyresten som ung, så a' vil it risikier a sku sæj i en stuel aa lægge en kuen te byrde."

Familien flytter på Holten

I 1906 bliver der et hus til salg i Svejbjæk, beliggende ned til søen på en lille halvø, der stikker ud i Borre S, kaldet Holten. En holt er en lille skov, og området lå helt for sig, men med god adgang til søen, så det var et perfekt sted for fiskeri, og så var der alligevel en kilometer mindre at ro, når man skulle gennem Svejbjæksnævringen for at kunne fiske i Julsø. Huset bestod af et udhus, der

var sammenbygget med opholdsafdelingen. Selve hovedhuset bestod af gang, køkken og to stuer. Da vi, der nu ejer huset, i 2005 fjernede al husets indmad, opdagede vi ved opgravningen til gulvvarme, at der i den ene stue var en brostenspikning, hvor der har levet husdyr. Det hus købte Laurs.

Ikke langt fra Holten, på den nuværende Edvard Egebergsvej, boede forfatteren Edvard Egeberg. Familien var gode venner med en familie fra Ålborg ved navn Sørensen. Hver sommer besøgte de Egebergerne i Svejebæk, men efterhånden som der kom børn, blev pladsen for trang, og man måtte finde et andet sted i nærheden, hvor man kunne bo i sommerperioden. Valget faldt på Holten, hvor der blev bygget kvist på 1. sal samt indrettet et værelse, så man kunne leje ud til familien Sørensen. Dette skete i 1910. Det ved vi, fordi vi ved nedrivning af gulvet på 1. sal og loftet i stueetagen kunne konstatere, at gulvet var slået direkte på loftet, og på et gulvbræt var skrevet: "Egeberg 1910", hvilket må betyde, at gulvbrædderne er blevet leveret hos Egeberg og derfra fragtet til Holten, idet det ikke var muligt at køre til søen på dette tidspunkt. Ved overtagelsen af ejendommen på Holten blev Laurs Christensen tilbudt at købe hele knolden, som den blev kaldt, for i alt 5.000 kroner, men som han sagde: "Hva' ska' a da mæ det, det jo kuns sten og krat. Det haa a da slet it ro (raad) te." Nu ligger der så 10 sommerhuse på stedet, og en enkelt grund er flere millioner kroner værd. Og tænk, for bare 50 år siden var der ingen, der ville bo ved søen. Der var alt for mange myg!!!

- Efter et langt og aktivt liv med mange oplevelser døde den gamle fisker den 22. december 1954 i en alder af 93 år.

Maleri af Laurs

På billedet næste side sidder Laurs Fisker og gør ålekrogene klar til udsætning om aftenen. Billedet er malet af ? engang i fyrerne. Det var meget almindeligt, at unge kunstnere rejste rundt og slog sig ned forskellige steder og som tak for mad og husly malede et billede. Dette billede købte tømrermester Mogens Jørgensen, der var meget interesseret i kunst på et tidspunkt, som han ikke selv kunne huske. Men historien om, hvorfor han købte billedet, skal bringes her, fordi den giver et godt tidsbillede af forholdene for 70 år siden.

Mogens og en kammeret blev udlært i Hillerød som tømrere i 1946 og bestemte sig for en cykeltur til Jylland. Begge var ivrige lystfiskere og efter sejlturen fra Hundested til Grenå kørte de til Århus, hvor de fandt et sted, hvor de måtte slå deres telt op om natten. Næste dag spurgte de værtsfolkene om et godt sted i Jylland til fiskeri. De fik anvist Silkeborgsøerne, og sidst på eftermiddagen ankom de til Svejebæk, hvor de mødte "Peder Gaardmand", (som var far til Jens Chr. Strunge Jensen, der har beskrevet livet i Sejs og Svejebæk frem til 1953 i sin bog). På Edvard Egebergsvej kiggede de ud over Borre Sø og spurgte, om de måtte slå telt op på engen. Det fik de lov til, og næste morgen blev de vækket af hanegal – så var der nok mulighed for at købe æg til morgenmaden. De listede sig ned til det gamle fiskerhus, og der lå søen 10 meter fra dem. De købte æg og fik også lov til at fiske fra bredden. Midt under fiskeriet kom en ung pige på besøg. Hun kedede sig nok, for hun boede i et af sommerhusene sammen med sin storesøster, da forældrene, tømrermester Nielsen fra Møllegade i Silkeborg, var rejst til Norge på ferie. Det udviklede sig og endte med, at Mogens og Bitten, som den unge pige hed, blev gift, og bosatte sig i Hillerød, hvor Mogens i mange år drev tømrervirksomhed.

Maleri af Laurs, der gør ålekroge klar til aftenens udsætning.

Da Bittens storesøster døde ugift, var Mogens og hans kone enearvinger til tømrervirksomheden i Møllegade. Bitten døde også tidligt, og da Mogens gik på pension, flyttede han til Silkeborg sammen med sin store malerisamling, der bl.a. indbefattede et maleri af Laurs Fisker, der sidder og gør sine ålekroge klar til aftenens udsætning. På billedet er der også en lille dreng, som ingen ved, hvem er. Mogens Jørgensen, der købte mange malerier, var faldet over det og har syntes, at det ville være sjovt at ha', når man nu havde mødt manden på billedet.

I 2005 blev jeg spurgt, om jeg på det årlige møde i Silkeborgområdets lokalhistoriske

foreninger ville fortælle 10 minutter om Laurs Fisker. Dette blev annonceret i Midtjyllands Avis. Mogens Jørgensen så det og ringede til mig for at fortælle, at han havde kendt Laurs Fisker. Mogens mødte til foredraget. Vi fik kontakt, og det medførte, at min kone og jeg efterfølgende blev inviteret ind for at se billedet og fik tilbudt at købe det for 2.000 kroner, og nu hænger det i det gamle fiskerhus, der nu er familiens sommerhus på Holten.

In memoriam

Der kunne fortælles mange andre historier om livet omkring det gamle fiskerhus på Holten. Med tiden blev der solgt grunde og bygget sommerhuse her, i alt 9 stk.:

1928 byggede lokomotivfører Carl Christian Bang fra København et træsommerhus, Holten 49. Han var som sagt lokomotivfører, og på hans ture fra Skanderborg til Silkeborg blev han forelsket i området med de mange søer. Hvordan han lige fandt Holten, er jeg ikke bekendt med. Huset var i familiens eje frem til 2007.

I 1938 fik familien Sørensen langt om længe råd til selv at bygge et sommerhus på stedet, Holten 68, så man ikke længere behøvede at bo hos Laurs og Peder om sommeren. Huset var i familiens eje frem til 2015.

I 1937 fandt en afholdsbevægelse i København på, at de ville bygge et sommerhus i Jylland, hvor damerne kunne flytte over med børnene i sommerferien for at komme væk fra Stenbroen. De købte en grund og byggede sommerhus på Holten 55 i 1942. Grunden blev købt af sagfører Mehl

fra Fredericia. Han havde på et tidspunkt købt resten af grundene på Holten med videresalg for øje, og Klara Olsen, som var den af damerne, der førte korrespondancen, fik grundprisen presset ned fra 1.000 kr. til 950. Huset er stadig ejet af en gren af disse familier. Under krigen blev de øvrige grunde bebygget, og tyskerne satte sig under besættelsen på nogle af husene. Det yderste hus på pynten var i mange år sommerhus for Silkeborgs borgmester, Aage Christensen.

I dag består området af 10 sommerhusgrunde, der efter vedtagelse af lokalplan for området nu henregnes som sommerhusområde i landzone. Det betyder høje ejendomsskatter. Tal, der ville have været uforståelige for tidligere generationer, men udviklingen kan ikke stoppes. Desværre betyder det på sigt, at sommerhus ved søen kun indehaves af folk med pengepungen i orden. Den almindelige lønmodtager med en ordinær løn bliver nødt til at sælge.

Denne historie er lånt fra Lokalarbiverne i Hørning og Veng, Årsskrift 2018.

*Fortælleren er Kristian Fisker Jensen.
Bearbejdet af Erna Bachmann.*

Fotos: Veng og Hørning Lokalarbiver.

Post, post, kom lige og hjælp!

Kristian som 23-årig

”Sådan lød det en formiddag, da a kom ud til en ejendom, hvor manden it var hjemme. A sku lige assistere som fødselshjælper, og det hastede”.

Det er en af de fortællinger Kristian Fisker Jensen, Siimtoften 24 i Hårby, fortæller om sin tid som landpost til Erna Bachmann, 16. februar 2018. Det er en kold dag, og mens jeg smider støvler og halstørklæde i entreen, slår duften af kaffe mig i møde. I Kristians og Inges hyggelige og lune stue fortæller Kristian livligt om sin tid som landpost. På skænken står den kongelige figur, som Kristian fik til sit 40 års jubilæum. Men historien starter for mange flere år siden – for 70 år siden. Jeg lader Kristian selv fortælle:

En landposts erindringer

A er født i en lille ejendom et stykke udenfor Nørre Vissing. A gik i Nørre Vissing Skole ved lærer Jensen. Da a var 16 år, sagde min far, at a trængte til at komme ud at tjene. Så fik a to gode pladser med to år i hver..

A tjente, til a var 20, så kom a på Uldum Højskole og derfra soldat i et år, bl.a. i Tyskland. Da a kom derfra, kom a tilbage i en af mine gamle pladser i to måneder. Så fik a bud fra postvæsenet, at der var en plads ledig.

På det tidspunkt havde a lige fået en god plads ved mit gamle tjenested, og der var en lille pige, a var lidt glad for, (*og som han blev gift med i 1949*) så a var it så interesseret. Men så slog min far i bordet og sagde, at nu sku det være, og så tog han ind og snakkede med postmesteren i Skanderborg. Vi havde fået at vide, at hvis a ville fastansættes, sku a søge, inden a blev 23 år, og det var der kun fem dage til. Så fik han det ordnet, sådan at a sku begynde 1. februar 1948.

Søren Sørensen var på det tidspunkt landpost i Veng, en god og stabil landpost, og han underviste mig også. Han gik it af, a blev aspirant, det sku a være i to år. Så sku a med de forskellige rundt for at lære, hvordan man sku opføre sig. Så en uge i Veng gik a tre dage med posten rundt og tre dage alene, og det gik nogenlunde. Men a havde den fordel i Veng, at posten boede midt i byen. Altså kun tre dages undervisning. Når a var færdig med at gå ud, så ku han se efter, om alt var i orden. Turen var it så lang. Veng, Søballe og a tror, turen endte i Stjær Bakker. Turen var it stor, men i hvert tilfælde stor nok til mig, a var så træt, så a ku næjsten it cykle hjem. Det var it en tjenestecykel, men min egen cykel med en stor lædertaske foran, og så ku man også få udleveret nogle små tasker til at hænge bagpå. Pakker havde vi også med i det omfang, vi kunne have dem med, kun små pakker, store pakker lagde vi en seddel, så folk selv kunne hente på posthuset.

Opkrævninger og indbetalinger ...

Det gjorde vi også ved opkrævninger, lagde en seddel. Først en anmeldelse om en opkrævning, der skulle betales i løbet af en uge, og dagen før sidste dag en grøn seddel, der mindede folk om, at det var aktuelt, nu sku der betales. Sådan var det dengang. Opkrævningen var i tre faser, den ene rev vi af første dag, og når de så betalte, fik de

halvdelen af den næste som kvittering, og den anden halvdel blev sendt med ind. Fx havde graveren før jul en del med i de første år, men det forandrede sig, for det kostede for meget, for vi havde meget arbejde med opkrævningerne. Så opkrævningerne slap op efterhånden, for de var for dyre for folk at sende ud. Så blev det til indbetalingskort i stedet for.

Frimærker havde a også med. Ved juletid havde vi også julemærker med, og det kunne knibe med at få det til at stemme, når der sku afregnes, nogle sku have 5, andre 10 julemærker. I starten gik vi også post juledag og nytårsdag. Der var mange julekort, nogle fik op til 50 kort.

Inge, Kristians hustru, siger i baggrunden, at hun måtte hjælpe lidt til i juledagene med Østervangen. En juleaftensdag kom hun ind, hvor konen stod og vaskede, der var mange børn, så ”jeg var betænkelig, om hun kunne nå at blive klar til jul”.

Vi ku få udleveret byttepenge, men it manne af os havde det, vi lagte selv 30 kr. i en stor pung, og der var problemer, når vi it ku få det til at gå op. Når vi måtte veksle frem og tilbage, så ku det ske, at det it stemte. Så måtte vi ind til pigerne på kontoret og prøve at få det udredet. Vi sku it selv bære tabet. Det er sket måske 2-3 gang, at a har haft problemer, vi fik it utak, men det var lidt uheldigt.

På landtur

Posten sorteredes i store træk på banen fra togene, og på posthuset blev den så finsorteret i små portioner.

En overgang kom posten til Nørre Vissing med rutebil klokken 8.30, men så blev det lavet om, fordi min kollega Børge Pedersen faldt om og døde, og en anden fik hans tur, en lille formiddagstur. Men det varede it ret længe, så kom der bil, og den havde vi

Hørning Station ca. 1950. Postbude foran stationen. Nr. 3 fra venstre er Just Henriksen, Adsløv. - B488.

hjemme hos os. Så blev det Vestergaard fra Haarby, der kørte til Skanderborg og satte sin post sammen, og så fik han posten til Nørre Vissing med i en sæk, og den kørte han over til os kl. 7. Vestergaard sorterede sin egen post, den var allerede sorteret op. Og så fik han min post med. Det gjorde han så måske i 1½ år, og så holdt han op, blev for gammel, og a søgte hans plads, Veng, Haarby og Søballe. Den fik a så i 1969. A husker, der var en anden uddeler i Haarby, a husker it hans navn, (Børge og Inger Almind). Så begyndte a at gå den tur og var med Vestergaard et par gange, men a er ked af at sige det, men a havde besvær med at finde rundt i Søballe, ingen adresser, kun stednavne, gårdnavne, ikke som nu Vengevej og et nr. Det var på det tidspunkt, at Ringvejen kom. (*lærer Erik Voigt fik den omdøbt til Græsballe på grund af en i nærheden nedlagt landsby med dette navn*). Voigt og hans kone var et af mine gode steder, hvad var det nu de hed? (Eva og Erik). Eva ville gerne høre noget fra Nørre Vissing, hun havde jo boet i Nørre Vissing.

Men altså, så kom a til at gå den tur, en længere tur med mere i løn. Turen var færdig kl. 2- 2½. A var it så hurtig som manne af de andre. De yngre ku godt komme for tidligt

hjem, og det var it så klogt, for de ku så få en påtale. Man sluttede i Skanderborg, hvor de overordnede sad, og der skulle jo afregnes med penge og papirer.

"Hvis du var tidligt færdig en dag, kunne du så ikke nå en kop kaffe, havde du ikke "kaffekærester"?"

Jo Cecilia Klejs i Veng og også nogle i Nørre Vissing. Der havde a gået i 20 år og følte, at a var blevet for gammel i gårde, for man kan blive afhængig af en mand, der kommer hver dag.

Det kan blive sådan, at man siger: "Post, kan du ikke lige sige til den og den, at ...". A følte, at a var blevet for familiær, og det var en af årsagerne til, at a søgte til Haarby, også fordi det var en større tur. Nørre Vissing var en 3. klasse tur, og Haarby var en 1. kl. og dermed bedre betalt.

Man kom ind til Anine, der var brevsamler i Nørre Vissing. Især ældre folk ku komme, mens de vidste, at vi sorterede og sige: "Kan posten ikke lige aflevere det her kort ved den eller den". Og der sku kun 15 øre på, men det ville de gerne spare. Og der var ikke frimærker på, så den lille tjeneste ku posten da godt klare, men Anine sagde: "Nej, det kan vi ikke". Posten sorteredes i bygningen, hvor der tidligere var brugs. Anine skulle skrive anvisningerne ind i bogen ved både ind og udbetalingerne. Og sku vi have penge med ud, sku de også skrives ind.

Anine døde, da a havde gået post i fire år. Så blev Marie Jeppesen brevsamler. De boede dengang i en lejlighed ved siden af. Posthuset blev senere flyttet til Vidkærvej 2, hvor Marie fortsatte som brevsamler i mange år, til det også lukkede. Derefter kom Marie på posthuset i Ry.

Låsbyvej 84, Nr. Vissing - 2017. Her boede Kristian og Inge Margrethe størstedelen af deres liv.

Kristian, dine bukser er revnet ...

A havde it uniform de første to år- Der skulle aspiranterne selv lægge tøj til, og det kneb med bukserne, der it ku holde til cykelsadlen. En gang måtte a ind til Edel Lyngby, fordi mine bukser var revnet, og a kunne it fortsætte sådan. I sovekammeret smed a bukserne, og så ordnede hun dem.

Post, post. Hjælp lige ...

Småtjenester måtte vi også ordne. Engang hos en ældre dame, der boede i en lille ejendom ude på landet, manden var it hjemme, og en ko var ved at kælte. A var på vej ud, da hun kom rendende og sagde: "Post, post, kom lige og hjælp". Nu er der så it så manne køer mere på turen, så det sker nok it for dagens post at skulle være jordemoder for en ko.

Det værste a oplevede var engang, a var med den faste post i Vrold hos en gammel kone, hvor han var vant til at få kaffe. A var it så vant med turen og sad som på nåle, og de snakkede. Så pludselig kom en rotte

vandrende stille over gulvet. A turde it sige noget, og det gjorde de andre heller it.

Der var også engang, hvor a sku hjælpe med at tage en mus ud af en musefælde. Og der var mange situationer, hvor a var "socialhjælper". Et sted var de ved at slagte. grisen hang ude i gården. Manden sad og læste inde i stuen, og konen sagde lige: "Post, post kom lige herhen". Hun stod med noget fars. "Hvad siger du så?" A sagde: "Puh, det lugter". Og så sagde manden: "Åh den post, han stikker så gu også hans næse i alting". Og så sagde konen: "Jens, a sagde det nok, det var en hanggris, a så jo nok, at slagteren smed noget så langt væk". Om man bruger sådan noget kød, det ved a it. Manden havde købt grise hos en grisehandler, slagteren var vist nok Johannes "Sløjberg" Jensen fra Haarby. Det morede a mig lidt over.

Turen rundt ...

Posten til Sophiendal foregik på den måde, at a kom ind i en stue, og det, der sku postes, lå på et bord, og godsejeren sad i et hjørne.

Der var post næsten hver dag, godsejeren sagde it noget til os, så vi tog bare posten.

Der var it postkasser. Vi skulle ind alle steder. Vi skulle helt ind hos folk, og posten sku lægges bestemte steder. Det havde a fået bud om mange steder, "læg posten her". For en ung post skal it stikke sin næse i deres økonomiske sager, og mange var kritiske på det tidspunkt. Det første halve år havde a it manne penge med. Fx rejste mange til Skanderborg og betalte selv amtsstueskatterne, for det kom it posten ved. Amtsstueskatter kom ud en måned før, og folk ville it betale før til allersidst, for man troede måske, at posten ville vente med at aflevere til sidste dag, men efterhånden fik a pengene. Og det var nogle steder mange penge. A var it bange for at gå med manne penge, men jeg husker dog, at der var en episode med en post, der blev overfaldet, men ikke hos os.

Vi havde tavshedspligt, så posten rendte it med sladder. Nej uha da, det blev vi meget alvorligt mindet om ved ansættelsen.

Sådan er det it at være post it dag. Vi sku kun ind til folk, hvis der var post, men folk ku ringe, hvis de havde post, der skulle hentes. Vi havde aviser med, Aarhus Amtstidende, Stiften, Jyllandsposten og Silkeborg Avis, som a havde manne af, da a gik i Javngyde og Javngyde Dale og Heden. Heden var der, hvor Arne Pedersen boede på bakken mod Laasby (Laasbyvej 179). En tidligere landpost var gift med en søster til min bedstemor, og han har fortalt, at han har gået i Heden i lyng. Nu er der fuldt af små ejendomme. Han var for øvrigt en bror til Anine på centralen i Nørre Vissing, it den Anine, der var gift med Anton, uddeleren, men telefoncentralens Anine. Telefon centralen var overfor købmanden.

Landposten havde kun én omdeling om dagen. I byen var der to omdelinger, i

starten sågar tre, også søndagspost. Det er 70 år siden, a blev ansat. Folk var mere påpasselige dengang, sad på små ejendomme og sku klare sig selv, så de havde lært at sku spare. Efter krigen var der rationering på en del varer indtil ind i 1950erne. (*Der var rationering på brød, gryn, tobak og gas til 1948. Tekstiler, sko, fedt, flæsk, te, kakao, sæbe og el var rationeret indtil 1949. Rationering på smør indtil 1950 og på kaffe og sukker til 1952*).

Efter fyraften

sku mit eget landbrug passes, men da a fik Vestergaards tur i Haarby, ville a nedlægge landbruget. Der var fire køer, der sku malkes inden landturen. Lønnen var 400 kr. som aspirant. Da vi blev gift, fik a 80 kr. mere om måneden. Inge var hjemmegående de første 20 år. Hun fortæller: "Så begyndte jeg at gå ud og gøre rent bl.a. på Bækgaarden. Dernæst blev jeg afløser i hjemmehjælpen i 1974, ferieafløser om sommeren, og da en af de faste hjælpere blev syg, fik jeg hendes plads". Det hører ikke med til landpostens historie, men det hører med til landbolivet, da kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet.

I sne og slud, skal posten ud ...

Der var hårde vintre i den første del at min tid som post, men også på den tid, da a begyndte med Haarby-turen og skulle køre til Skanderborg. Anton Mikkelsen var fast afløser, og han var ofte oppe at køre med mig. En morgen skulle a hente ham ved forsamlingshuset, og pludselig var der en, der råbte på den anden side af snedyngerne, at de it kunne komme igennem. Så måtte vi skovle. Så siger Anton, at Secher, et andet postbud, der boede ude ved stillingvejen, har ringet, om vi it kunne hente ham på hans ejendom, han ville gerne op at køre. Da vi kom i nærheden, kunne vi it køre igennem,

men Anton sagde: ” Nu bakker vi tilbage, for han har lovet at gå os i møde, og han er it kommet, så han må bare klare sig selv”.

Da a gik post i Nørre Vissing, var der brugs, kro, bager, brødsalg som murerens kone Nora havde, cykelhandler, skomager, sivskomager, fransk vasker, altså mange småerhverv og alle gårdene. Folk skulle ernære sig selv. Skatten betaltes hvert kvartal. A husker, at da vi fik kildekat, fik vi det sværere en overgang. Vi fik kredit i brugsen på brugsbog, og så pludselig skulle vi betale alt kontant, men så fik vi et lønløft, som kunne mærkes, og det hjalp på økonomien.

Landposten skulle selv sørge for afløser. Brevsamleren skulle så sørge for, at afløseren fik besked. Så Inge, min kone, der havde

*Kristian Fisker Jensen
Født 5/2-1925. Gift i 1949 med Inge Margrethe.
Ansæt ved P&T 1948 – 1988.
Børn: Karl Erik, Jette og Carsten.*

Inge og Kristian ved deres diamantbryllup i 2009.

bil, måtte køre ud og give afløseren besked, hvilket it altid huede hans kone.

Hunden er menneskets bedste ven... men ikke postens

Hunde og post har it altid været venner. På Sophiendal var der i en periode et kollektiv, og de havde en stor hund. Postkassen var lige udenfor døren. Hunden var stor og ku selv lukke døren op, og det gjorde den hver gang, den hørte posten. En dag var biddet så slemt, at a måtte til læge og have en stivkrampeindsprøjtning. Der var også engang en kollega, der blev bidt af en lille terrier, men posten tog cykelpumpen og slog den i hovedet, så den faldt død om. Det blev der en stor sag om.

Det a vil sige er, at de første dage i Skanderborg var frygtelige med alle de mennesker. Men a blev meget glad for at være der, for det blev en slags medicin for

mig, for det var utroligt søde mennesker. Der var omkring 30-40 postbude plus en del sorteringspersonale.

Hvert år til jul kom man op til postmeesteren og fik morgenkaffe på posthuset på Adelgade.

Det var en dejlig tid, for vi kunne så godt sammen.

Opsummering: Det er 70 år siden a blev ansat, a gik post i 40 år, og det er nu 30 år siden, a blev pensionist. Så alting har en tid, og mange ting ændrer sig.

Kristian fik overrakt denne figur ved sit 40 års jubilæum som post.

KARNOV

– skaber af lovsamlingen og hans familie

Af: Harriet Søndergaard Rasmussen

*P*å et tidspunkt, da jeg sad og søgte i kirkebogen for Tulstrup Sogn, Ning Herred, faldt jeg over et navn, der fangede min interesse. Navnet var Søren Magnus Sørensen. I rubrikken var der tilføjet en note, hvor der stod: "Fik den 23. december 1909 kongelig bevilling på navnet Karnov". Senere fik jeg lyst til at undersøge sagen nærmere – for at finde ud af, om det var den samme Karnov, der havde skrevet den kendte lovsamling. I bekræftende fald ville jeg gerne vide mere om ham, eftersom han var født i det område, der er dækket af Solbjerg Lokalkarkiv.

Forhistorien

Den 15. maj 1877 bliver ungkarlen Christian Rasmussen viet til pigen Knudsine Nielsen i Tulstrup Kirke – de er da henholdsvis 27 og 25 år. Det bliver dog kun et kort ægteskab, da Christian dør den 29. januar 1878. På det tidspunkt er Knudsine gravid, og knap en måned senere, den 22. februar, føder hun deres søn, som ved dåben i Astrup Kirke

får navnet Christian Rasmussen efter sin far. Man kan forestille sig, at det må have været svært for Knudsine at vende tilbage til Tulstrup Kirke så kort tid efter, at hendes mand var blevet begravet derfra. Om de næste par år i Knudsines liv vides kun, at hun, ifølge folketællingen fra 1880 for Tulstrup Sogn bor sammen med sin søn og en ung pige i Pederstrup. Det har ikke været muligt at finde ud af præcist hvor, eftersom hverken hendes eller hendes mands navn er at finde på ejerlisterne for området.

Godt to år efter Christian Rasmussens død gifter Knudsine sig igen, og den 23. juni 1880 bliver hun viet til Jens Peter Sørensen i Tulstrup Kirke. Hun er nu 28 år og hendes mand 43. Jens Peter Sørensen er søn af Søren Sørensen Kock og Maren Andersdatter fra Astrup. Familien boede på gården "Moselund" – det nuværende Drammelstrupvej 309 – hvor Jens Peter blev født i 1836.

Knudsine er datter af Niels Sørensen og Sidsel Knudsdatter og er født 22. feb. 1852

Karnovs fødegård, Tvenstrupvej 2, Pederstrup, Tulstrup Sogn

i Drammelstrup. Deres navne findes ikke på områdets ejerlister over ejendomme på egnen, men fra folketællingerne fremgår det, at de var gårdejere. Da matrikelnumre ikke angives i folketællinger, har det desværre ikke været muligt at finde ud af, hvilken ejendom, der er tale om.

Søren Magnus Karnov

Jens Peter Sørensen var træskohandler i Odder, hvor han ifølge folketællingen 1880 delte forretning med en karetmager. Efter brylluppet bor parret i Pederstrup, Tulstrup Sogn, hvor de køber en ejendom på adressen Tvenstrupvej 2. Her fødes deres første søn, Søren Magnus, den 18. august 1882. To år senere, den 8. juni 1884, fødes endnu en søn, Niels Peter, og den 7. januar 1887 kommer datteren Cecilie til verden. Alle børnene bliver døbt i Tulstrup Kirke.

I kirkebogen under rubrikken hvor barnets navn anføres ved dåben, er der som tidligere nævnt lavet et notat om, at Søren Magnus tog navneændring til Karnov. To af hans søskende,

Christian og Cecilie, ændrede også navn, men underligt nok ikke broderen Niels Peter. Mere om dette senere.

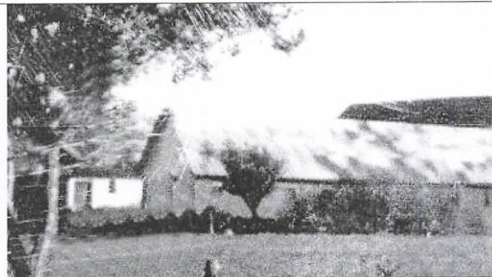
Året efter, i 1888, sælger familien ejendommen i Pederstrup og køber "Handels-huset" i Ravnholt – en lille høkerforretning beliggende på Ravnholtvej 46, hvor familien bor indtil Jens Peter Sørensens død den 11. juni 1891. Man kunne få den tanke, at Jens Peter Sørensen muligvis har været mere interesseret i handel end i landbrug.

Efterfølgende får Knudsine adkomst til boet, men vælger at sælge ejendommen, og den 8. januar 1892 flytter hun med tre af børnene. Søren Magnus kommer i pleje hos sin morbror Søren Nielsen og

"Handelshuset", Ravnholtvej 46,

Søndergaard, Gylling

dennes kone, Mette Marie Kirstine, som på dette tidspunkt bor på "Søndergaard" i Gylling. Parret har ikke selv fået børn og har allerede et barn af familien i pleje, da de tager Søren Magnus til sig. Han har sikkert startet sin skolegang i Tiset Skole, der blev opført i 1884, og også på det tidspunkt var beliggende på Gl. Horsensvej 73.

Herefter har han fortsat sin skolegang på Gylling Skole. I 1895 kommer Søren Magnus tilbage til Tiset Sogn, idet Søren Nielsen køber "Heegaard", Tisetvej 28. Søren Magnus er nu 13 år gammel og sandsynligvis tilbage i sin gamle skole i Tiset. I 1897 bliver Søren Magnus konfirmeret i Tiset Kirke, og der er lavet en tilføjelse i kirkebogen om, at

Tisetvej 28

han bor hos Søren Nielsen.

Efter sin konfirmation begynder Søren Magnus på Aarhus Katedralskole, hvorfra han bliver student i 1903. Plejefaderen må have forstået, at han var et begavet ungt menneske og har desuden været i stand til

at betale for skolegangen. Herefter rejser han til København for at studere jura på Københavns Universitet, men i 1909 – året inden han færdiggør sit studium, tager han, som tidligere omtalt, navneforandring.

Karnov bliver cand. jur. i 1910 og begynder samme år at arbejde som advokatfuldmægtig hos sagfører J. Dam-Johansen i Aarhus.

Søren Magnus Sørensen som student 1903

Det var øjensynligt ikke arbejde alt sammen, for den 2. marts 1912 bliver Søren Magnus Karnov viet i Vor Frue Kirke i Aarhus til bogholderske Laurentine Kirstine Dam, der var datter af styrmand Peter Andersen Dam og Marie Elisabeth Rasmussen fra Strynø. På det tidspunkt var bruden 27 og Søren Magnus 30 år.

Årene som sagfører

I 1913 fik Karnov beskikkelse som underretssagfører. Det skete, mens han arbejdede i Aarhus, hvor parret boede i "Villa Vesta", Skjoldsgade 11, i Kongsvang, Viby J. Her fik de den 13. april 1914 en søn, som ved dåben i Viby Kirke fik navnet Erik Dam Karnov.

"Villa Vesta", Skjoldsgade 11, Kongsvang, Viby J

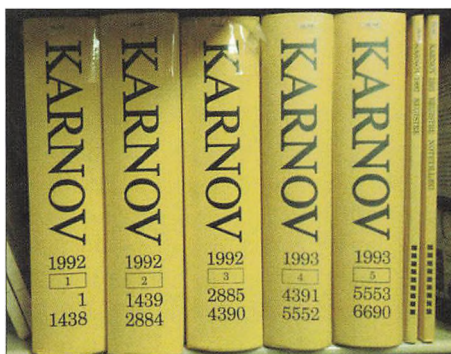
I perioden 1915-20 driver Karnov sagførervirksomhed i Rudkøbing på Langeland og arbejder samtidig som direktør i Handels- og Landbrugsbanken. Her bliver han i 1916 beskikket som overretssagfører. Den 7. april 1919, mens parret stadig bor i Rudkøbing, får de søn nummer to. Han får

ved dåben i Rudkøbing Kirke navnet Hans Henning Karnov.

Herefter forlader familien Langeland, og Søren Magnus Karnov virker som overretssagfører i Sønderborg i årene 1920-30. I 1931 deponeres beskikkelserne imidlertid, og Karnov bliver medlem af kredsbestyrelsen for 11. sagførerkræds, hvor han også bliver næstformand.

Lovbøgerne

Det var, mens familien boede i Sønderborg, at Karnov fik idéen til det, der skulle blive hans livsværk: Sønderjyderne var indtil 1920 underlagt tysk lovgivning, og Kar-

nov besluttede at udgive en lovsamling, der skulle gøre det muligt for almindelige borgere at orientere sig om lov og ret i Danmark efter Genforeningen i 1920. Forbilledet var den tyske civilretlige lovbog Bürgerliches Gesetzbuch. I 1929 udkom således det første af i alt 12 hæfter med titlen Hvermands Lovbog. Salget af hæfterne stod imidlertid ikke mål med forventningerne – hovedsagelig fordi Karnov havde udgivet dem i den tro, at de ville få et stort publikum blandt almindelige borgere, men det skulle vise sig, at køberne hovedsagelig var sagførere.

Karnov opgav nu sagførerforretningen, og sammen erhvervede parret et pensionat i København.

Det fremgår af et avisudklip, at parret indgik ægtepagt samme år, de blev viet. Det kom dem sikkert til hjælp i den situation, de nu befandt sig i.

Til trods for den ringe økonomi lykkedes det Karnov at få udgivet 2. udgave under titlen Samling af Danmarks Love. Karnov stod selv for den praktiske tilrettelæggelse af bogværket samt det omfattende registersystem, ligesom han fastholdt at udgive bøgerne på sit eget forlag og selv organisere salget af dem.

Kort efter udgivelsen af 2. udgave drog Karnov konsekvensen af, at dansk ret i høj grad byggede på fortolkninger fra praksis, og ved at knytte en stab af jurister til arbejdet, bl.a. professor Stephan Hurwitz og, fra 1948, W.E. von Eyben, udkom de følgende udgaver i gennemkommenteret stand.

Karnovs Lovsamling, som titlen blev fra 1948, er siden blevet et uundværligt hjælpemiddel for jurister og navnet Karnov et begreb. Efter Karnovs død i 1962 blev udgivelsen videreført af sønnerne – Erik Dam Karnov til sin død i 1970 og Hans Henning Karnov indtil 1990. Den 10. udgave udkom i 1983¹.

Tiden med økonomiske problemer og Karnovs vedholdende ønske om at udgive sine værker vidner om et stærkt sammenhold i familien. Fru Karnov har sikkert været den, der tog sig af pensionatet, og den kendsgerning at begge sønnerne overtog arbejdet med udgivelsen efter deres fars død, tyder ligeledes på stærke familieband.

Laurentine Kirstine Karnov døde den 21. februar 1959, 74 år gammel, og Søren Magnus Karnov den 21. januar 1962, 80 år

Karnovs gravsten, Mariebjerg Kirkegård, Gentofte

gammel. Begge er begravet på Mariebjerg Kirkegård i Gentofte.

Efter Karnovfamiliens død overtages redaktionen af lovsamlingen af Stephan Hurwitz og senere af W. E. von Eyben.

I 1985 køber Mostrups Forlag rettighederne til Karnovs Lovsamling af Hans Henning Karnov.

Senere indtræder flere i redaktionen, men W. E. Von Eyben arbejder med lovsamlingen til sin død i 2000.

Lovsamlingen udkommer nu én gang årligt, og i 2000 lanceredes onlineversionen Karnovs Lovsamling online. Senere indledtes der et samarbejde med det svenske forlag, Thomson Förlag AB i Stockholm, og navnet ændredes til "Thomson Reuters Professional Scandinavia². Højesteretssagfører Thomas Rørdam indtræder i redaktionen, og lovsamlingen ajourføres løbende med nye lovændringer og deraf følgende kommentarer.

"Hver mands adgang til lovgivningen er grundstenen i ethvert demokrati" – med dette citat af Karnov indleder Karnov Group Denmark A/S, som virksomheden

¹ Ovenstående oplysninger er hentet fra: Claus Bech: "Søren Magnus Karnov" i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., Gyldendal 1979-84. Hentet 20. august 2017 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=292492>.

² https://da.wikipedia.org/wiki/Karnovs_Lovsamling (tilgået 10.09.2017).

"Håndværkerenkeboligen", Tornøgade 14-16, Odder..

nu hedder, på hjemmesiden. Firmaet har 150 medarbejdere fordelt på kontorer i København og Stockholm og leverer onlineløsninger til professionelle, der arbejder med jura, revision, regnskab og ledelse.

Rosensgade 10, Odder – I dag nr. 9, "Anna & Søs" (Privatfoto)

Aktiemajoriteten i Karnov Group ejes siden juli 2015 af Five Arrows Principal Investments, som er en del af Rothschild Group³

3

Oplysningerne er hentet fra: <https://cdn2.hubspot.net/hubfs/1737441/Denmark/Downloads/KG%20koncernregnskab%202016.pdf?t=1503061494973>. Hentet 2017..

Knudsine Sørensens videre liv

Efter at Knudsine Sørensen (f. Nielsen) solgte sin forretning i Ravnholt i januar 1892, er det uklart, hvor hun rejste hen. Som en del af efterforskningen besøgte jeg Odder Lokalarkiv for, om muligt, at finde et billede af huset, hvor Jens Peter Sørensen havde haft sin træskohandel i byen. Et sådant fandtes imidlertid ikke, men i stedet viste den dygtige medarbejder mig en bog med en mandtalsliste over beboere i Odder fra 1892.

Her dukkede ingen andre end Knudsine så op med tre af sine fire børn samt en ung pige. Hun havde etableret sig med en trikotageforretning i huset hos en karetmager på Rosensgade, Matr. nr 3K.

Dengang var adressen Rosensgade 10, hvor det i dag er nr. 9. Husnumrene udgik nemlig tidligere fra Torvet, men kom senere til at udgå fra Banegårdsgade. Stedet er i dag modeforretningen "Anna & Søs.

Sønnen fra første ægteskab, Christian, er nu 14 år og bliver konfirmeret i Odder Sognekirke den 10. april samme år. I rubrikken i kirkebogen, hvor hans navn er anført, står der, "Bor i Haandværkerenke-

Karnovs Bryllupsbillede 1912, bruden: Laurantine Kirstine Dan, gommen: Søren Magnus Karnov, Bag bruden: Christian Karnov, I lys kjole til højre: Cecilie Karnov

boligen”, som ligger på Tornøgade. Disse boliger består af tre huse, der alle er opført på forskellige tidspunkter. Ét af dem blev opført i 1887 og har to indgange, nemlig nr. 14 og 16; de to øvrige er opført i henholdsvis 1896 og 1932. Christian fortsatte muligvis sin skolegang på Odder Realskole som, ifølge bogen 'Træk af Slægtens Spor i Odder Sogn' blev opført i 1872⁴.

En søgning for at finde henholdsvis Niels Peters og Cecilies konfirmationer i Odder giver imidlertid intet resultat, og familien findes slet ikke i folketællingen fra 1901. I stedet får vi nu forklaringen på, hvorfor Niels

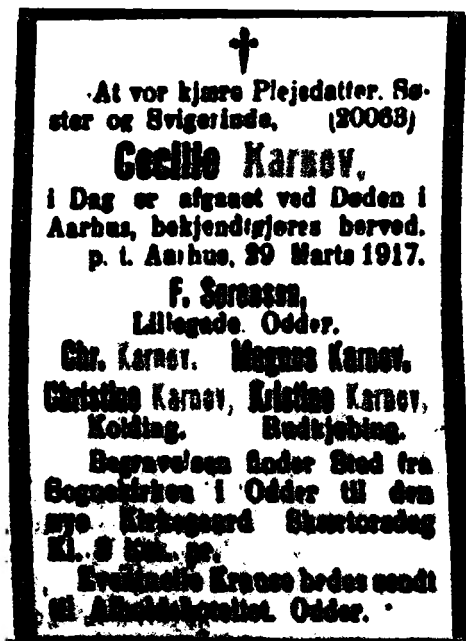
4

Jørgensen, Ejnar: Træk af slægtens spor i Odder Sogn, 1968. Ejnar Jørgensen var lærer på Balle Skole.

Peter ikke fik navnet Karnov. Kirkebogen fra 1893 dokumenterer, at Niels Peter døde den 31. januar 1893 kun 8½ år gammel. Han blev begravet på Odder ny Kirkegård. To år senere dør hans mor, Knudsine, den 25. marts 1895, 43 år gammel. Hun er begravet sammesteds i grav nr. 762.

Cecilie Karnov

Den lille pige, som ved moderens død er 8 år gammel, har således, i løbet af fire år, mistet begge forældre og en bror. Hvad var der mon blevet af hende? Det bekymrede mig noget, og jeg begyndte at lede efter hendes konfirmation, som måtte have været i 1901. Efter at have ledt forgæves i utallige sogne var jeg tæt på at opgive. En sidste

indskydelse fik mig til at kigge i Randlev Sogns Kirkebog, Hads Herred, og her dukker hun minsandten op. Det var intetsteds anført, hvem hun boede hos, men nu var det så heldigt, at der netop var en folketælling i 1901, så ad den vej fandt jeg ud af, at hun boede hos købmand Søren Sørensen og hustru Elise (f. Nielsen), hvor hun var plejebarn. Jeg var bekendt med, at hendes mor, Knudsine, havde en søster, der hed Elise Marie, og hendes alder og fødestedet Astrup Sogn passede perfekt. Altså var det atter familien, der var trådt til for at hjælpe. På Søren Magnus Karnovs og Kirstines bryllupsbillede sidder Cecilie i billedets

Realskolen fra 1872 set fra gårdsiden - der blev senere bygget en etage ovenpå.

højre side iført en lys kjole. Hun er på det tidspunkt 25 år, men ser både

Odder Afholdshotel lå på hjørnet af Holsteinsgade og Banegårdsgade

yngre og ikke helt rask ud. Det peger alt sammen i retning af et svageligt helbred, og ifølge kirkebogen for Odder Sogn døde hun den 29. marts 1917, og blev begravet i Odder den 4. april på samme kirkegård som Niels Peter og moderen Knudsine. Hun var 30 år gammel, ugift og arbejdede som husbestyrerinde på adressen Mindegade 18 i Aarhus.

Christian Karnov

Som tidligere nævnt blev der etableret realskole i Odder i 1872. Det er nærliggende at tro, at Christian fortsatte sin skolegang der indtil moderens død i 1895 – altså tre år efter han var konfirmeret. Men hvad skete der sidenhen? Man kunne håbe, at også han var havnet hos familiemedlemmer, men det var der indtil videre intet bevis på.

Efter nogen tids spekulationer googledede jeg "Chr. Karnov", og så var der bid! Her fandt jeg noget, der lignede en slægtshistorie, og det fremgik, at Chr. Karnov havde skrevet "en barsk besked". Da jeg fandt beskeden, viste det sig, at det drejede sig om en 12-årig dreng, som havde været i pleje hos en familie på Venø, siden han var spæd, fordi hans mor døde, da han blev født. Nu ville faderen, der boede i Middelfart, imidlertid have ham hjem igen, men Mads, som drengen hed, ønskede ikke at flytte. Han kendte ikke meget til faderen og da slet ikke dennes nye kone og bedyrede, at han ville løbe tilbage

til Venø, hvis man gjorde alvor af at fjerne ham. Med fogedens hjælp fik han lov til at blive, hvor han var. Men spørgsmålet er nu, om den Chr. Karnov, der nævnes i brevet, er Søren Magnus' bror, Christian?

Overretssagfører Chr. Karnov,
Kolding, den 1. august 1914

Til Post David Madsen, Venø pr. Struer

I Anledning af Deres Brev til hr. Svane, skal jeg herved anmode Dem om at lade hans Søn rejse Hjem, Tirsdag førstkomende, da jeg ellers med Kongens Foged vil indfinde mig hos Dem, og paa Hr. Svanes Vegne, med Kongens Foged, vil sætte mig i Besiddelse af Drengen paa Deres Bekostning. Mener De at have Underholdskrav, er De vel i hvert fald saa fornuftig, at De ikke derfor har Lov til at tilbageholde andre Folks Børn. Det kan De søge ham om bagefter, men Fogedforretningen bliver paa Deres Bekostning.

Ærbødigst
Chr. Karnov

En anden internetsøgning på "danske sagførere" gav ligeledes pote. Nu myldrede det frem med navne i alfabetisk orden, og ved bogstavet "K" stod navnene Søren Magnus Karnov og Christian Karnov. Søren Magnus' liv er vi nu bekendt med, men her får vi meget af Christians foræret. Han var født i Pederstrup, Tulstrup Sogn, den 2. februar 1878, og han var blevet gift den 13. juli 1913 i Skanderborg Kirke med Christine Marie Petersen, f. den 13. august 1889 i Aarhus, datter af købmand Christian Petersen og hustru Maren (f. Nielsen). I 1899 blev han student fra Aarhus Katedralskole. Et familiemedlem har skrevet til mig, at Christian angiveligt boede hos sin moster Maren, mens han gik på Katedralskolen

i Aarhus. I årene fra 1903-05 var han Regensianer, dvs. at han boede på Regensen, mens han studerede på Københavns Universitet. I 1906 blev han cand. jur., og fra medio juli samme år arbejdede han som advokatfuldmægtig hos sagfører J. Dam Johansen i Aarhus – hvor også Søren Magnus senere arbejdede. Den 23. december 1909 tog han som sagt navneforandring til Karnov, og den 9. februar 1910 blev han sagfører i Kolding – overretssagfører fra den 15. marts. Han døde i Kolding den 28. juli 1928, 50 år gammel.

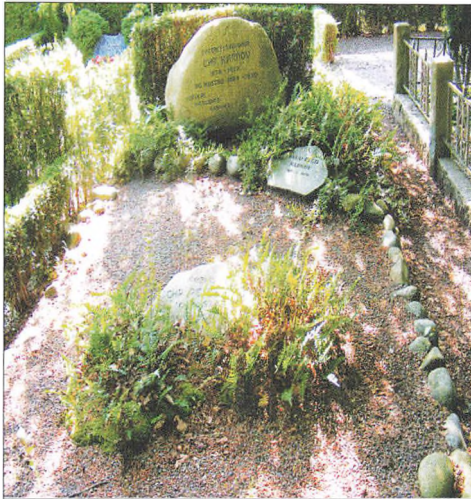
Christian og Christine Maries børn:

Christian – født den 17. maj 1914
Knud Cecil – født den 3. maj 1916
Svend – født den 2. marts 1918
Anna Margrethe – født den 10. oktober 1920

Som tidligere nævnt døde Chr. Karnov i 1928 og efterlod sin 39-årige hustru Christine Marie alene med fire børn under konfirmationsalderen – samme skæbne var overgået hans mor Knudsine. Det fremgår af min granskning, at Christine Marie forbliver ugift.

Det var min mening, at jeg ville slutte historien om Karnov-familien med Christine Karnovs død, på samme måde som med Søren Magnus og hans hustru. En søgning i kirkebogen op til 1964 for Sankt Nikolaj Sogn i Kolding, som familien tilhørte, gav dog intet resultat.

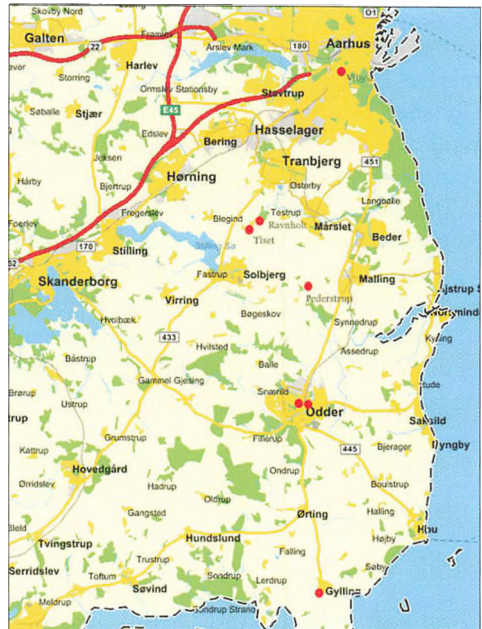
Som det så ofte er sket, er jeg så heldig at kende dygtige folk, der vil hjælpe mig, og således har vi på arkivet i Solbjerg en medarbejder, der er en rigtig computerørn. Det lykkedes ham at finde et billede af gravstenen over overretssagfører Chr. Karnov og hustru. Det viste sig, at Christine Karnov var død i 1970. Ved siden af deres sten stod deres søn Knud Cecils gravsten.

Christian Karnovs familiegavsted på Sønder Kirkegård i Kolding.

Knud Cecil var død i 1979.

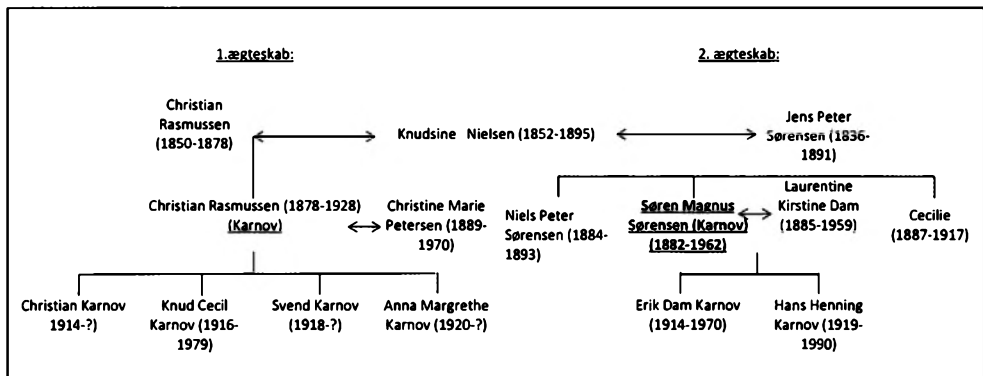
Også Christine Karnovs forældre Christian Petersens og Marens gravsten fandtes der, så de var også bosat i Kolding, antagelig for at støtte deres datter, efter at hun var blevet enke. Begge var døde i 1935, Christian Petersen den 12. og hans hustru den 31. december, hvilket kirkebogen kunne

Familien Karnovs adresser

bekræfte. Her stod der også, hvornår Christian Petersen var født, og hvem hans forældre var. Det samme gjorde sig gældende for Marens vedkommende. Jeg opdagede, at Maren

Karnov Familien

Christian Rasmussen, Søren Magnus Sørensen og Cecilia Sørensen fik den 23. dec. 1909 kongelig bevilling på navnet Karnov

Petersen (f. Nielsen) var søster til Knudsine – altså var Chr. Karnovs svigermor også hans moster! Endelig fandt jeg frem til, at det var Christian Petersen og Maren, som, mens de boede i Aarhus, havde taget sig af Christian Karnov, mens han gik på Katedralskolen.

Det har været en familie præget af sammenhold, ikke mindst på Knudsines søskendes side, der hele vejen igennem har trådt til, når der var brug for det. Brødrene og deres koner har stået fadder til hinandens børn. Jeg fik Cecilies dødsannonce tilsendt, og her ses brødrene som underskrivere.

Det har været en lang og spændende rejse at følge familien Karnovs færden, en familie der til tider fik en barsk skæbne. Alle var de meget begavede, og det stærke familiesammenhold har gjort sit til, at medlemmerne fik gode liv trods de barske vilkår.

Tak til min datter Lisbeth Walpole for at have læst korrektur. Også tak til Gunnar Hauerslev og Jørgen Christensen, Solbjerg Lokalarkiv, for hjælp med computer-søgning og layout.

PederKathrine – et sjældent pigenavn - og et sølvkrus med en vidt forgrenet slægtshistorie

Af Henning Nicolaisen

Nu om dage skal børn ofte hedde noget ganske specielt. Der bliver ledt på internet og andre steder for at finde det helt rigtige navn til den lille nye. Det ender tit med et udenlandsk klingende navn eller noget mere konstrueret.

I gamle dage fik de førstefødte som regel bedsteforældrenes fornavne og som efternavn fik man faderens fornavn efterfulgt af – søn/sen eller – datter. I overgangsperioden indtil man gik over til det rene -sen-efternavn, fik børnene ofte to efternavne f.eks. Pedersdatter Hansen. Som slægtsforsker kan det naturligvis være ret praktisk, for på den måde er man mere sikker på at have fat i den rette person.

Interessen for det sjældne pigenavn fik jeg, da jeg var i gang med at finde de første ejere af et gammelt lågkrus af sølv. Kruset blev købt på Pedersholm i Vejle (Bruun Rasmussen) for mange år siden, men nu skulle jeg prøve at finde frem til personerne. I den forbindelse dukkede det særprægede pigenavn op, og jeg kom naturligvis til at tænke på min farmor med samme navn!

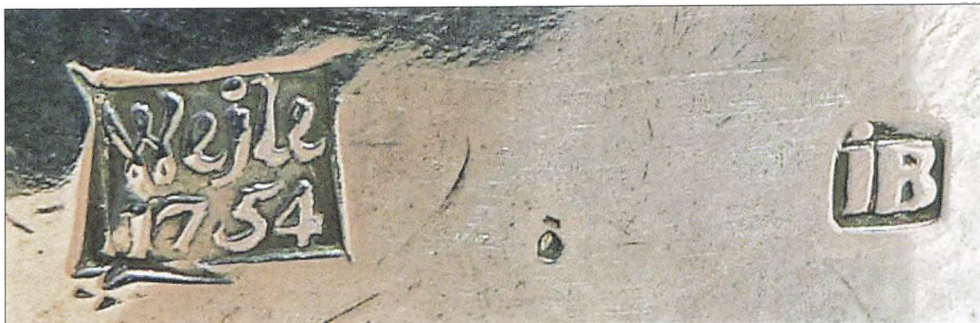
Det førnævnte barokke lågkrus er lavet i Vejle i 1754 af byens førende guldsmed og privilegeret gæstgiver Jørgen Nielsen Brosbøll (1709-1776), der havde borgerskab i byen 1736-1764.

Af modellen kendes der flere fra hans hånd, bl.a. på Vejle Museum. På låget sidder gækken i form af en kronet løve med en kugle mellem poterne. I siderne er der isat fire gamle sølvdalere: Ferdinand III, 1637, Ferdinand II 1622, Frederic III 1631, Johan Ernst I 1623.

Låget er rigt drevet med bladornamentik og i en sekstakket (davids)stjerne sidder en tysk sølvdaler. Fødderne er i form af granatæbler, og over dem er isat en skjoldformet plade med ornamenten. På hanken er der perler på rad.

I låget er graveret *S L S H = A J D H* og i mundranden er senere indprykket: *T N S Kh – Mr SD L 1794 S T S Kh*. Desuden *A M P D 1831 Ølh. Christen Sørensen Ølholm 1863 – Johanne Marie Hansen 1870*.

Mestermærket **IB** findes i bunden tillige med bymærket *1754 Vejle*. Vægten er angivet til 49 Lod 2½ Qt. (i dag 714 g) Højde inkl. gæk ca. 17 cm.

Brudeparret blev fundet

Enkemanden *Søren Lauridsen Hald* og pigen *Anne Jacobsdatter* (1728-91) (Haurum), blev trolovet 6. aug. og gift 25. okt. 1754 i Hornborg Kirke.

Søren Hald var gårdejer og sognefoged og formentlig en velagtet mand i Lindved og omegn. I hvert fald ses han flere gange ved skifter bl.a. som lavværge. Han døde 82 år gammel i 1785.

Søren Hald blev således født omkring 1703, men hans fødsel eller familie er ikke fundet. Heller ikke hans første ægteskab er dukket op. Der er et muligt forældrepar i Hatting, nemlig *Laurids Pedersen Hald* (1670-1727) og *Mette Pedersdatter*? De får en søn *Søren* døbt i 20.3.1704.

Derimod er det lykkedes at finde Annes forældre i Haurum, nemlig gårdmand *Jacob Sørensen* (1694- 1743) og *Kirsten Sørensdatter* (1708-1789). *Jacob Sørensen*'s familie kan føres flere slægtled bagud – helt til begyndelsen af 1600-tallet. Efter *Jacob Sørensen*'s død 1743 fik *Anne* en stedfar *Rasmus Christensen* i 1746. Kruset kan således med stor sandsynlighed være en bryllupsgave fra Annes mor *Kirsten* og stedfar *Rasmus*.

Søren Hald og *Anne Jacobsdatter* fik syv børn – af hvilke fire døde tidligt:

Jacob (1755-1827) Død som aftægtsmand i Lindved.

Laurids (1757-1761)

Mette (1759-1760)

Mette (1761- 1825) Gift med *Peder Christensen Bøgballe* fra Gl. Sole 1790. Hun blev derefter gift med *Jens Hansen Eeg* 1798 i Ø. Snede.

Kirsten (1764-1769)

Mette Marie (1766-1768)

Mette Marie (1769 -1806). I kirkebogen skriver præsten, at hun er – nogle og 30 år – da hun dør!

Sønnen *Jacob* (Sørensen Hald) blev gift med *Søren Darum* skoleholders datter *Karen* (1775-1821) i 1795 og han overtager ved faderens død i 1785 posten som sognefoged. (Han nævnes også som sognefoged i 1792 for *Sindbjerg Sogn* og boende i Lindved).

Jacob og *Karen* får en søn *Søren* i 1796, men han dør et par måneder senere. Datteren *Anne Elisabeth* bliver født i 1797. Der er desuden en dødfødt søn i 1798. I 1801 er der kun én datter, men 3 tjenestefolk. To af hans tjenestefolk gifter sig i øvrigt i 1813 – med hinanden!

Jacob Hald nævnes i *Grejs* som forlover og sognefoged sammen med skoleholder *Darum* i 1806.

Selvom *Karen* er 20 år yngre end *Jacob*, så dør hun som aftægtskone i Lindved allerede i 1821 – 46 år gammel. *Jacob* dør som aftægtsmand i Lindved 1827.

Datteren Anne Elisabeth bliver gift med gårdejer Hans Jespersen i Lindved, og ved folketællingen i 1845 har de fået syv børn og har to tjenestepiger. Hans Jespersen får i 1838 bevilling til at holde værtshus i sin gård mod at svare en årlig afgift på 8 Rbd sølv.

Hvordan gik lågkruset i arv?

Den yngste datter *Mette Marie Sørensdaughter Hald* blev trolovet 25. feb. 1794 og gift 13.juni med enkemand *Terkel Nielsen* fra Kalhave. Ægteparret får 3 sønner og

2 døtre. (Det er deres initialer, der er indprikket i mundranden på kruset). Terkel var selvejergårdmand og også lægdsmand. Ægteparret fik fem børn, der alle blev boende i omegnen. Deres sidste barn *Søren Terkelsen* blev født 14. maj 1804, og det er hans initialer, vi finder på kruset.

Efter *Mette Maries* død i 1806 giftede Terkel sig for tredje gang med *Mette Cathrine Frandsdatter* med hvem han får yderligere to børn inden han dør 1814 – 53 år gammel.

Søren Terkelsen (1804 -1871) giftede sig med enken Anne Marie Pedersdatter 18. juni 1831. Han var gårdmand i Ølholm by. Måske har Søren fået kruset ved faderens død, for hans initialer er indgraveret før Anne Mariens initialer og årstal er indprykket på kruset. DerGrejs er fundet fire børn, hvoraf det er *Christen Sørensen*, hvis navnetræk vi ser på kruset.

Christen Sørensen (1841-1903)

Ved folketællingen 1860 var han stadig karl hos faderen. Han giftede sig 4. nov. 1870 med pigen Johanne Marie Hansen fra Hesselballe. De boede stadigvæk i Ølholm 1890, hvor han var gårdejer. Han døde 15. apr. 1903 og blev begravet på Langskov Kirkegård. Johanne Marie døde først 26. maj 1923. Men hvad årstallet 1863 på kruset hentyder til vides ikke.

Hvordan gik det Søren Halds datter Mette (1761-1825)?

Her må vi til Solballegård (Kærvej 10, Gl.Sole, Ø. Snede Sogn)

I 1745 blev *Christen Pedersen Bøgballe* (søn af Peder Christensen fra Bøgballe) gift med Karen Tomasdatter. De overtog Solballegård samme år og fik otte børn. Christen Pedersen Bøgballe døde i 1764, og enken giftede sig anden gang med Jens Christensen (Lysholt). De fik ingen børn,

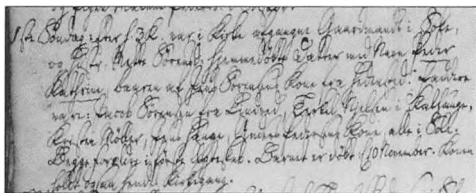

Tysk Johan Georg 1. Daler (1620-38) i låget.

døde samtidig i 1790 og blev begravet i en fællesgrav.

En søn *Peder (Christensen Bøgballe)* af første ægteskab blev født 1749 og blev næste mand på gården. Han blev i 1790 gift med Søren Halds datter *Mette Sørensdatter (1761-1825)*. De fik en datter Anne Cathrine 1791, Karen i 1793 og en søn Christen i 1794 (død 1799). I 1797 døde Peder Christensen Bøgballe, og efter hans død fik enken en datter, der fik det mærkelige navn *PederKathrine*. Hun blev hjemmedøbt 10. nov. 1797 og fremvist i Øster Snede Kirke 7. jan. 1798:

Mette giftede sig 2. gang med gårdmand Jens Hansen Eeg fra Daugård 6.7.1798, og de fik en søn Peder (1799-1818). Jens Hansen Eeg døde på Laage Mark, Sindbjerg 13.5.1830. Mette Sørensdatter døde på Gammelsole Mark 30.3.1825.

Moderens bror Jacob (Sørensen) Hald fra Lindved var blandt fadderne.

Den faderløse *PederKathrine Pedersdatter* blev 4.12.1819 gift med gårdmand Gregers Rasmussen i Korning. (*PederKathrine* døde 11.1.1873 i Korning)

Deres sidste søn Therkel Gregersen (1834-1908) blev gift med Marie Kathrine Jørgensen 1870.

Therkel Gregersen var i øvrigt veteran fra 1864 og døde pludselig 10.maj 1908 under gudstjenesten i Korning Kirke under afsyngelsen af højmessesalmen.

De fik 10 børn og blandt dem *PederKathrine Therkeldatter Gregersen* (*30.6.1883 i Korning)

Therkel Gregersen og Marie Kathrin

*Gaardmand i Thuring Klatts,
Thuring Sogn, Hattings Herred.
Din af Gaardmand Gregers Ras-
mussen og Hustru Peter Kathrine
Petersdatter af Thuring, som han
fattede. Efterdøds sig Hustru
Marie Kathrine Jørgensen. Bidske
for den Vopel i Thuring Klatts.*

*Kathrines gamle køkken i Bøgalle. Fra venstre sønnerne Georg, Christoffer og Hans. Ida, fæster
Gudrun og Nina.*

Bemærk mørklægningen! (ca.1944.)

Fra deres sølvbryllup i 1934 er der et foto med hele familien: Nicolai Christoffersen Nicolaisen og (Peder)Kathrine med deres 9 børn:

*Øverst fra venstre: Christoffer (far), Hans, Therkel, Georg, Mary og Arne
Nederst: Petrea, Gudrun og Marie. Foto: A. Johansen Uldum.*

Hun blev gift med smedemester Nicolai Christoffersen Nicolaisen fra Bøgballe 29.10.1909 i Korning. De blev mine bedsteforældre. (Min farmor ville kun kaldes Kathrine – det forstår man!)

Før bedstemor blev født, fik forældrene en datter, der også blev døbt PederKathrine. Hun blev født 25.1.1878 og døde 13.9.1882 fire et halvt år gammel. Det var almindeligt, når et barn døde, så fik næste barn det samme navn! Der var en stor børnedødelighed i gamle dage, og det var ikke ualmindeligt, at der var to-tre tidlig døde børn med samme fornavn!

Der er en del navne at holde styr på, men krusets første ejere var min farmors farmors mors forældre – altså mine 3x

tipoldeforældre. At et gammelt krus, som man ikke kender historien om på forhånd, viser sig at være en arv fra familien, kan gøre én helt euforisk!

(Peder)Kathrine og Nicolai afhændede smedeforretningen til min far og mor i 1945, men de blev boende i Bøgballe i et hus med have, hvor bedstefar bl.a. passede bier. Bedstemor døde allerede i 1951 – angiveligt af hjerteproblemer. Da jeg kun var fem år gammel på det tidspunkt, husker jeg ikke så meget om hende. Hun var en stille og elskelig dame med langt gråt hår, der blev flettet og samlet i nakken.

Der findes kun få fotos af hende, for den slags blev der ikke brugt penge på – heller ikke på frisør!

Den k nne brud PederKathrine i 1909

Brevet er først stempelt 29.1.1909 i Iowa (Little Sioux – en flække med under 200 indb. i dag). Hendes v rt var dansker og hed Hansen. Staten Iowa ligger midt i U.S.A. tæt på Nebraska.

Udover brevet fra Amerika er der breve fra (søster?) Ane i Vonge og en veninde Kirstine Kristensen i Krollerup.

Under 1. verdenskrig (1914) blev bedstefar indkaldt til sikringsstyrken i København, så bedstemor måtte have en svend til at passe værkstedet. Udover svenden Karl Jensen Sørensen på 18 år (landmandss n fra Kragelund), havde hun svigerinden Ane som hjælp i huset. Der var jo også tre børn fra 1910-12-13 at holde styr på!

Det mærkelige navn er naturligt nok ret sjældent. Jeg har kun fundet et par stykker: en pige fra Arnborg Sogn blev døbt Peder-

Brevet fra Amerika

Kathrine havde flere veninder, som hun korresponderede med. Der kom også brev fra Amerika! En veninde ved navn Thore Emilie Pedersen, der var født 1888 og datter af privatl rer og væver Chr. Pedersen i Rimmerslund, skrev fra Iowa 27.6.1908, efter at hun havde fået at vide, at Kathrines far var død.

Hun skriver i den – gammelst rke – tankegang bl.a. – snart er der gl der og snart sorger, men i himlen er der ingen sorg. O, blot vi dog aldrig glemmer at tænke på døden og se at være beredt! –

Syv af Therkel Gregersen og Marie Kathrines børn: Pederkathrine tv. og Ane Kirstine th.

Formentlig Jørgen tv. og Rasmus th. Gregers, Christen og Niels Peder i midten.

Kathrine Eriksen i 1841. Desuden er der fundet en PederKathrine Pedersdatter i Daugård. Hun var født ca. 1790 og gift 1816 med hus- og kromand Rasmus Pedersen. Der er også en Pederkathrine Jørgensen født 1833 i Ørum (Sindbjerg) datter af gårdmand Jørgen Jacobsen og Ane Jensdatter i Hornstrup.

Therkel Gregersen og Marie Kathrine Jørgensen blev gift 28.10.1870 og fik følgende børn:

Gregers Therkelsen Gregersen 25.11.1871-18.7.1882
 Jørgen Therkelsen Gregersen 25.8.1873-28.10.1936
 Rasmus 18.11.1875-23.3.1955
 Pederkathrine 25.2.1878 -13.9.1882
 Anton Therkelsen Gregersen 20.2.1881-9.3.1883
Pederkathrine Therkelsdatter 30.6.1883-17.10.1951
Ane Kirstine 26.10.1885-25.2.1917
 (Sci Josef, Horsens)
 Gregers 6.11.1889 – 18.7.1966.
 Bestyrer hos moderen i 1921
 Christen 31.1.1892
 Smedemester i Kragelund FT 1921&1940
 Niels Peder 19.9.1896-19.9.1962
 (moderen er da 45 år og faderen 62)

”Ballemanden” og hans anden kone Ane Kirstine – søster til Pederkathrine

1. ægteskab med *Ane Kirstine Nielsdatter Jensen* 30.10.1895 (f.26.10.1871 – 6.4.1906)
 Søn Jørgen Peter 25.6.1905.

2. ægteskab: med *Ane Kirstine Therkelsdatter Gregersen* 12.10.1906 – 25.2.1917. (søn Ejner 11.8.1912 og Helene Kathinka 9.4.1916.

3. ægteskab med *Else Kirstine Madsen* fra Rårup 12.4.1918 – død 10.12.1918.

4. ægteskab med *Mette Marie Kirstine Jørgensen* i Korning 7.5.1921 (deres datter Anna Jensen (f.20.1.1922 – Pederkathrine var fadder) gift med Stids Nicolaisen 29.4.1949 . Stids var født 18.9.1918 i Bøgballe som søn af min farfars bror Peder Chr. Nicolaisen (f.6.4.1887) og Ane Kirstine Stidsdatter Jacobsen (f.15.8.1885). De boede ved siden af Bøgballe privatskole.

Ane Kirstine Therkelsdatter Gregersen og Jens Christensen Jensen, Ballegård.

NB.: Bemærk at Ane Kirstine har lånt storesøsterens brudekjole!

Børn fra 4. ægteskab:

Anna 20.2.1922 - Kristian Elkjær 21.2.1924
 - Elly 18.4.1925 - Esther 3.6.1926 - Ketty 20.2.1929 - Ruth 2.9.1920

Jens Christensen Jensen var født 22.9.1873 i Solskov og Mette Marie Kirstine var født i Sindbjerg 18.12.1894

KILDER:
 Kirkebøger fra de berørte sogne
 Egne fotos og breve
 Diverse Folketællinger

Uldum Mølle

– historien om en mølle som ikke ville dø

Af Jacob Hanquist Petersen

.....Ilden ompændte hurtigt hele Møllen, saa det var vanskeligt at komme den nær. Man kunde kun i tilbørlig Frastand være Vidne til, at Skroget styrtede sammen med et vældigt Brag.¹

I skellet mellem Hesselballe og Uldum Ejerlav, lå i gammel tid en stråtækt vindmølle. Den gamle mølle var opført i 1867,² få år efter mølleprivilegiet, som bl.a. havde til formål at kontrollere antallet af møller i Danmark, var ophørt. Det var den driftige gård- og teglværksejer Knud Jensen, som med en vindmølle nu også skulle titulere sig som mølleeejer. Med et par kilometer til nærmeste mølle, kunne han forarbejde de lokale bønders korn til grutning (dyrefoder) samt fint hvedemel til husholdningerne.

Således forholdte det sig på møllen frem til 1886, hvor Knud Jensen solgte Møllegården og møllen til sønnen Ole Knudsen,³

som da var 26 år. Til at varetage møllens daglige drift var der naturligvis ansat en møllersvend, så det har ikke været hverken Knud eller Ole, som selv har forestået malingen af kornet. I 8 år gik det godt på møllen indtil den skæbnesvangre sommer i 1894.

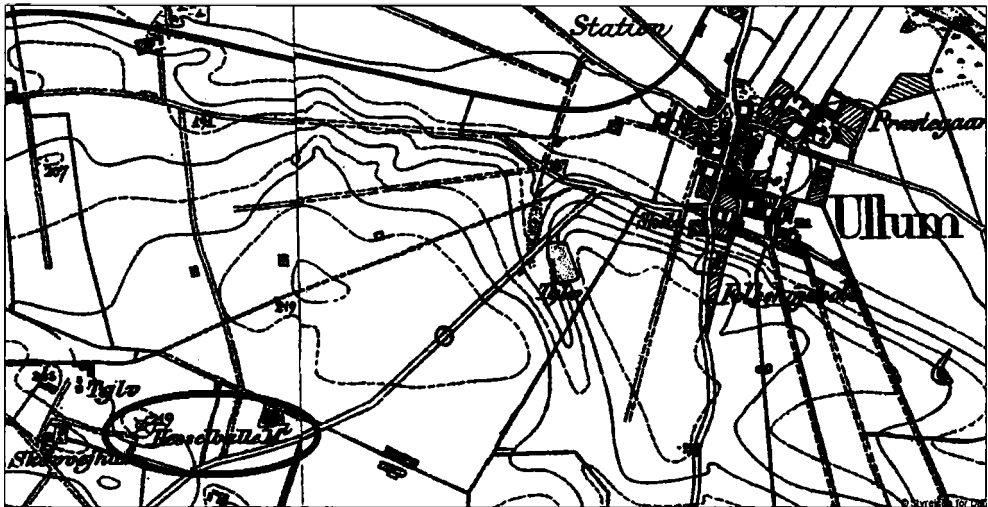
Lynet slår ned!

Det hele startede de første dage af august 1894. Vejmeldingerne i datidens aviser meldte om ustadigt vejr. Mandag d. 6. august begyndte et frygteligt uvejr, beretter Horsens Avis. Det startede kl. ca. 5 om eftermiddagen og varede resten af døgnet. Lidt før kl. 8 i aftenstunden forlod møllersvenden møllen. Ole Knudsen stod i Møllegården og betragtede vejret, hyrdedrengen var gået i marken efter kreaturerne og netop på vej hjem, da lynet slog ned i møllen. Nedslaget ramte en af vingerne, som splintredes og sendte træstumper 100 meter væk. Ilden fik hurtigt fat i stråtaget, som efter kort tid skred af møllen og spærrede alle adgange til møllen. Ilden havde godt fat i møllen, men det

¹ Horsens Folkeblad d. 17. august 1894.

² Forsikringsarkivalier på Uldum Mølle.

³ Realregister til skøde og panteprotokol, 8a, Hesselballe, Uldum Sogn.

Til venstre på dette gamle målebordsblad ses Hesselballe Mølle tæt ved Tglv (teglværk). Copyright: Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering.

varede alligevel længe, før vingerne faldt af. Regnskabsbøgerne lå i møllen samt en del korn, begge dele gik tabt. Hyrden i marken, som var Ole Knudsens egen søn, mærkede lynets kraft og blev kastet i grøften, selv om han var flere hundrede meter fra møllen. Næste dag kunne brandvæsnet i Uldum konstatere, at der blot var en forkullet aksel med en halv vinge tilbage. Møllestenene lå i ruinen og var fuldstændig knust.⁴

At det gik hårdt ud over den gamle mølle er tydeligt. Flere andre steder i Østjylland berettes om skybrud, lynnedslag og ejendomsbrande. Det skulle vise sig at blive en periode med store mængder regn, så meget, at Gudenåen voksede til ukendt størrelse. Næsten hele kærstrækningen mellem Tørring og Uldum var omdannet til én sø, så meget vand havde det givet på 2 uger.

Ole Knudsen var heldigvis ordentlig forsikret – 7.910 kr. lød summen på. I brandforhørsprotokollen⁵ blev nogle af

brokkerne fra den grundmurede sokkel samt andre små stumper værdisat og modregnet. Således fik Ole Knudsen tildelt 7.571,74 kr.

Den nye mølle

Alt tyder på, at det har været Ole Knudsens ønske at få en ny mølle i gang hurtigt. Men i stedet for at genopføre den på stedet, søgte han tættere på den voksende stationsby Uldum. Nu skulle der så findes et areal, som var til salg. Det lykkedes at finde en sådan placering hos gårdejer Elias Rosendahl. Det drejede sig om ca. 2 tønder land ved et område, som blev kaldet "Hyldebusken", og prisen blev aftalt til 1200 kr. pr. tønde land.⁶ Denne aftale blev indgået allerede i de første dage af september, mindre end en måned efter branden. Til at opføre møllen blev møllebygger Johansen fra Ørum ved Stouby hyret. I slutningen af november stod den nye mølle allerede i en højde af 9 meter.⁷

Trods vinterens møjle blev der d. 5. marts foretaget en forsikringsmæssig vurde-

⁴ Horsens Avis og Horsens Folkeblads beretninger i dagene efter branden.

⁵ Kopier i Uldum Mølles eget arkiv.

⁶ Horsens arbejderblad d. 6. september 1894.

⁷ Vejle Amts Folkeblad d. 30. november 1894.

ring af møllen, som nu var færdig og klar til brug. Den nye mølle blev tækket med egespån, møllehatten var selvkørende og havde hele 5 lofter. Den gamle mølle havde haft stråtag, var manuelt krøjet og med blot 2 lofter. Der var altså tale om en stor mølle med et vingefang på 22 meter.⁸

I årene efter den nye mølle blev opført, anlagdes en ny møllegård ganske tæt ved møllen. Den gamle møllegård i Hesselballe blev solgt, og Ole Knudsen slog nu kursen ind på at drive mølle og så have lidt landbrug ved siden af. Dermed blev mølleriet det primære erhverv, hvor det før havde været et supplement til faderens gård. I de første 10 år blev møllen udelukkende drevet med vindkraft, men den store mølle var ved at blive overhalet af udviklingen, som kom i form af stabil motorkraft. Derfor blev der i april 1908 bygget et motorhus få meter fra møllen. Her blev der installeret en 12 HK petroleumsmotor (Møller og Jokumsen fabrikat) i den ene kælder. I den anden kælder var monteret et stativ til en kværm, som stod i rummet ovenover. Fra møllen blev der lavet en åbning med en gangbro, som forbandt motorhus med møllen.⁹

Dødsfaldene

Den nye mølle stod klar i 1895, men allerede året efter døde Ole Knudsens kone, blot 30 år gl. Til at varetage husførelsen blev der hyret en husholderske, Olga, som han i november 1899 giftede sig med. Dermed syntes lykken tilbage i hjemmet. I den nye møllegård boede også den gamle mølle-ejer Knud Jensen, som på denne tid var 85 år gl. En sommerdag i år 1900 kørte han en tur med hestevogn til Uldum Kær,

⁸ Forsikringsarkivalier, Uldum Mølle arkiv
⁹ Vurderingsprotokol, Vejle Branddirektorat 1907-13.
Da møllen var færdigbygget var højden 18 meter.

men på vejen blev hesten bange, fordi en trillebør faldt af vognen. Hesten sprang op af et dige, hvorved vognen væltede. Knud Jensen faldt under vognen, og en dreng, som havde været med, røg ind under hesten.¹⁰ Der findes flere fremstillinger af sagen, men i sidste ende overlevede både den gamle og den unge. Men tiden var ved at rinde ud for gamle Knud, der afgik ved døden i september samme år.

Møller Ole Knudsen, Uldum

I 1912 indtraf så næste ulykke, idet Olga og Ole Knudsens datter, Helga, på knap 7 år, døde i januar.

Stille og vanskelige tider

Livet på møllegården foregik stille og roligt. Børnene blev store, forældrene var involveret i både afholdsbevægelsen samt højskolen i Uldum. Ikke mange kilder fortæller om driften af møllen – men den

¹⁰ Vejle Amts Folkeblad d. 18. juli 1900.

Uldum Mølle omkring 1910. Foto: Uldum Lokallhistorisk Forening.

som lever stille lever godt – lyder det gamle ordsprog. En møllersvend varetog stadig det daglige slid – mens mølleren kom lidt lettere gennem arbejdsdagen.

I nogle erindringer skildrer en søn af Ole Knudsen, Svend H. Møller, en episode, der fandt sted under den første verdenskrig 1914-18. Man var da – som også senere – pålagt visse restriktioner. Bønderne skulle således aflevere al den byg og hvede, de avlede. Men det hændte, at de “glemte” at aflevere en del af det. Møllerne blev derved udsat for et vældigt pres, idet man bad dem om at male byg- og hvedemel af det “glemte” korn. Mange møller måtte overhovedet ikke male mel, men Uldum Mølle havde fået lov til at male bygmel, naturligvis kun efter kontrol fra levnedsmiddelkontoret. Hvede måtte man under ingen omstændigheder male. Netop en dag, hvor møllen havde fået en god portion hvede til formaling, dukkede en af statens kontrollanter op. Mølleren, Ole Knudsen, var ved at lave en indhegning, men møllersvenden inde på møllen var kvik nok til at indse, at hveden måtte gemmes væk i en fart. Ole Knudsen bad kontrollanten om lov til at blive færdig med indhegningen, og det havde den intetanende kontrollant da ikke noget imod. Imens havde møllersvenden travlt inde i møllen, så da Ole Knudsen og kontrollanten et kvarters tid senere kom op på møllen, svedte svenden, så vandet drev af ham. “Jamen det er da forfærdeligt, som din møllersvend sveder”. “Ja”, svarede Ole Knudsen, “han er ualmindelig flink og gør altid en stor indsats, og det er jeg jo taknemlig for”.¹¹

I 1929 var Ole Knudsen blevet 70 år og ønskede at afhænde møllen, noget som dog ikke lykkedes. Måneder senere kom den store økonomiske nedtur i den finansielle verden,

¹¹ Lokalhistorisk Forening for Uldum Sogn.

hvilket ikke gjorde et salg lettere. Efterhånden var møllens 12 HK petroleumsmotor udskiftningsklar, og i 1931 blev der indkøbt en 30 HK dieselmotor (Møller og Jokumsen Aktieselskab – M.I.A.S). Den blev placeret i samme motorhus som den gamle. Men ellers skete der ikke megen udvikling af møllen og dens drift. Ejendommen, som hørte til møllegården, var efterhånden vokset til 11,5 tønder land.¹²

Usikre tider – skiftende ejere

I en alder af 79 år lykkedes det Ole Knudsen at få solgt møllen i 1939, forstået på den måde at møllen med ca. ½ tønder land blev frasolgt møllegården (Skolegade 23), hvor han selv blev boende. Den nye ejer var Iver Jensen, gårdejer på Hvolgaard Mark, og prisen var 10.000 kr.¹³

Idet møllegården blev adskilt fra møllen, opførte Iver Jensen en bolig, Hesselballevej 1, i røde mursten. Her boede de skiftende møllere med familie i de kommende årtier.

I midten af juli 1940 kørte en jumpegig med gårdejer Johannes Andersen og 3 unge mennesker forbi møllen. Bag jumpen blev en hest trukket i en grime. Turen gik fra Uldum mod Tørring. Møllens vinger drejede rundt og skræmte hesten foran giggen. Hesten løb løbsk, tømme sprang, de 3 unge sprang af giggen, gårdejeren forsøgte ligeså, men han var en svær mand. I faldet slog han sin skulder ret alvorligt. Hesten rendte gårdejer Thorvald Petersen ned. Han blev liggende bevidstløs på vejen. Falcks Redningskorps blev tilkaldt og bragte begge mænd til sygehuset i Horsens. Her blev de behandlet for hjernerystelse, læsioner og en skulder, som blev sat på plads.¹⁴

¹² Danske Møller, 1934.

¹³ Horsens Folkeblad d. 13. januar 1939.

¹⁴ Horsens Folkeblad d. 18. juli 1940.

Flyfoto af Uldum Mølle ca. 1950. Forrest ses Ole Knudsens møllegård fra 1890'erne. Bagerst til venstre ses møllerboligen fra 1939. Foto: Uldum Lokalhistoriske Forening.

Iver Jensens tid som møllejer blev kort, for allerede i 1942 solgte han møllen til Peter Foged. Men heller ikke han driver det vidt med møllen, idet han sælger allerede året efter til Ove Schurmann. Den nye ejer var ud af en møllerfamilie, og igennem flere generationer havde familien Schurmann drevet Lindved Mølle – ikke langt fra Uldum. Med en Schurmann som ejer skete der i høj grad nye tiltag, som satte et markant præg på Uldum Mølle.

Ove Schurmann – den sidste møller

Under krigen var det vanskeligt at drive møllen. Der var rationering af mangt og meget, men i krigens sidste dage, blev der truffet aftale om at købe en 30 HK Deutz dieselmotor fra 1929. Det var Dalby Mølle, syd for Kolding, som havde haft den fra ny, men nu ønskede den solgt. Schurmann købte den for en pris af 2.500 kr. i maj 1945. Størrelsen på motoren gjorde dog, at den

måtte sættes udenfor både møllen og det gamle motorhus. Henover den nyindkøbte motor blev der så bygget et nyt motorhus. Møllebygger E. Hansen i Tørring foretog vedligeholdelse og forbedringer i 1946 på møllen, sådan at Deutz-motoren kunne trække møllens maskineri, så det blev muligt, at man kunne veksle mellem vind- og motorkraft. Dermed var der ikke længere behov for kværnen i det gamle motorhus. Flere gamle og nu overflødige ting fra de første motorer blev nu solgt.

I 1953 brækker den ene vinge af møllen og ødelægger en del af rundgangen. Langsomt, men sikkert, begynder møllen – som så mange andre møller på denne tid – at forfalde. Klapperne på den tilbageværende vinge bliver afmonteret, rundgangen forsvinder og nogle år senere er vindrosen uden træ. Virksomheden Uldum Mølle blev mere og mere en foderstofforretning, forstået

på den måde, at der blev etableret en silo inde i selve møllen med plads til 40 tons. Siloen var placeret på det gamle kværnloft, og de efterfølgende to lofter blev fjernet for at give plads. Materialet, som var afmonteret, blev lagt ud i siden af møllen – det er håndværk af den gamle skole. Schurmann kendte jo alt til fagets stolthed, og gemte hellere de gamle møllesten, fremfor at smide dem væk.

Omkring 1960 blev der indkøbt en 28 HK BUKH dieselmotor, som blev placeret i motorrummet. Denne 2 cylindrede motor var blevet fremstillet i 1938 og havde i en del år stået på Roskilde Madrasfabrik, for senere hen at få nyt hjemsted, inden den kom til Uldum. Både BUKH-motoren og den gamle Deutz står stadig på møllen og kan i dag trække møllet på vindstille dage.

I løbet af 1960'erne og 1970'erne blev der lavet en vejstation med brovægt. Det gamle pakhuis blev udbygget, der blev lavet en silo udenfor møllen og flere andre tiltag. Selve produktionen på møllen var ophørt, og nu fremstod den gamle mølle som en skygge af sig selv. I 1979 solgte Schurmann så møllen til Midtjysk Korn, men igen blev bolig og mølle skilt ad. Møllen blev i en årrække brugt som lager, men selve møllebygningen blev ikke vedligeholdt og forfaldt nu stærkt.

Tre år senere – nemlig i 1982 - stod møllen ganske trist. Der var blandt nogle Uldumborgere et ønske om at redde den gamle mølle fra totalt forfald. Derfor blev der indgået forhandlinger om køb af møllen – prisen blev forhandlet ned til 61.996,31¹⁵. Ikke alle i byen troede på projektet. Under indsamlingen af penge til møllen var der flere, der tilbød en æske tændstikker, så møllen hurtigt kunne brændes af. Andre sagde tydeligt, at det aldrig kunne lade sig gøre. Men møllen blev til en selvejende institution – trods lidt modvind.

15 Bilag n. 1, 1982 – Uldum Mølle Arkiv.

Møllen var bygget om med høje siloer, bl. a. med en stor silo op gennem møllen. Der var også tilføjet et par sidefløje til foderstoflager. Tagspærene var rådnet, og hatten var uden tækning og med rådne bjælker. Stjernehjulet var skåret i 4 dele, kongeakslen i 2 og flere store jerntandhjul manglede, ligesom asketræstænderne var faldet ud af kronhjulet i hatten. Sølle så det ud!

Heldigvis kunne alt laves, og heldigvis havde mølleren brugt 2 tandhjul til gelænder på den private fortrappe. Det store spidstandhjul i hatten var solgt til produkthandler Philmann i Nim, som ikke havde kunnet nænne at sælge det videre. Han forærede uden videre hjulet tilbage.

Herefter begyndte en ti år lang proces med at få fjernet de store siloer og brovægten. Selve møllen blev i første omgang gjort tæt. Langsomt, men sikkert begyndte arbejdet at skride fremad. Med hjælp fra lokale, kommunen og ihærdige kræfter lykkedes det at få nyt tag på møllen, nye vinger og få bragt tingene i en god stand, så den 23. maj 1992 kunne møllen åbne som museum.

Udgift

Bilag nr. 1

Konto: 627-03-17697

Køb af møllen

Kr. 61996 31

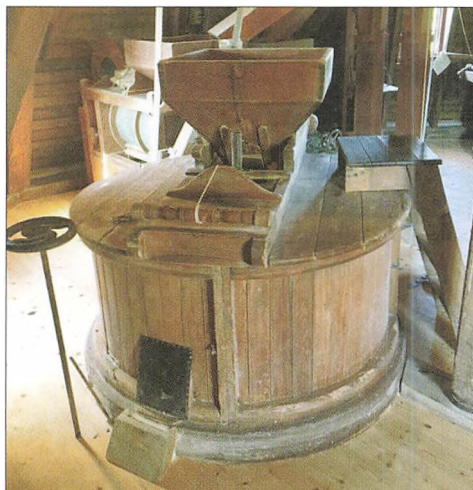
Dato: 23/11 1982

Den selvejende institution Uldum Møllens første bilag var naturligvis købet af selve møllen. Foto: Uldum Mølle.

Den sidste møller, Ove Schurmann, hjalp til i starten med at få projektet i gang, så man fik en kyndig hjælp. Men desværre afgik han ved døden som 72-årig i 1990. Til at lede den daglige drift af museet, vedligeholdelse mv. blev der i 1994 ansat en uddannet smed med hænderne rigtig "skruet på" – Jørgen Hansen hed han og havde bopæl i Uldum. Han fik gang i melproduktionen igen, noget som skulle øge indtjeningsmulighederne for møllemuseet. Efter nogle år med anden beskæftigelse vendte Jørgen tilbage til møllen og bestred jobbet som daglig leder/møller i en årrække. Senere er opgaven overdraget til Torben Olsen, som i 2017 blev afløst af den nuværende Jacob Hanquist Petersen. Møllen drives i dag som et arbejdende møllemuseum med salg af mel, formidling af den kulturhistoriske møllearv samt hjemsted for Uldum Kærs historie i fortid og nutid.

Uldum Mølle tilhører den sidste generation af en lang række af hollandske møller, som gennem århundreder er opført

En af møllens gamle kværne, som endnu maler mel. Foto: Uldum Mølle.

i Danmark – og repræsenterer en tid med driftudvikling af landbrugssamfundet i tiden umiddelbart før år 1900.

125-års jubilæet markeres på Uldum Mølle i løbet af sommeren 2020 – programmet kan læses på www.uldummolle.dk

Astrid og Knud Sørensen

Holsteinsgade 26. 8300 Odder.

Min fortælling om to prægtige mennesker i Odder

Af: Jørgen Frost Larsen

Astrid og Knud ca. 1980

Indledning

I stille stunder kan man sætte sig til at tænke over, hvad der har betydet noget for ens personlige udvikling, ens holdninger, ens menneskesyn og opdragelse. Hvad ville

have været anderledes, hvis man ikke havde lært specifikke mennesker at kende.

Det er ikke nødvendigvis dygtige lærere i skolen, inspirerende filosoffer og enestående intellektuelle personligheder,

men mennesker med helt grundlæggende menneskelige følelser, så som kærlighed, hensyn, fortrolighed, uhøjtidelighed, respekt for naturen, dyr og mennesker – og med humor!

Man kommer langt i livet, hvis man lærer værdien af alle disse uselviske egenskaber, og det var det, Knud og Astrid lærte deres omgivelser, ikke ved en systematisk påvirkning, men ved bare at være til stede.

Nogle af de mennesker, der har betydet virkelig meget for mig gennem min barndom og ungdom var Astrid og Knud Sørensen, Holsteinsgade 26 i Odder. Eller rettere: Knud og Astrid. Det med at nævne kvinden først, var man endnu ikke begyndt på midt i 50'erne, da jeg lærte de herlige mennesker at kende.

Knud og Astrid havde en datter, Lis, som i øvrigt gik på Odder private Realskole et klassetrin under mig, og som i dag igen bor i Odder.

Hvad var det så, der gjorde Knud og Astrid til så anderledes og så gode mennesker. Mine forældre var begge lærere, mange i deres omgangskreds var lærere, dels kolleger, dels seminariekammerater og dels nærmeste familie med læreruddannelse.

Dertil bestod vennekredsen af en del gårdejere. På den anden side var der ingen arbejdsmænd ud over Knud og Astrid. Deres lavere sociale status spillede ingen rolle overhovedet, de indtog en særstatus alene ved deres personligheder. De beklagede sig aldrig, var altid positive, altid tilfredse, hjælpsomme og i strålende humør.

2019

Som nævnt blev jeg først på året 2019 mere og mere optaget af at fortælle historien om Knud og Astrid. Der en masse usikkerheder; Knud og Astrid var begge døde, og enebarnet

Lis anede jeg ikke, om jeg kunne komme i kontakt med. Derfor opsøgte jeg Odder lokalhistoriske Arkiv, først med en mail:

Til Odder Arkiv

Jeg søger nogle personoplysninger om nogle afdøde bekendte fra min ungdom i Odder.

Det vil være en stor hjælp, hvis jeg kan besøge Odder Arkiv og med assistance få oplysninger.

Det drejer sig om ægteparret Astrid og Knud Sørensen, som boede i Holsteinsgade i et hus, der blev fjernet for at skaffe vej-adgang til parkeringsarealerne bagved.

Astrid og Knuds datter hedder Lis, men jeg har ikke kunnet finde hende via Google mm. Lis blev som ung gift med muremester Flemming Pedersen, Odder; men jeg har hørt at de senere er blevet skilt.

Det vil være af stor værdi at få kontakt til Lis.

Jeg ser frem til at høre fra jer.

Derefter opsøgte jeg Arkivet

Her blev jeg betjent af en meget venlig ældre medarbejder, men intet blev der fundet.

Et ægtepar som Knud og Astrid havde levet udenfor offentlighedens søgelys, selv om der var al mulig grund til at fremhæve og omtale de to. Der var intet at finde i arkivet om Knud og Astrid.

Jeg vidste som nævnt, at Lis havde været gift med Flemming Pedersen, men vi fandt hverken den rigtige Lis Pedersen eller Lis Sørensen. Måske boede hun slet ikke i Odder.

Jeg fik ringet til Flemming P., der kunne fortælle, at Lis var flyttet tilbage til Odder og boede ved Randlevvej – jeg fik tillige hendes telefonnummer. Det var dejligt at høre, hvor positivt Flemming omtalte Lis.

Efter ægteskabet med Flemming, indgik Lis et nyt ægteskab med en meget markant

person. Et ægteskab med store udfordringer, oplevelser og lærerigt. Desværre ændrede han sig på det personlige plan og blev mere og mere besidderisk og tyrannisk.

Forholdet blev opløst, og Lis flyttede ”hjem” til Odder.

Fra ca. 1955 til ca. 1970

Personligt kom jeg til at lære Knud at kende midt i 50'erne. På Banegaardsvej 18 i Odder boede familien Westergaard, der ejede huset og drev en mindre tobaksforretning derfra. Deres søn, Jørgen Westergaard, var min gode ven og legekammerat. På 1. sal boede familien Toft. Emil Toft drev en produkthandel fra ejendommen. Hans kone, Ellen, drev frisørforretning fra lejlighedens køkken, og børnene hed Peter og Lise. Lise var min klassekammerat på Odder private Realskole.

Jørgens søster, Else, var gift med uddele- ren i Rørth, tidl. Ondrup. Deres datter, Conni, var absolut værd at kigge på.

Jeg kom meget i huset, Banegårdsvej 18, på grund af venner og skolekammerater, og her kommer Knud Sørensen ind i billedet. Knud var ansat hos Emil Toft som hjælp i produkthandelen.

Min bror Poul kom også i ejendommen på grund af sit venskab med Peter Toft, og vi fik sammen det gode forhold til den altid venlige og humorfyldte Knud.

Familien Westergaard ejede foruden Banegårdsvej 18 ejendommen Grobshule mellem Snærild og Torrild. Her drev man hønseri foruden et mindre landbrug. De havde f.eks. kun én ko – den hed Rebekka. Udklækning af kyllinger til hønseriet fandt sted i store rugemaskiner placeret i udhusdelen på Banegårdsvej 18 i Odder. Jørgen W og jeg havde det betroede job at sortere daggamle kyllinger efter køn. Hunnerne skulle bevares for senere at lægge

æg og være grundstammen til kommende generationer. Hanekyllingerne aflivede vi. Det var på en måde lidt barskt at aflive hannerne – jeg håber virkelig ikke, at vi ombragte alt for mange hønekyllinger. Det var ikke let at se forskel på hanner og hunner hos daggamle kyllinger.

Det var således i dette stykke ”er- hvervsliv”, Knud regerede. Tilknytningen til stedet og til Knud var om muligt endnu tættere end ovenfor beskrevet. På Odder private Realskole blev 3. og 4. klasse på grund af klassekvotientens ringe størrelse undervist sammen. Lis gik i 3. klasse, jeg gik i 4. klasse, altså blev vi undervist sammen. Desuden var min far jagtkammerat med Emil Toft, og Knud var ofte med på jagt, så på den måde var min far også jagtkammerat med Knud.

Som tiden gik, kom vi, dvs. Poul og jeg tættere og tættere på Knud og Astrid.

Vi var altid fortrolige med parret. Deres imødekommenhed og deres gode og smittende humør gjorde, at man altid følte sig velkommen, og kedeligt var det aldrig. Det er sjældent at møde den type mennesker, nok derfor sidder erindringen så lysende klart selv efter de forløbne 50 – 60 år.

De havde meget at være glade for og tilfredse med. Går man lidt tættere på, kan man finde forhold, der i de fleste andre familier ville blive anset som yderst problematiske.

Familien, der boede i et 1½ etages enfa- miliehus på Holsteinsgade 26, bestod af Knud, Astrid og datteren Lis, født 1947. Forældrene forgudede deres datter med al mulig grund, men bl.a. også af den årsag, at Lis var ét ud af deres i alt fire børn. De tre andre var dødfødte. Lis fortæller her i 2019, at hun, straks efter fødslen, blev smidt i en balje med varmt vand, hvorved hun overlevede.

En sådan enorm tragisk hændelse at miste tre ud af fire børn, kunne sagtens have slået familien ud, men det store overskud, de viste overfor andre, fik en positiv vinkel på den yderst tragiske oplevelse.

At der skulle tages al mulig hensyn til Lis er forståeligt, men nogle af metoderne ville i dag ikke kunne anbefales.

Når familien skulle have hakkebøf til aften, blev der lavet fire stk. én til hver af forældrene og to til Lis.

”Hun skal have noget at stå imod med”, sagde Knud. Resultatet blev på den anden side, at Lis blev for tyk.

Igen blev tingene gjort i den allerbedste mening, så måtte Lis selv døje med overvægten. Hændelsen siger noget om Knuds opvækst, hvor begrebet *sult* var en nærværende risiko.

Holsteinsgade 26 lå med indgang fra syd og havde et udhus og en bagindgang fra Kirkestien. I gården mellem huset og Kirkestien lå et udhus, det indeholdt værktøj, cykler og et das eller et lokum, som det jo også hed.

På det tidspunkt var der ikke gennemført kloakering i Odder, og en del ældre ejendomme i byen havde das. Det var tidligere meget almindeligt, specielt på landet, men det var nyt for os, der kom på besøg, at vi skulle på das. Vi forberedte os hjemmefra, så vi ikke skulle ”lave”.

Senere i vores bekendtskab blev der installeret ”træk og slip”. Sikke en lettelse for familien.

Brugen af das medførte, at ”tønden” skulle tømmes. Det var natmanden Frøslev, der stod for tømmingen med sit tohjulede hestekøretøj på gummihjul og med en enkelt hest til at trække.

Lokummet var som nævnt installeret i udhuset, og her afhentede natmanden de menneskelige efterladenskaber. Frø-

slev, som natmanden jo hed, tømte derefter lokumsspanden ud i et aflukke på hestevognens lad. ”Aflukke” er nok meget sagt, for når hesten kom op i fart, kunne der nemt skulpe lort ud på gaden.

Titlen ”natmand” henviser til, at indsamling af lort foregik om natten. Det er sikkert også forklaringen på, at vognen havde gummihjul – det gav mindre larm i gaderne om natten.

Knud var som nævnt arbejdsmand, hos Emil Toft og senere bl.a. på Hads-Ning Herreders Jernbane. Astrid var hushjælp med bl.a. rengøring, kogekone mm.

Det var således ikke nogen velhavende familie, nærmest tværtimod, men aldrig, aldrig har vi hørt beklagelser, misundelse eller noget i den retning. Altid glæde, godt humør, sjove bemærkninger – aldrig noget ondt.

Vi, dvs. Poul og jeg, samt somme tider vore kammerater, nød at komme hos Knud og Astrid. Det var fuldstændig ustresset, man kunne spille mousel, og man kunne slappe af og hygge sig. Det kan man i voksenlivet tænke tilbage på som en stor kvalitet.

Stormvejr

Der var kun én ting, som Knud var bange for, ja rædselsslagen for, nemlig stormvejr. Han bar på et traume fra sin barndom. Knud boede med sin familie i en stråttækt ejendom ved Randlev Mose. Stråtaget var tilsyneladende i en ringe forfatning, og når der var opræk til storm, beordrede den tyranniske far alle børnene op på taget for at ligge udstrakt og holde så godt som muligt på det nedslidte stråtag.

Der er ikke noget at sige til, at Knud var bange i stormvejr.

Lis fortæller, at der var en voldsom storm i Nordtyskland i 1963, som forplantede sig

helt til Odder. Knud forbød familien at sove på 1. sal i huset. Han var sikker på, at taget ville blæse af. De sov alle tre på gulvet i stueetagen, Lis under spisebordet for at være ekstra godt beskyttet.

Hjælp i hus og have

Knud hjalp vores familie med alle forskellige gøremål, pasning af høns, have mm. Afgrøderne fra en have udgjorde en ikke uvæsentlig hjælp til en families husholdning. Der kunne være tale om kartofler, kål, porrer, selleri mm. Haven ved Knud og Astrids hus i Holsteinsgade var ikke stor, hvorfor de lånte et stykke jord hos os på Rodstengade 12 for at forbedre mulighederne.

Knud hjalp med mange ting i haven, måske var det "huslejen" for havejorden, det husker jeg ikke.

Når vores familie var bortrejst, hvilket skete ret sjældent, holdt Knud og Astrid øje med vores hus og have, tog sig af Bjørn, høns, samlede æg ind mm. Bjørn var vores Springer Spaniel. Den hed i virkeligheden Bjørn d.3. idet den havde haft to forgængere af samme rase.

Sådan huskes Knud

Gennemgående tema i denne fortælling er, at Knud og Astrid altid var glade, tilfredse og taknemmelige, men jeg husker én gang, hvor det ikke var tilfældet.

I 1958 drog min familie på en ferietur til Tyskland, nærmere bestemt til Harzen. Området var et yndet rejsemål for danskere, da det var det nærmeste bjerglandskab, man med bil kunne nå fra Danmark. Transportmidlet var vores Opel Kaptain årgang 1939, og deltagerne var far, mor, Poul, Bitte og jeg.

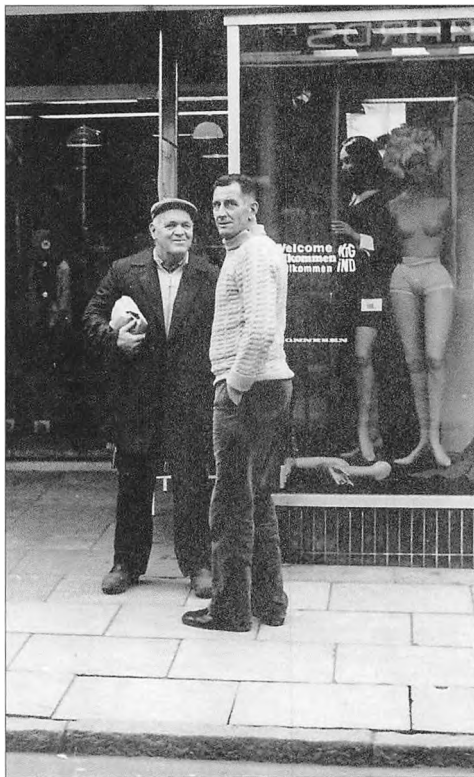
Fortællingen her om Harzen-turen har ikke så meget med selve opholdet at gøre, selv om der blev købt Märklin-tog til Poul

og jeg, og jeg smagte min første Coca Cola. Der er en masse at fortælle om opholdet i Harzen, men det må vente til en anden gang.

På turen til Harzen havde vi overnattet ca. ½-vejs derned, hvilket også var planen for hjemrejsen, men far ville hellere køre hele strækningen uden overnatning undervejs.

... min mor skrev i sin scrapbog under datoen 19. juli 1958: Vi var hjemme ved 8,30 – 9 tiden. Sørensens gik dernede og var vist lidt skuffede, da de ville have gjort haven pænere, inden vi kom hjem.

Det var ikke sådan jeg husker det: Knud blev meget ked af det, da han havde haft planer om at gøre haven rigtig flot til vores hjemkomst, der efter planen skulle finde sted dagen efter.

Knud fotograferet i 1972 af forfatteren

Vi kørte de 600 km fra Harzen til Odder, hvilket var en meget lang tur i en bil model 1939, og far ville ikke køre på Autobahn. Det ville have været oplagt med en overnatning undervejs. Så havde vi holdt tidsplanen og Knud og Astrid havde fået afleveret haven, som de havde planlagt. Denne lille historie fortæller, med hvilken omhu Knud og Astrid ville gøre det bedst mulige overfor folk, og hvordan Knud reagerede, da han blev forhindret i at aflevere den perfekte have. *Den aften, 19.juli 1958, var Knud ikke glad.*

Jeg har meget få billeder af Astrid og Knud.

Foranstående billede af Knud er meget typisk. Knud går i Rosensgade iført sin kasket og bærende på en pakke, som meget vel kunne indeholde familiens aftensmad. Grøntsager var det ikke, for de ville blive hjembragt på en cykel fra haven ved Skovly. Jeg tog billedet i 1972, og Knuds venlige blik til mig er tydeligt.

Jeg er ikke bekendt med, hvem det er, Knud taler med, men typisk er det, at Knud har henvendt sig til manden for at få en god og højlydt samtale. En sådan samtale gik ikke stille af. Men den var garanteret både venlig og underholdende.

Jeg husker en lignende situation, sammenlignelig med motivet på billedet, hvor min mor efter skoletid gik på det modsatte fortov.

Knud, der jo altid ville være venlig og underholdende, råbte ofte *søde* efter min mor. Det blev desværre lidt for meget for mor, på den måde at blive tiltalt som søde i skoleelevernes påhør. Knud fik at vide, at det skulle han ikke sige fremover. Igen var meningen fra Knuds side sød og venlig, men det gik lidt over "stregen".

Jeg kan huske en ret heftig diskussion med Knud og Astrid. De havde fået TV, sort/hvid, andet fandtes ikke og sikkert i format

17 tommer. Det var meget almindeligt som den billigste måde at erhverve et TV på.

Sagen drejede sig om rumvandring. Gagarin fra Sovjetunionen var i 1961 det første menneske i rummet. Året efter debuterede USA med en amerikaner i rummet.

Jeg gætter på, at årstallet for de første rumvandring var midt i 60'erne for astronauterne var begyndt at bevæge sig ud af rumkapslen og foretage såkaldte rumvandring.

Uenigheden gik på, at Knud og Astrid hævdede at rumvandringen var snyd, svindel og bedrag.

Jamen, hvorfor dog det??

"Med den fart hvormed rumkapslen bevæger sig ville astronauten blæse langt væk, hvis det ikke var snyd og svindel".

Det kunne man selvfølgelig vælge at grine lidt af, men på den anden side: Hvem har forklaret Knud og Astrid om det lufttomme rum i universet?

Jeg havde i min barndom et ret omfattende hønsehold og solgte æg, kyllinger og suppehøns. Det var ret sjældent, at jeg var bortrejst fra Rodstengade, men f.eks. da familien i 1958 var i Harzen passede Knud hønsene.

Med Knuds velvilje og hjælpsomhed var pasning af høns aldrig noget problem.

Sådan huskes Astrid

Ægteparret var tydeligst markeret gennem Knud. Han var den mest udadvendte og talte med de fleste, han mødte på gaden. Han lavede sjov og sagde skøre, morsomme ting. Astrid markerede sig mest på hjemmebanen. Knuds arbejde er beskrevet som arbejdsmandsarbejde som nævnt hos Toft og ved jernbanen.

Oprindelig var Knud uddannet slagter. Han stod i lære hos slagter Suhr i Rosensgade.

Astrid var ”ung pige i huset”, også hos Suhr. Man kan levende forestille sig, hvordan de to charmerende unge mennesker er blevet interesseret i hinanden. Knud ophørte med at være slagter på et tidligt tidspunkt, men han nåede da at få kapret den unge pige i huset, altså Astrid.

Astrid passede det derhjemme. Vask, rengøring, madlavning og haven ud mod Holsteinsgade. Huset fik installeret fjernvarme på et meget tidligt tidspunkt. Odder Fjernvarmeværk startede forsyningerne i 1958. Huset Holsteinsgade 26 fik varmen kort efter debut-året.

Det var lettere at styre og mere renligt end kakkellovne.

Foruden arbejde i eget hus og have gik Astrid ud og hjalp med rengøring hos andre familier samt som kokekone.

Når der var gæster, bl.a. hos mine forældre, kom Astrid og hjalp med alt det praktiske samt med madlavningen, serveringen mm.

Det var en fornøjelse at gå i køkkenet sammen med Astrid. Man kunne hjælpe lidt til, og så var samværet med Astrid altid behageligt og hyggeligt.

Jeg husker engang, hvor Astrid ”hjalp til”, flaget var oppe, og det var ved at blive mørkt.

Astrid sagde til mig. Skynd dig ud og tage flaget ned, vi vil ikke beskyldes for at flage for luderne!

Mit svar: ”Hvad er ludere?” Jeg vidste det virkelig ikke, men jeg forstod på Astrids udenomssnak, at det vist var noget værre noget med de ludere.

Det var først senere, at det blev en sjov historie.

Mandolin

Lis var en musikalsk pige, hun kunne spille på mandolin.

I en tid med Elvis, Cliff. Otto Brandenburg, Tommy Steele og mange flere havde jeg fået

lyst, ja nærmest et kald, til at lære at spille guitar og måske blive berømt.

Jeg blev stillet an med Mandolin, og efter en time, havde min far regnet ud, ville det vise sig, om jeg havde talent. Det havde jeg så ikke, efter at jeg havde øvet mig i en time.

Min guitarkarriere varede således under en time uden at jeg, vel at mærke, havde rørt en guitar, men dog en mandolin.

Det var en effektiv måde at få ombragt mit musikalske initiativ på. Jeg var nok alligevel ikke blevet til en af de ”helt store” Det var jo kun far og Bitte, der var musikalske, og så Lis selvfølgelig.

Gavmildhed

Som det fremgår, husker jeg Knud og Astrid som gavmilde mennesker. Det er imidlertid svært at bevise, og dog! I mine gemmer har jeg mange ting bl.a. en gaveoversigt fra min konfirmation den 18. september 1960.

Her finder jeg beviset. Fra en velhavende Odderfamilie med far, mor og datter har jeg modtaget et telegram indeholdende en ti kroner seddel. Fra Knud, Astrid og Lis har jeg modtaget et telegram indeholdende en ti kroner seddel og en femkroner seddel.

Det er selvfølgelig en tilfældighed, men sjovt var det at finde ”beviset”.

Øl lager

Vi, dvs. Poul og jeg og somme tider nogle kammerater, kom en del op til Knud og Astrid. Der var altid rart at komme ikke mindst på grund af den venlige modtagelse, vi altid fik. Vi spillede ofte Mousel, Hjerterfri eller et andet spændende kortspil.

Vi oprettede tillige nærmest en tradition. Vores ungdoms udskejelser fandt sted på Restaurant Skovbakken, hvor Odder IGF afholdt bal om lørdagen. Det var en gode idé at ”varme op” med en øl eller to, inden man gik ind på Skovbakken. Øl til høkerpriser

var unægtelig en stor besparelse i forhold til øl-priserne på "Skoven".

Det blev tradition, at vi indtog den indledende mængde øl oppe hos Knud og Astrid. Vi havde øllager i deres udhus, og så var det jo som altid rigtig hyggeligt og sjovt at sidde der med Knud og Astrid, vore kammerater og Lis og råhygge. Jeg tror nu ikke, at Lis deltog i øldrikkeriet.

I løbet af ugen supplerede vi ølbeholdningen i udhuset og var dermed klar til næste lørdag. Vi havde også tillid til, at Knud og Astrid ikke "talte over sig", når de var sammen med vore forældre. Det ville ikke falde i "god jord", hvis vi besøgte Knud og Astrid for at "varme op" til et bal.

Igen havde vi et tillidsfuldt forhold til Knud og Astrid. De forstod at holde mund.

Haven ved Skovly

Jeg springer lige lidt i historien. Om to

måneder har Jette og jeg *guld*bryllup efter rigtig mange års dejligt ægteskab.

Jette husker Knud og Astrid, men påstår hårdnakket, at de boede i skovkanten ved Skovly. Jeg vidste udmærket, hvor den lille familie boede, - men Jette havde dog lidt ret.

De havde en dejlig have og et lysthus ved Skovly, og der havde vi været inviteret til eftermiddagskaffe.

Det har nok været i slutfasen af det regelmæssige bekendtskab. Jeg flyttede fra Odder i 1968, vi blev gift i 1969, gik derefter på Arkitektskolen i Aarhus, og i 1972 fik vi vores første søn, Anders.

Focus fjernede sig fra Odder og desværre også gradvis fra Knud og Astrid.

Haven, som Knud dyrkede med glæde og stolthed, betød meget for familien, som haver i almindelig gjorde for 50-60 år siden. Havens afgrøder var værdifulde, både som føde til familien og sandelig også som ind-

Knud og Astrid foran huset i Holsteinsgade. Foto: ca. 1977

tægtskilde for de familier, der havde en rummelig have til rådighed, og dermed grøntsager til salg.

Men altså: Jette og jeg besøgte Knud og Astrid til kaffe og kage i havehuset ved Skovly, hvilket meget vel kan være for præcis 50 år siden. Jette husker ikke andre besøg hos Knud og Astrid, og Anders, født 1972, husker ikke Knud og Astrid.

Samtale med Lis 2019

Som tidligere nævnt fik jeg Lis' telefonnummer og ringede hende op. Jeg havde ikke talt med hende i mindst 50 år, så det var spændende, hvordan hun tog min henvendelse. Hun elskede sine forældre, og ville heldigvis gerne have, at deres historie blev fortalt.

Vi fik en aftale om, at jeg skulle besøge hende i lejligheden i Odder. Det var spændende at skulle mødes. Jeg huskede en lidt forknytt, overvægtig pige, og nu mødte jeg en særdeles nydelig dame, der var fuld af liv og med en slagfærdighed og charme, som kunne genkendes fra hendes forældre, nok mest fra faderen. Det var særdeles positivt at møde Lis igen efter de mange år. Herligt!

Lis fortalte forskellige historier bl.a. fra sin tid i Hamburg.

Hun arbejdede et par år for ØK i Hamburg. Hun er meget dygtig til sprog og taler seks sprog. Foruden dansk, er det tysk, engelsk, fransk, italiensk og spansk.

Det var en stor kvalifikation, når man skulle arbejde for ØK. Lis er desuden uddannet revisor, så hun mestrer både sprog og tal, hvad mere kan man forlange?

Tilbage til Hamburg. Under sit ophold i byen fik Lis besøg af sine forældre, og her fortæller Lis en historie, der så tydeligt viser hendes fars kontaktbehov og humor.

Knud gik altid med kasket, og han lettede på den, hver gang han mødte et menneske, en

kendt eller ukendt i Odder eller i Hamburg. Lis og hendes forældre skulle med bus ind til Hamburgs centrum, og de tog opstilling på en busholdeplads. Andre passagerer kom til, og hver gang lettede Knud på kasketten og sagde "go' dav". De tyske passagerer var meget stive, og selv om flere gik med hat, lettede de ikke på låget. Der var en mut tavshed.

Knud blev ved med at hilse på folk, løfte kasketten og sagde nu "guten-tag".

Pludselig kunne de stramme tyskere ikke holde grinet tilbage, og det endte med, at alle skreg af grin, hilste på hinanden og sagde "guten-tag". Stemningen blev kanon høj.

Dette var typisk for Knud – hans evne og lyst til at komme i kontakt med mennesker og hans vidunderlige humor.

Deres sidste tid

Knud og Astrid flyttede i 1983 fra huset i Holsteinsgade til en lejlighed på Randlevvej AAB, afd. nr 5.

Holsteinsgade 26 blev nedbrudt for at give forbedrede vejadgange til parkeringspladsen mellem tværgade, Rosensgade, Torvet og Holsteinsgade. Knud og Astrids kære hus endte med at give plads for et stykke asfalteret vej.

Ved flytningen til Randlevvej var Knud på det nærmeste fysisk slidt op. Alligevel cyklede han rundt i byen og fik samtaler med folk, han kendte og somme tider også med folk, som han ikke kendte.

Knud var bestemt heller ikke rask. Knud mindedes sin mors sidste tid, hvor hun havde haft skrækkelige smerter og endte med at dø, af kræft.

Moderens lidelser var så voldsomme, at Knud sagde, at hvis han fik kræft, ville han dø med det samme.

Knud fik kræft, men det lykkedes at holde sygdommens rette betegnelse hemmelig for

ham. Astrid og Lis havde instrueret læger, sygeplejerske m.fl. i, at sygdommens navn: ”Kræft” ikke måtte nævnes for Knud. Han levede med sygdommen 1½ - 2 år, indtil det var en ny læge, der skulle behandle ham. Vedkommende kendte ikke aftalen og dummede sig ved at nævne det rette navn. Er det det, jeg fejler? spurgte Knud. Ja, sagde lægen, du har kræft. – otte dage efter den samtale var Knud død.

Den overmåde følsomhed kom til udtryk på så mange af Knuds egenskaber. Ved at kende sygdommen og sammenligne med sin mors lidelser og skæbne gik Knuds liv i stå.

Lis fortæller videre

Da det stod klart, at Knud ville dø indenfor kort tid, sagde Astrid til Lis, at når Knud ikke var der mere, ville hun, altså Astrid, tage til København for at besøge sin søster.

Efter Knuds død mindede Lis sin mor om besøget hos søsteren. ”Nej, det ville hun alligevel ikke”.

Fra det tidspunkt, hvor Knud døde, holdt Astrid op med at leve. Hun gik helt i stå, havde ellers Lis og de to børnebørn at tage sig af og glæde sig over, Men uden Knud visnede hun bort. Hun blev desværre mere og mere dement og døde som 86-årig efter at have været enke i 11 år.

Igen vidner Astrids skæbne om de voldsomme følelser, der har været mellem de to, Astrid og Knud, og som vi, der havde den glæde at lære dem at kende, nød godt af.

Afslutning

Det er af stor, positiv betydning, at man har kendt mennesker som Knud og Astrid. De har lært os meget om venskab, ærlighed og fordomme. Tusind tak til Knud og Astrid.

Astrid, Knud og Lis fotograferet i 1961.

For 40 år siden: Århus Nærbane indvies

Af: Ole Edvard Mogensen

Lørdag den 4. august 1979 blev Århus Nærbane indviet. Det var et teknisk og trafikalt systemskifte. Et epokegørende løft for den kollektive trafik. En væsentlig forbedring af service og komfort for passagererne var det også. Det betød farvel til Statsbanernes gamle Grenåbane. Samtidig betød det goddag til et nyt DSB med nye tog og ny køreplan.

Det hele startede i begyndelsen af 1970'erne

Gennem årtier havde Statsbanernes sidebanedrift været en temmelig stillestående affære. Desværre var det helt ude af trit med de rejsendes behov. Køreplanen havde kun få og langsomme tog. Efterhånden som flere og flere pendlede til arbejde og uddannelse i storbyen Århus, tabte toget markedsandele. De fleste benyttede bus eller egen bil. Jernbanen kom ind i en ond cirkel. Færre rejsende betød færre indtægter, som resulterede i indskrænkninger i køreplanen

og nedlæggelse af standsningssteder. På Grenåbanen forsvandt stationerne Risskov, Hjortshøj, Skødstrup og Løgten. Det gav atter færre rejsende. Desuden blev de fleste tog fremført af motorvogne af litra MO. De ældste var fra 1930'erne og set med de rejsendes øjne ikke tidssvarende. Godt nok var der kommet en ny leverance af typen i 1950'erne, men det var samme type stort set uden ændringer i komfortmæssig henseende.

At noget måtte gøres, stod efterhånden DSB's ledelse lysende klart. Enten vil afviklingen af Grenåbanen fortsætte, og den ville blive nedlagt, sådan som det var sket med flere andre af Statsbanernes sidebaner i 1971. Eller også skulle banen oprustes og gøres tidssvarende, så den blev et realistisk alternativ til busser og biler.

Netop nedlæggelsen af de mange DSB-sidebaner i 1971 og de mange nedlæggelser af landstationer var en medvirkende årsag til, at borgmester i Århus Kommune, Bernhardt Jensen, i juli 1971 skrev et brev til DSB om

bevarelse af persontrafikken på Grenåbanen. Det var oplagt, at hvis udviklingen fik lov at fortsætte, så ville Grenåbanen snart komme i farezonen. Enten for helt at blive nedlagt, eller for at persontrafikken blev indstillet og banen alene opretholdt som godsbane.

Oliekrisen i 1973 havde givet øget fokus på en bedre udnyttelse af energiressourcerne. På indfaldsvejene til Århus var der i morgenmyldretiden mange biler. I de fleste af bilerne var der én person. Nu blev der stillet spørgsmålstejn ved, om det nu også var den bedste måde at udføre myldretidstrafikken på. Desuden betød de stigende benzinpriser, at der blev øget interesse for kollektiv trafik. Endelig var der det med forurening og miljøet. Det kom der også for alvor fokus på i løbet af 1970'erne.

Med til historien hører, at det efter kommunesammenlægningen i 1970 blev besluttet, at Århus Sporveje skulle overtage en række private rutebiler og DSB-rutebiler, som i det væsentlige forløb inden for Århus Kommunes grænser. Det medførte en styrkelse af den kollektive trafik, og at de forskellige områder i kommunen blev bundet sammen med et net af buslinjer. Flere nye buslinjer og et stigende passagertal viste, at man var på ret kurs.

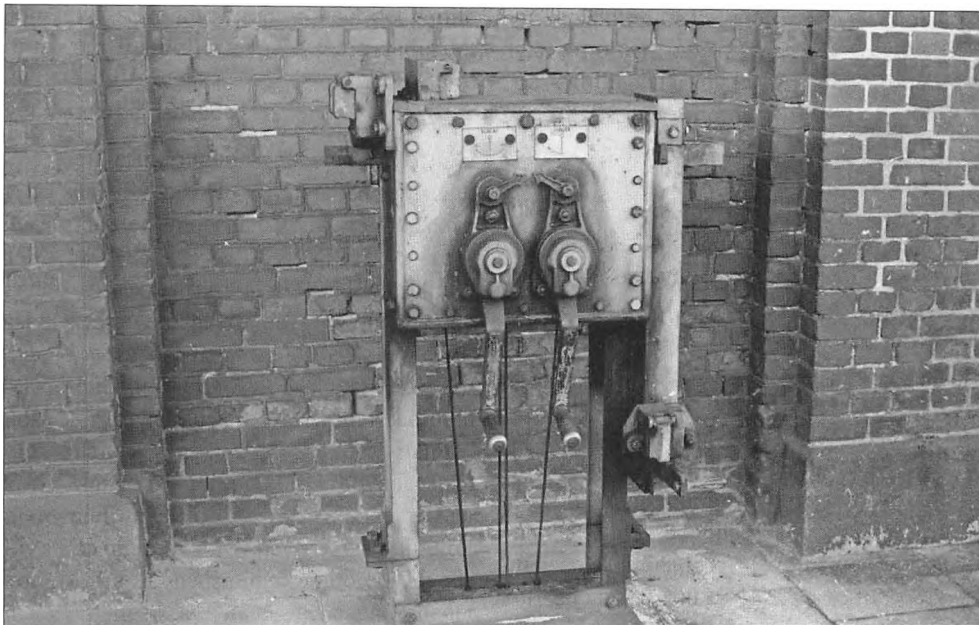
Samlet set var der nu en betydelig større opbakning til den kollektive trafik, end tilfældet havde været i "de glade tressere."

Det første møde i 1973

Den 4. maj 1973 blev der holdt et møde i Århus mellem Århus Kommune og DSB med borgmesteren og generaldirektøren

Signalerne ved Århus Ø var armsignaler. Når armen på signalet som her viste skråt opad, betød det kø. Var armen vandret, betød det stop. Vejen, der krydser banen, er Gotlandsgade. Her var der ingen blinklys eller bomme. Foto: J. Guldbæk Christensen/Arkiv JMJK.

Armsignalerne ved Århus Ø blev betjent fra denne svingbuk, der var placeret på perronen. Svingbukken stod ved hjælp af trådtræk i forbindelse med armsignalerne. Når stationsbestyreren skulle stille signal for et tog, måtte han ud på perronen for at dreje på håndtaget. Når toget var kommet, skulle han huske at dreje håndtaget tilbage igen. Foto: Georg Schmidt.

i spidsen. På mødet drøftede man den kollektive trafik i Århusområdet og DSB's rolle i denne trafik.

Helt i tidens ånd blev der opnået enighed om, at der skulle nedsættes en arbejdsgruppe. Denne gruppe skulle se på mulighederne for udvidet trafik på Grenåbanen. I første etape var det strækningen nærmest Århus.

Gruppen skulle også vurdere mulighederne for en justering af bebyggelse og udbygning i forhold til DSB's banestrækninger i Århusområdet samt mulighederne for en bedre togbetjening. Baggrunden for dette var, at DSB havde hævdet at byudviklingen mange steder havde vendt jernbanen ryggen. By- og erhvervsudviklingen var mange steder sket i tæt tilknytning til vejnettet. Forståeligt nok, da det var her hovedparten af trafikanterne

kom. DSB mente, at når f.eks. Grenåbanen sygnede hen, så skyldtes det, at udviklingen og de rejsende havde vendt jernbanen ryggen. Det var nu en sandhed med modifikationer. At de rejsende valgte jernbanen fra, var DSB langt hen ad vejen selv årsag til. Der var kun få forbindelser. Skulle man i 1978 om morgenen f.eks. fra Lystrup ind til Århus H, var der afgang fra Lystrup kl. 7.13. Næste afgang var fra Lystrup kl. 10.37. I løbet af et helt døgn var der kun fem afgang fra Lystrup mod Århus. Sidste afgang fra Århus H mod Grenå var kl. 16.20. Alene køreplanen betød, at selv om mange gerne ville tage toget, var det ikke et realistisk alternativ.

Men det korte af det lange var, at kommunens planer for udvikling af boligområder og industriområder og DSB's planer for det fremtidige banenet

og trafikbetjeningen ikke var koordineret. Og det var der heldigvis enighed om, at det kunne gøres bedre.

Den første rapport fra arbejdsgruppen

Arbejdsgruppen arbejdede bemærkelsesværdig hurtigt. I december 1973 blev rapporten afleveret til borgmesteren og generaldirektøren.

Rapporten pegede på, at strækningen mellem Århus H og Århus Ø skulle opgraderes. Da Grenåbanen åbnede i 1877, havde den endestation på Århus Østbanegård. De rejsende måtte selv sørge for befordring mellem de to banegårde. De kunne hyre en drosche eller gå. Mellem de to banegårde var der et forbindelsesspor, der blev brugt ved overførsel af godsvogne fra den ene bane til den anden. Grenåbanens tog blev godt nok fra 1933 gennemført til og fra Århus H, men strækningen mellem Århus Ø og Århus H havde karakter af sidespor og var

ikke forberedt for togkørsler. Der var mange overkørsler, og der var også flere sidespor. Endelig kørte togene til og fra Århus Havnestation også her. Infrastrukturen var slet ikke udbygget til intensiv togtrafik. Det betød alt sammen, at togene mellem Århus H og Århus Ø sneglede sig afsted. De skulle fremføres som rangering og måtte højst køre 15 km/t. Overkørsler og sporskifter på dette stykke skulle sikres bedre.

Rapporten konkluderede, at der kunne etableres "stiv køreplan" mellem Århus H og Hornslet. Stiv køreplan betyder, at der fra en given station er afgang på faste minutter. Der skulle være afgang hver time i dagtimerne, dog afgang hver halve time i myldretiderne. Det blev vurderet, at afgang hver anden time ville kunne dække behovet om aftenen.

Driften skulle effektiviseres ved indførelse af énmandsbetjente tog og etablering af fjernstyring og radiostyring. Billetsalget skulle ske fra automater. Der skulle kun foretages stikprøvevis billetkontrol.

Et af de gamle tog gør ophold på Århus Ø. Foto: J. Guldbæk Christensen/Arkiv JMJK.

Afgørende var også indsættelse af moderne kundevenlige tog. Der syntes her at være to muligheder. Enten lynettetog, som kendtes fra Odderbanen, eller nye tyske tog.

En kommende nærbane skulle udbygges med flere standsningssteder. Siden 1973 var der mellem Hornslet og Århus H kun Lystrup og Århus Ø tilbage. Rapporten regnede med 10 standsningssteder mellem Hornslet og Århus H.

Nyt møde i 1974

Den 18. januar 1974 mødtes kommunen og DSB igen, atter med borgmesteren og generaldirektøren i spidsen. Resultatet af mødet var, at begge parter så positivt på tanken om at realisere nærbanedrift Århus H – Hornslet. En lang række forhold skulle naturligvis undersøges nærmere såvel teknisk som økonomisk. Hvis der blev etableret nærbanedrift, var kommunen indforstået med at byudvikle baneorienteret.

Lidt vel optimistisk mente man dengang, at nærbanedrift kunne være en realitet i 1976 eller 1977. Det kom til at tage lidt længere tid.

Det lange seje træk

I de følgende år var der mange ting, som skulle afklares. Amtet og de øvrige berørte kommuner skulle impliceres i planlægning og forberedelse. Det samme skulle Århus Havn, Århus Sporveje og vejmyndighed. Ganske som sædvanligt var der diskussion om, hvem skal nu betale. Århus Amt ville ikke deltage økonomisk i projektet. Det betød, at der skulle aftales en økonomisk fordelingsnøgle mellem DSB, Århus Kommune og Rosenholm Kommune. Noget mere realistisk var man nu nået frem til, at Nærbanen nok kunne åbne i 1979.

VT 628

I 1976 havde DSB to tyske togsæt af typen

Et af de tyske tog af type VT 628 gør ophold på Århus Ø. Foto: Georg Schmidt.

VT 628 på prøve i Danmark. DSB var be-
gyndt at se sig om efter en afløser for de
gamle motorvogne. De to togsæt blev
prøvekørt på mange strækninger rundt
omkring. DSB's Driftsområde Århus havde
udover de interne DSB-prøvekørsler på
Grenåbanen arrangeret en demonstrationstur
for kommunalpolitikere og embedsmænd
fra Århus og Rosenholm kommuner. Den tur
tog kegler. Mange af deltagerne havde ikke
kørt med tog i årevis og forbandt det at køre
med tog med de gamle bumletog. Det her
var noget helt andet. Toget løb godt i sporet,
indretningen var moderne og toget havde en
overraskende god acceleration. Den tur var
en øjenåbner for mange.

Et glemt jubilæum

Den 1. december 1977 havde strækningen
Århus – Ryomgård 100-års jubilæum.
Det blev forbigået i larmende tavshed.
Om nærbanen blev til noget, var et åbent
spørgsmål. Ét var dog sikkert, hvis ikke
nærbanen blev til noget, så var Grenåbanens
dage talte. DSB havde længe været sindet, at
persontrafikken skulle indstilles.

Afgørelsens time

Sidst på året i 1977 var man nået så langt,
at der forelå et udkast til en overenskomst
mellem DSB og kommunerne om nærbane-
trafik mellem Århus og Hornslet. Århus
Byråd vedtog med 20 stemmer mod 9 at
tiltræde overenskomsten. Anderledes så
det ud i Rosenholm Kommune. Her vedtog
kommunalbestyrelsen med 8 stemmer mod
6, at der først skulle udarbejdes en trafikplan
for hele kommunen, inden der kunne tages
stilling til Nærbanen. Det var lidt af en
streg i regningen. Alt var ellers blevet vendt
og drejet, for og imod og det både i byråd,
udvalg, i arbejdsgrupper, på møder og i
pressen. Alt var faktisk faldet på plads. Der

var en afklaring af placering og indretning af
de nye standsningssteder, ny køreplan, takst-
samarbejde, nye togsæt samt en nyordning
af de noget komplicerede trafikale forhold
for bane- og vejtrafik på Århus Havn mellem
Århus Ø og Århus H.

Men ved en ny afstemning i Rosenholm
blev overenskomsten godkendt med 9
stemmer imod 5, et medlem undlod at
stemme. Den 30. december 1977 tiltrådte
begge kommuner overenskomsten.

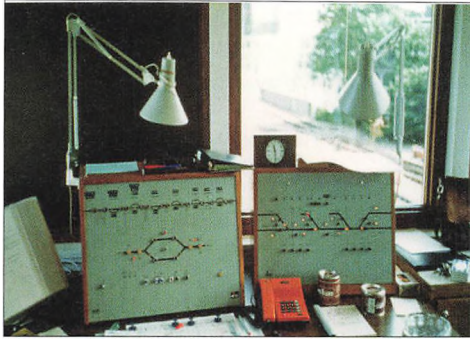
I 1978 falder det hele på plads

Den 15. marts 1978 godkendte Finans-
udvalget, at DSB kunne afholde de
nødvendige omkostninger, og arbejdet, med
nærbanen kunne sættes i gang. Det var en
vigtig milepæl. Statens medfinansiering var
afgørende. Men dengang langt fra nogen
selvfølge. Gennem flere år havde der været
usikkerhed om gennemførelsen af flere større
trafikprojekter. Sparerunder og anlægsstop
var velkendte metoder for at få den politiske
kabale på Christiansborg til at gå op.

Planen var nu, at Nærbanen skulle begynde
at køre ved skiftet til sommerkøreplanen
den 27. maj 1979. Nærbanen havde både
sine varme fortalere og arge modstandere.
Hvordan det ville komme til at gå, kunne
være svært at forudsige. Derfor blev der
aftalt en forsøgsperiode på 5 år.

De nye stationer

På Århus Nærbane skulle der være
standsningssteder på Århus H, ved
Europaplads, Skolebakken, Århus Ø, Vestre
Strandalle, Torsøvej, Lystrup, Hjortshøj,
Skødstrup, Løgten og i Hornslet. På
stationerne Århus H og Hornslet skulle der
fortsat være betjening med billet salg. Øvrige
standsningssteder skulle være uden beman-
ning. På Torsøvej og i Skødstrup skulle
der etableres nye krydsningsstationer. Det

Nye sikringsanlæg blev etableret på stationerne Århus Ø, Torsøvej, Lystrup, Skødstrup og Hornslet. Her ses betjeningsfladen i fjernstyringscentralen i Århus. Foto (arkiv) Georg Schmidt.

vil sige, at der her på den enkeltsporede bane skulle være to spor på stationen, så togene kunne møde hinanden her. De to nye krydsningsstationer skulle sammen med Århus Ø, Lystrup og Hornslet fjernstyres fra en ny fjernstyringscentral i Århus.

Nyt koncept for trafikafvikling

Fra fjernstyringscentralen i Århus skulle det være muligt at fjernstyre de fem krydsningsstationer. Der var tale om et forsøgsprojekt. Ingen vidste, om det skulle fortsætte ud over de fem år. Derfor skulle alt gøres så billigt som muligt. Det var for at undgå, at alt for mange penge var spildt, hvis forsøget ikke skulle fortsætte. Sikringsanlæggene på stationerne blev derfor udformet meget enkelt, og transmission mellem sikringsanlæggene og fjernstyringscentralen skete via telefonkabler lejet hos Jydsk Telefon A/S. Der var ikke togdetektering mellem stationerne. Derfor kunne man ikke fra fjernstyringscentralen se, om der var frit mellem to stationer. I stedet blev trafikken sikret med radio-dirigeret trafikafvikling. Det vil sige, at lokomotivføreren via radioforbindelse mellem det enkelte tog og

fjernstyringscentralen skulle melde, når toget var ankommet til en station. Tilsvarende var det også via radioen, at lokomotivføreren fik køretilladelse til at køre fra én station til den næste.

Nogle af togene på Nærbanen skulle i totimersdrift fortsætte til Grenå. På strækningen Hornslet – Grenå blev det oprindelige sikkerhedskoncept opretholdt. Det vil sige, at der på stationerne Ryomgård og Grenå stadig var en stedlig stationsbestyrer. Stationsbestyreren, det var manden med ansvaret. Det var ham, der sørgede for pr. telefon af melde togene til nabostationen, og det var ham der, når alt var i den skønneste orden og toget sikkert kunne afgang, kom ud på perronen med afgangsstokken og gav afgang til toget.

Nye tog til Nærbanen

De nye tog til Nærbanen købte DSB hos Waggonfabrik Uerdingen AG i Tyskland. De blev kaldt motorregionaltog og fik litra MR. De nye tog var en fordansket version af den type VT 628, der tidligere havde været på prøvetur i Danmark. Togene havde moderne design og farvevalg, god komfort samt hurtig acceleration. Sammenlignet med datidens traditionelle tog var MR-togene et meget moderne tog. Toget var rigtig godt tænkt. Det var indrettet for enmandsbetjening. Fra et panel ved sidevinduet kunne lokomotivføreren overskue ind- og udstigning, lukke togets døre og sætte toget i gang.

Århus Havn

På Århus Havn blev der gennemført store ændringsarbejder. Forinden var der gået mange og drøje forhandlinger om, hvordan nærbanen skulle indpasses. Det endte med, at tre overkørsler blev nedlagt, to blev forsynet med bomanlæg, og ved fem

overkørsler blev overkørselsanlæggene synkroniseret med gadesignalanlæggene, så togene og vejtrafikken kunne følges ad på en art ”grøn bølge.” Selvfølgelig var det til ulempe for vejtrafikken, at der kom flere tog på havneområdet, hvor der var tæt trafik. Ulempen blev dog afbødet noget ved, at togene efter ændringen kunne køre 40 km/t.

Grenåbanen som nærbane til Aarhus

Grenåbanen har et ganske særligt aktiv. Nemlig den kendsgerning at banen har endestation i landets næststørste by. Mange andre DSB-sidebaner, der for længst er nedlagt, led under en kringlet linjeføring eller en forbindelsesstation til øvrigt jernbanenet, der var placeret et sted, der ikke genererede nogen større trafik. Anderledes var det med Aarhus. En by af den størrelse har mange arbejdspladser, der naturligt medfører en betydelig bolig-arbejdssted trafik. Det indså man nu og agerede derefter. Det kom til at betyde gode forbindelser. Det kom også til at betyde anlæg af nye standsningssteder.

Da nærbanen blev planlagt, forudsagde de første prognoser omkring 500.000 passagerer pr. år. Allerede et år efter indvielsen nåede man op på 650.000 passagerer. Senere rundede man millionen.

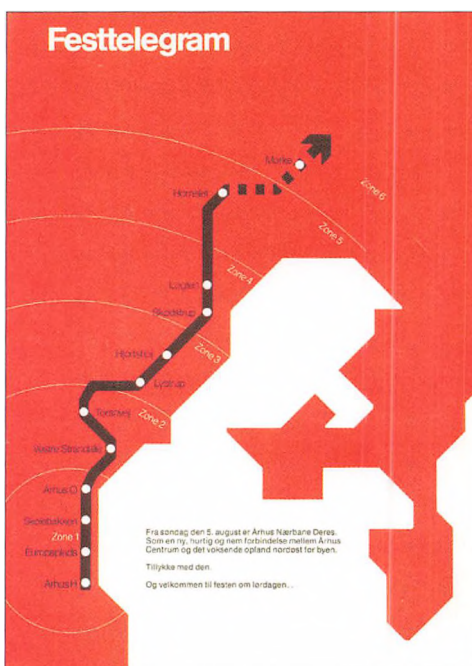
Togene bliver alligevel ikke enmandsbetjent

Oprindeligt var det planen, at togene skulle være enmandsbetjent. Det vil sige, at de kun var betjent af lokomotivføreren. Billetter skulle nu købes i en automat, kontrol af billetter skulle bortfalde. I stedet skulle der være stikprøvekontrol udført af såkaldte togrevisorer. På grund af omkostninger og ulemper ved enmandsbetjening kom der dog ved åbningen alligevel togpersonale i togene. Togpersonalet sørgede for billetsalg

og kontrol. Og der var nok at se til. I den første tid var det nødvendigt med to mand i myldretidstogene.

Nærbanen anlægges

Anlægsarbejderne var lidt forsinkede i forhold til de oprindelige planer, som havde den 27. maj som startdato. Arbejderne havde vist sig mere tidkrævende end først antaget. Vinteren 1978/79, der bød på århundredets snestorm, spillede også ind. I perioden fra sidst i maj til først i august blev der kørt efter en midlertidig køreplan. I denne plan var antallet af tog udvidet fra fem til ni i hver retning på hverdage. Nok var det ikke

Med dette festtelegram annoncerede DSB, Aarhus Sporveje og Rosenholm Kommune Nærbanens komme. Arkiv Georg Schmidt.

rigtig nærbanedrift, men dog en betydelig udvidelse af den hidtil gældende køreplan. Resultatet udeblev da heller ikke. Der var en

Indvielsestoget afgår fra Århus Ø den 4. august 1979. Foto: Bjarne Knudsen.

stigning i antal passagerer på omkring 70%.

Med til historien hører, at der i hele anlægsperioden selvfølgelig kørte tog på banen. Dengang var det utænkeligt, at togtrafikken blev indstillet på grund af anlægs- eller vedligeholdelsesarbejder på spor eller sikringsanlæg.

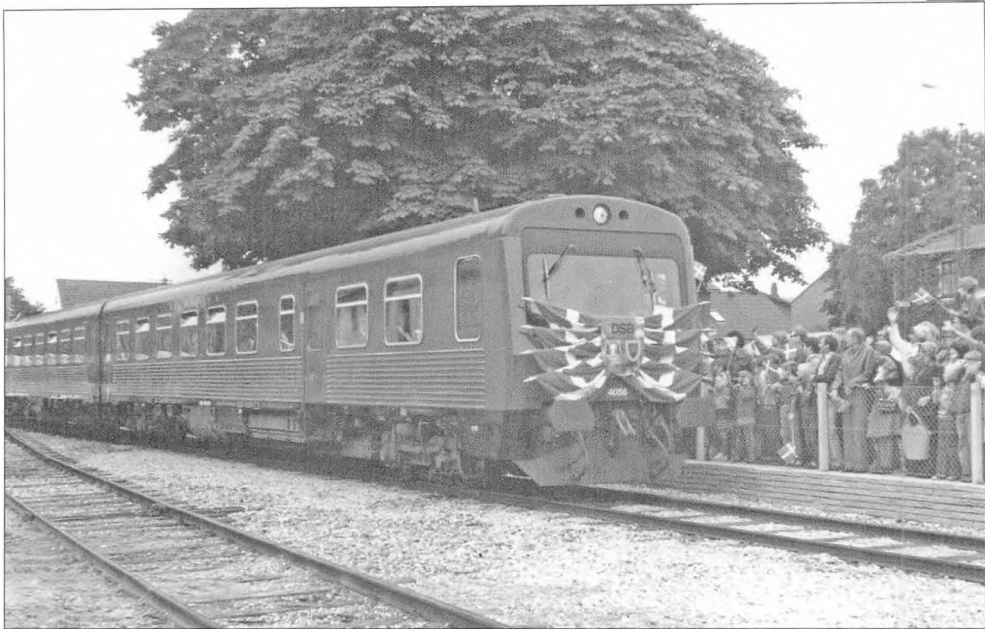
Festtelegram

Forud for åbningen var gået en intensiv markedsføring af Nærbanen. DSB, Århus Sporveje og Rosenholm Kommune havde udarbejdet en flot velkomstbrochure. Den var udformet som en mappe i format A4. På forsiden, der var i en meget iøjnefaldende rød farve, var der et kort over Nærbanens standsningssteder. Festtelegrammet var også en indbydelse til at deltage i åbningen af Nærbanen. Inde i mappen var der program for åbningsfestlighederne. Der var tilbud om

gratiskørsel fra kl. 12 og resten af dagen. Der var køreplan for togene med gratiskørsel. De nye takster blev også omtalt. Endelig var der i mappen en fiks lille køreplansfolder. Den kunne nemt stikkes i lommen, så man havde de nye tider ved hånden. Festtelegrammet blev husstandsomdelt i byerne og i oplandet. Mange kiggede en ekstra gang. Det var dengang ikke hverdagskost, at man fik et knaldrødt festtelegram med invitation til åbningsfest og med gratiskørsel. Og da slet ikke fra "det offentlige." Det nye DSB var trådt i karakter. Tirsdag den 24. juli stillede DSB Driftsområde Århus op med et af de nye MR-tog, og der var om eftermiddagen kørsel Århus-Hornslet og retur for præsentation af Århus Nærbane for pressen.

Indvielsen

Lørdag den 4. august 1979 fandt den

Indvielsestoget ankommer til Hornslet den 4. august 1979 kl. 11.21. Foto: Ole Edvard Mogensen.

festlige indvielse af Århus Nærbane sted. Indvielsestoget, der bestod af to togsæt af den nye MR-type, var smukt pyntet på fronten. Inden toget afgik fra Århus H med de indbudte gæster, var der taler af DSB's generaldirektør, Povl Hjelt, borgmester Orla Hyllested, Århus Kommune og borgmester Egon Ree, Rosenholm Kommune. I dagens anledning var toget medgivet togservice, og togstewardesserne serverede undervejs for de indbudte gæster. Toget afgik fra Århus H kl. 9.10.

Undervejs standsede indvielsestoget i Lystrup, Hjortshøj, Skødstrup og Løtten. Alle steder var der musik og fest. Til børnene var der flag og en papmodel af det nye MR-tog. Indvielsestoget ankom til Hornslet kl. 11.21. Her blev det modtaget af Østjysk Musikforsyning og Sporvejsfunktionærernes Orkester. På pladsen foran stationen var der fælles kaffebord og torvedag. Der var Nærbanerevy opført af Rosenholm

Amatørteater og sjove DSB-film med Jesper Klein.

Aviser, radio og TV var naturligvis på pletten for at dække den store begivenhed. Da indvielsestoget kørte over banen, var der mange steder sort af mennesker. I mange tog stod folk som sild i en tønde. Efter indvielsen var der gratiskørsel med togene indtil kl. 18.

Lidt malurt blev der også dryppet i bægeret. De to svagt benyttede trinbrætter i Koed og Dagstrup blev nedlagt. Det syntes beboerne dér, selvfølgelig ikke var nogen god idé. En flok utilfredse udkantsborgere mødte op med bannere med hovedtemaet "Hva' med os i Dagstrup?".

Men ellers klappede alt til indvielsen. Det hele fungerede til punkt og prikke. Forud var gået en meget omhyggelig og minutøs planlægning og forberedelse. DSB's Driftsområde Århus havde i detaljer planlagt alt omkring klargøring, vask, rengøring og

udsmykning af indvielsestoget. Der var planer for, hvor det skulle standse undervejs. Angivet med meters nøjagtighed og i dagens anledning var det aktuelle standsningssted på stationerne markeret med en gul pæl. De øvrige tog på banen den dag havde fået deres køreplan tilpasset, så de ikke kom i vejen.

Den ny køreplan

I køreplanen var der i dagtimerne på hverdage afgang fra Århus H i minuttal 10, og togene ankom i minuttal 07. I myldretiderne var der også afgang i minuttal 40 og ankomst i minuttal 37.

Rejssetiden Århus H – Hornslet var 36 minutter og i den modsatte retning 42 minutter. Når der var forskel, var det på grund af krydsningerne på den enkeltsporede bane. På krydsningsstationerne måtte togene ankomme ét ad gangen. Køreplanen viste sig at være ganske robust. 95% af togene kørte til tiden.

Takstmæssigt kom Århus Nærbane til at indgå i Århus Sporvejes takssystem. Dette system blev ved samme lejlighed også indført i Rosenholm Kommune. Dermed blev alle stationer på Nærbanen omfattet af det samme takstsystem. Nærbanestrækningen var inddelt i seks zoner. To zoner kostede 3 kr. og seks zoner kostede 7 kr. Der kunne også tilkøbes en "omstigning." Med denne kunne man rejse videre med bus eller rutebil. Billetter blev solgt af togpersonalet. Togkort

kunne købes på stationerne Århus H og Hornslet.

Bedre sent end aldrig

Med indvielsen af Århus Nærbane i 1979 havde DSB slået helt nye toner an. Nyt var det, at DSB engagerede sig i egentlig bytrafik uden for hovedstadsområdet. Der kom nye tog, ny køreplan med faste minuttal samt helt nyt koncept for trafikafviklingen. Helt nyt var det hele dog ikke. Netop konceptet med nye lette tog samt radiodirigeret trafikafvikling havde flere af landets privatbaner indført mere end 10 år tidligere. Men hos Statsbanerne, som i 1970'erne blev til et mere moderne DSB, var det epokegørende nyt. Det var på flere områder et brud med flere årtiers vanetænkning. Bedre sent end aldrig.

Gode idéer var der nok af

Allerede ved den første snak om en nærbane ved Århus i begyndelsen af 1970'erne var det på tale, at Grenåbanen blot skulle være begyndelsen på noget endnu mere ambitiøst. Der blev talt om en stikbane til Lisbjerg. Der var også tale om nærbanedrift Århus – Skanderborg. En anden oplagt mulighed, som også var på tale allerede i begyndelsen af 1970'erne, var at indføre nærbanedrift på banestrækningen mod Langå. Der blev talt om en genåbning af Brabrand Station samt om et nyt standsningssted i Åbyhøj.

Du kom med alt det der var dig ...

Af: Ove Jensen

og så kan mange nynne videre på Jens Rosendals tekst, men her er den brugt for at karakterisere Agnes Østergaard, og måtte læseren ved vejs ende finde overskriften passende. Måske kan en enkelt få den kætterske tanke, at artiklens forfatter har været mere optaget af at skrive en hyldest til Agnes end af at udfolde sin kritiske sans over for stoffet. Dette er imidlertid ikke tilfældet,

så det følgende må betragtes som resultat af omhyggelig vurdering, og det er der kommet en livsbekræftende fortælling ud af.

Agnes kom til verden den 30. juni 1907 på en gård i Tander, der er del af Tiset sogn i Østjylland. Her voksede hun op i en dagligdag med forældre, søskende, tjenestefolk (piger og karle), dyr og arbejde. Agnes huskede sit barndomshjem som en dejlig periode af sit

Sådan ser Agnes' barndomshjem i Tander ud i 2019.

liv med tryghed og varme og priste især det fællesskab, der var på gården.

Aftenerne blev bl.a. brugt til at blive væk i børnelitteraturens klassikere: Børnene i Nyskoven, Nybyggerne i Canada, Robinson Crusoe, Onkel Toms Hytte og andre. Bogen om Onkel Tom har nok kunnet vække Agnes' retfærdige harme. Her kunne hun læse om ussel forskelsbehandling, og Agnes levede sit liv med den opfattelse, at vi er lige meget værd, og den holdning er også næret af barndommens læsning.

På turene til og fra skole gav Agnes sig af og til fantasien i vold og forvandlede sig til nogle af de skikkelser, hun havde stiftet bekendtskab med gennem læsningen, og pludselig kunne hun så sætte i skarpt trav, for allerhelst ville hun være den, der løb hurtigst.

Forældrene

Agnes' far, Jakob Østergaard Jakobsen, var vokset op i et hjem, der var stærkt præget af grundtvigianismen, og det havde skabt en antipati i ham, men han gav ikke udtryk herfor i ord, kun i handlinger. Det religiøse var han tavs om, det var tabu, og hans datter mente, han måske hældede i ateistisk retning. Derimod kunne moren, Kristine Grunnet, godt dreje snakken ind på religiøse spørgsmål.

Far Jakob var en idealistisk mand med høje idealer. Disse plejede han bl.a. som retsstatsmand, som det hed. Han hylkede de tanker som Henry George havde om beskatning af jord, grundskyld kaldet. Denne skulle være statens væsentligste indtægtskilde. Faderen ville klare verdens elendighed, men idealisten skuffedes dybt, og det glødende engagement kølnedes. Kristine fortalte ham gang på gang, at "vi skal gå på jorden, om den end er gloende, for vi kan jo ikke flyve!

Faderens hjernesvind var lærerigt for datteren, der i sin alderdom kunne sige: "*Jeg lovede mig selv, at det i hvert fald ikke skulle komme til at ødelægge min tilværelse. Det har det heller ikke gjort. Du altforbarmende! Det var noget rædselsfuldt noget.*"

Farfar

Ikke langt fra barndomshjemmet boede bedsteforældrene, og her kom Agnes ofte. Bedstefar var ivrig grundtvigianer og havde altså overfodret sin søn med grundtvigske gryn. Da Odder Valgmenighed blev stiftet i midten af 1880'erne, var bedstefar med i forreste række.

Han holdt meget af at læse Jakob Knudsens bøger, og en dag, Agnes var kommet cyklende for at besøge sine bedsteforældre, viste han hende forfatterens bog "Inger". "*Agnes, den ska' du løse!*", og hun fik bogen med hjem. Det var far derhjemme ikke tilfreds med: "Det er ikke en bog for dig," var meldingen, og far tog bogen.

Den 75-årige Agnes efterrationaliserer: "*Bedstefar har syntes, jeg var mere moden, end jeg egentlig var. Jakob Knudsen kunne jo godt skildre et elskovsforhold, og det skulle jeg jo ikke ind i.*"

Dog var den 12-årige Agnes ikke helt uvildende, for pigerne derhjemme på gården snakkede jo, og små gryder har da også ører. Især huskede hun tjenestepigen Else, der kunne mange skillingsviser, bl.a. "Det var i året 1849". Disse viser handlede om elskov, og Agnes lod sig besnære af de sentimentale kvad. Se sådan var den kærlighed!

Ungdom

Da Agnes havde sagt farvel til skolen, skulle hun selvfølgelig "ud at tjene". For en ung pige på landet skulle lære husmoderens sysler, og det betød, hun skulle samme vej som de unge piger fra gården derhjemme.

Der var afbræk, og som 18-årig kom Agnes på Snoghøj Gymnastikhøjskole, og så var hun solgt. Gymnastikken tog hende ved vingebeinet og gav aldrig senere slip. Hun blev bidt af gymnastik og videreuddannede sig i årenes løb på kurser på andre gymnastikhøjskoler.

En moster sagde: "Du er gymnastik-idiot!" Det var hårdt sagt, og det havde lydt pænere, hvis moster havde bemærket, at der ikke var noget i vejen med Agnes' engagement. Hun hengav sig til gymnastikken med liv og sjæl. Der var fut i Agnes, og det har hun selv fortalt om:

"Der var nok nogle, der syntes, at jeg var en sprælsk pige. Jeg hører til de frygtelige, der i 1926 lod sig klippe. Det var dengang, man troede, at pigernes dyd hang i håret. Jeg klippede bare 10 cm af, så jeg havde pagehår. Mere var der ikke, der faldt. Det var bare til at grine ad, at man blev sat i bås med de slemme piger. Det vakte forargelse: "Hun er blevet klippet!""

Hele sit liv var Agnes sikker gæst på dansegulvet, når lejlighed bød sig. Hun kunne lide at tage de højhælede på og kaste sig ud i en vals. Dansens og gymnastikkens rytmiske elementer havde fået fat i hende.

Ægteskab

Om det var på dansegulvet, Agnes mødte sin Viggo, skal være usagt, men de fandt i hvert fald hinanden og valsede flot rundt sammen. Viggo var også bidt af gymnastikken, og det trak jo ikke ned.

I 1932 giftede de sig og bosatte sig i En-slev på et husmandssted med 10 tønder land jord. Disse kastede ikke nok af sig, og det var derfor nødvendigt, at Viggo indimellem havde daglejerarbejde på større gårde. Derhjemme sled de bravt i det, og der var som regel bud efter Viggo, når der var travlhed i landbruget. Men deres egen

Som ægtefolk at være – 1932.

bedrift skulle jo også passes, og Agnes var ikke bleg for at kaste sig ud i roelugningen og høstakningen f.eks. Kort sagt virkede hun som husmandskone og betragtede sig som sådan, hvilket senere skal ses.

Agnes og Viggo var glade for børn, men vidste, at de ikke selv kunne få nogen, og det havde Agnes fortalt Viggo, inden de giftede sig. Nogle år senere besluttede de at adoptere, og som de senere fortalte, tog Agnes en dag på besøg på et børnehjem i det østjyske, hvor et par tvillingdrengene havde tiltrukket Agnes' opmærksomhed. Hun havde på forhånd fortalt Viggo, at hun ville falde for dem, og han havde givet carte blanche. Viggo skulle passe markarbejdet og var ikke med. I dag virker den fordeling nærmest oprørende, men tro nu ikke, at Viggo ikke tog del i børnenes liv. Agnes faldt ganske rigtigt for

tvillingdrene, Ib og Bent, og i 40'erne kom Kirsten til. Da børnene senere skulle i skole, blev det Kolt Friskole, der blev den foretrukne, og Agnes engagerede sig i bestyrelsesarbejdet på skolen, der var tæt knyttet til det grundtvigske miljø i Bering.

Der er ingen tvivl om, at børnene holdt af deres mor, og det lyser ud af et brev fra 1958, der blev sendt til Aarhus Stiftstidende, der kørte en serie om glade jyder. Agnes blev foreslået af et af sine børn med fig. begrundelse: *"Den gladeste jyde, jeg kender, er ubetinget Agnes Østergaard Andersen, Enslev. Ikke blot har hun et strålende humør, men hun gør en mængde for at glæde andre ..."* Det er da en kærlighedserklæring.

Det var en oplevelse at komme til børnefødselsdag på ejendommen i Enslev. Naboerne var ikke i tvivl om, at her var der liv og glade dage. Der blev virkelig holdt fest, og det kunne høres. Børnene boltrede sig i sanglege og spillede teater. Der blev anvendt enkle midler, og havde man ikke lige én at danse med, var en pude en udmærket partner. Fantasien havde gode kår.

Havde børnene besøg af legekammerater, var der frie udfoldelsesmuligheder uden for snærende bånd. Det var et godt sted at komme, og desuden smagte Agnes' galopkringle.

Agnes og Viggo var gode naboer, der indgik i mange af de sociale sammenhænge, der var på egnen. De var bl.a. i kortklub med mine forældre, hvor kvinderne snakkede og strikkede, mens mændene sled med kortene og lod gevinsterne gå i en kasse, der så blev brugt til en fælles udflugt.

Når Agnes cyklede fra kvindegymnastikken i Bering, fulgtes hun med tre af sine gode veninder. Der var tre korsveje, der skulle passeres, og ved hver blev der standset, og der blev snakket løs, inden én af dem vinkede farvel. De tilbageværende

cyklister fortsatte så en lille kilometer til næste korsvej, hvor det samme gentog sig. Når alle korsveje var passeret, manglede der også kun en lille kilometer, inden Agnes var hjemme.

Gymnastikken

Efter at Agnes havde været på Snoghøj, engagerede hun sig straks og i rigt mål i gymnastikken på sin hjemegn i det østjyske. Hun startede i Ørting og blev i tidens løb leder af pige- og kvindegymnastikken i Ravnholt, Malling, Mårslet og Ask, og især var hun gennem mange år aktiv som leder i Ravnholt, hvor Tingskoven kunne danne ramme om opvisningerne.

På Testrup Højskole, der fungerede som sygeplejehøjskole, fik man øjnene op for den unge gymnastiklærerinde, der underviste i egnens foreninger, og henvendte sig til hende, hvilket resulterede i, at Agnes stod for skolens gymnastikundervisning fra oktober 1938 og frem til 1945.

Også andre kunne bruge Agnes. I 1936 stod hun og Viggo for børnegymnastikken i Viby, men efter at være flyttet til Enslev var det ganske selvfølgelig at søge til Bering, hvor gymnastikken var i høj kurs. Det var ikke kun den, der tiltrak. Ungdoms- og gymnastikforeningen var en symbiotisk del af Bering Valgmenighed, der var af grundtvigiansk karakter. Agnes kendte bevægelsen fra sin opvækst, og Viggo, der havde gået på højskole, var heller ikke fremmed for den. Fremover gik de til møder og foredrag i Bering og gik i valgmenighedskirken, der lå lige ved siden af forsamlingshuset. De sang med på Grundtvigs og andres sange og salmer og kunne efterhånden kalde sig grundtvigianere. Agnes sagde som ældre, at Bering var hendes egentlige hjemsted.

Opvisning ved Hørning Skole i 1934. Det er Viggo, der er leder; mens Agnes står lige foran ham.

I Bering var gymnastikken i højsædet, og fra 1932 var Agnes leder af pige- og kvindegymnastikken, og de næste fem årtier søgte kvindelige gymnaster til Bering onsdag aften for at få en fornøjelig stund under Agnes' ledelse. Agnes var ulønnet og altså, hvad der kaldes frivillig leder. Ved hver sæsonafslutning honoreredes hun i mange år af sine gymnaster med et stykke mågestel. Det havde sin baggrund i, at Agnes som ung investerede 20 kr. i en tallerken af stellet fra Bing og Grøndahl. Det var et kostbart stel, og Agnes kunne kun drømme om at få råd til at købe det, men gymnastikken kom hende altså til hjælp, og efterhånden kunne hun dække bordet rundt med "måger".

En gymnastiklektion hos Agnes startede med, at man gik og løb rundt i kreds og efter bestemte regler fordelte sig på banen. Så var man klar til at tage fat på de forskellige øvelser, der helst skulle have blid og yndefuld karakter. Det rytmiske islæt fik hjælp af klaveret, men Agnes kunne også selv slå i tangenterne samtidig med, hun ledede øvelserne. Disse havde hun selv lavet og bundet sammen i serier. Ribberne i salen

blev også benyttet til øvelserne. Agnes var i sin gymnastik stærkt inspireret af Anne Marie Børup, der havde tilknytning til gymnastiklivet i Bering. Børup var den første i landet, der kobledede musik og bevægelse. Det tog Agnes hurtigt ved lære af.

En af gymnasterne beskrev i en sang en lektion hos Agnes:

*"Agnes skal ha' prisen – hun sku' i avisen,
hun kan gøre mere end de andre kan.
Når til gymnastikken – savnes må musikken,
så har lille Agnes altså rigtig travlt.*

*Hun kan nå det hele – hun kan alle dele,
hun kan spille, kommandere, synge for –
hun sidder ved klaveret – og inden nogen ser 'et,
står hun på sin plint og siger "Alt det der"
Jen, tow, trej ..."*

Gymnastikken var ikke kun fysisk træning, men havde også en opdragende funktion. Agnes ville gerne udvikle sine piger til frie individer, modne og selvstændige mennesker. Pigerne skulle ikke gå rundt og ligne undskyldninger for sig selv, men

derimod optræde naturligt. Det kunne f.eks. aflæses på gangen, og en pige fortæller: "Jeg husker, Agnes sagde: "Du går flot". Siden har jeg passet meget på at gå flot!!!" Det gav selvbevidsthed. Og det gjorde det også, når Agnes udnævnte sit gymnastikhold til selve Den Kongelige Ballet! Hun formåede at samle holdet i en fælles indsats, og de pædagogiske evner var indlysende. Flere af gymnasterne husker, at man tog hjem fra gymnastikken i godt humør efter samværet med ildsjælen Agnes.

I 1983 gav Agnes udtryk for sit "gymnastik-grundlag": "Det kan lyde banalt, men vi er glade med musikken og gymnastikken, og uden den var vi fattigere mennesker."

Da fjernsynet i slutningen af 60'erne lavede en udsendelse om gymnastikken historisk set, var det Agnes, der viste øvelser fra 1928.

Aarhus Amts Gymnastikforening

De forskellige gymnastikforeninger, Agnes fungerede i som leder, arbejdede sammen i Aarhus Amts Gymnastikforening (AAG). Denne stillede op med egne hold til de store stævner, og Agnes blev efterhånden en uundværlig del af dette arbejde.

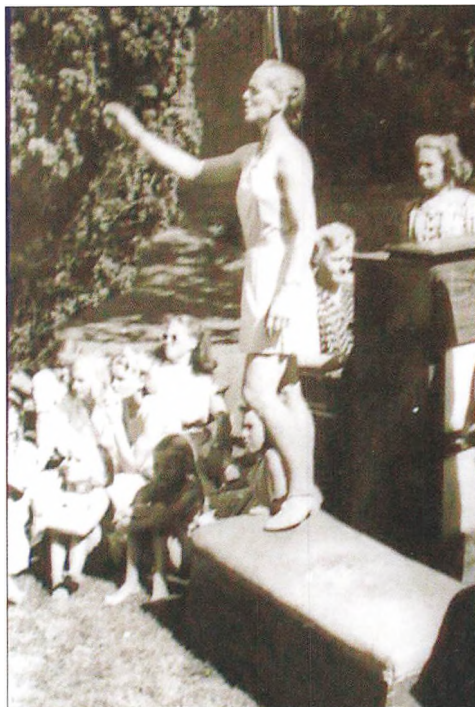
I 1935 var der landsstævne i Ollerup ved Svendborg. Her var Niels Bukh forstander og inspirator, den centrale skikkelse i den danske gymnastikverden. Landsstævnet var en stor begivenhed, der da også blev omtalt som Ollerup Olympiaden. Der var flest gymnaster, men andre idrætsgrene var for første gang repræsenteret. Hele 13.000 deltagere kom man op på.

AAG sendte bl.a. et kvindehold af sted med Agnes som leder for 150 unge piger. Da Anne Marie Børup i 1954 forfattede en jubilæumsartikel til foreningen, erindrede hun stævnet i 1935: "Jeg ser Agnes for mig, som hun stod i Ollerup og ledede sine piger.

Frisk og livfuld som nu, og altid tumlede hun med lodrette og vandrette sving, og i sin begejstring hoppede hun op på klaveret – ja, det gjorde hun virkelig." Holdet marcherede ud til tonerne af "Den danske sang er en ung blond pige", og det var ingen forurettede over, kan man bemærke her i 2019.

Gymnastikkens førstemand, Niels Bukh, viste efterfølgende stor interesse for den gymnastik, Agnes' hold havde vist. Det var en fjer i hatten for Agnes, der her fik et gennembrud. Hun var blevet bemærket i gymnastikkredse og også i den hjemlige avis Aarhus Amtstidende, der ikke sparede på rosen: "Der ses ikke bedre Gymnastik noget Sted i Landet".

En fast tradition var forårsopvisningen i Stadionhallen i Aarhus. Her stod Agnes år

Agnes Østergaard leder sommeropvisningen i præstegårdshaven i Bering i 1944. Her på plinten og foran klaveret.

efter år i spidsen for pige- og kvindehold, der fremviste resultatet af vinterens træning.

Amtsforeningen arrangerede ofte delingsførerkurser rundt i det østjyske, og ikke sjældent øste Agnes her ud af sin kunnen. Ofte optrådte også Viggo på sådanne kurser, men som inspirator for mændene. Deltagerne kunne så tage hjem til deres egen forening og præsentere de nye ideer.

I nogle år havde Agnes plads i foreningens bestyrelse. Desuden fungerede hun i moden alder som dommer ved gymnastikstævner. Denne funktion havde vejledende karakter, hvor holdlederen efter opvisningen fik en bedømmelse af sin og holdets indsats.

Boulstrup

I juni måned satte børneholdene inden for Amtsforeningen hinanden stævne ved Boulstrup Strand. Det var imponerende at se, hvad der kunne foregå på en flad eng eller mark. I 1952 var der 3 baner til gymnastik og

2 til håndbold. Der startedes kl. 14, og flaget blev først strøget kl. 19. Da var madkurvene tømte, selv om eftermiddagen havde stået på is og sodavand.

Børnene havde dog også fået tid til at vise, hvad de havde lært i løbet af foråret i den hjemlige forening. Det var en rigtig stor dag – også for Agnes!

Hjemkørselen af et par tusinde børn og flere hundrede forældre var lidt af et projekt, men den lange karavane af busser og de mange cyklister kom dog af sted ad de støvede veje i den lyse junaften.

Kochs Skole

I begyndelsen af 1950'erne sprang Agnes ud i det uviste, og det skal hun selv fortælle om:

"I 1952 fik jeg arbejde på Kochs Skole i Aarhus, en privatskole. Da havde jeg nok nær brækket halsen, og hvis jeg ikke havde haft min mand dengang, så var jeg holdt igen. For jeg er husmandskone og vant til de

Agnes med sit pigehold i Bering i 1947

grundtvigske kredse og gymnastikforeninger og alle de unge ude på landet. Og så kommer jeg ind på en privatskole, der var – for at bruge et grimt udtryk – for bedre folks børn, og de sagde til hinanden: ”Hun ser underlig ud”, og det gjorde jeg også set med deres øjne. Men jeg havde jo en vidunderlig mand, og han stod der, når jeg kom hjem og var ked af det, og så holdt jeg ud, og pludselig var jeg glad for det.

De piger fandt ud af, at gymnastik var noget dejlig noget. Der stod et klaver i salen, og når jeg spillede til, blev de glade for gymnastikken. Det var ikke sådan noget bøj og stræk noget.

Jeg følte, at jeg var et værre-noget ved siden af alle de flotte kolleger, jeg havde. Det var masker, de havde på, men da jeg først kom til at kende dem, var de nogle almindelige, søde mennesker. Det var sådan, at alle var De’s og i den dur. Jeg blev ikke nogen dame, fordi jeg kom derind – med sort og hvidt og frisure-sager.

Jeg var en almindelig kortklippet bondepige, og det blev jeg ved at være, og det, tror jeg nok, har været min styrke. Jeg var på skolen i 23 år.”

Kochs Skole har således fyldt godt i Agnes’ liv, og hvad der gjorde, at hun erobrede den, skal der senere gøres forsøg på at forklare.

Den nye gymnastiklærer på skolen var ikke læreruddannet, men med sin baggrund i foreningsgymnastikken havde hun ikke faglige problemer og var i virkeligheden yderst kompetent. Det havde man set på skolen, der kunne se, at her var en person, man kunne drage nytte af, og derfor henvendte man sig til Agnes, der lod sig overtale. Fremover stod hun for pigestyrtussen i alle klasser og formåede at skabe engagement hos børnene, så hun havde dem i sin hule hånd. Der skulle

gives karakterer, og havde man gjort, hvad man kunne, belønnede Agnes indsatsen med en høj karakter. Der faldt mange af dem, og de var udtryk for lærerens syn på, hvad der forstås ved retfærdighed.

Skolen havde sin egen forårsopvisning, vist nok den 1. maj, i den gamle stadionhal, og det har været en sand tour de force for Agnes, der skulle have alle klasser på gulvet. Hver gang en klasse marcherede ud efter endt opvisning, afleverede den en gave til Agnes, der sad ved klaveret og med smil og nik takkede, for så at gøre klar til næste klasses indmarch. Ved et sådant arrangement fik forældrene lejlighed til at se, hvad gymnastiklærerinden kunne, og der opstod efterhånden stor respekt omkring Agnes i forældrekredsen.

Skulle der danses lancier, stod Agnes selvfølgelig for indøvelsen af den.

I tidens løb fik hun også undervisning i de små klasser i fagene religion, geografi og historie. Her kunne hun øse af sit ståsted i det grundtvigske miljø og dermed forståelsen af, hvad det levende ords kraft kunne bruges til. Agnes fortalte levende historie og kunne med glimt i øjet berette om sin fortælling om Københavns bombardement i 1807. Den bevirkede nemlig, at en af eleverne rakte fingeren i vejret og spurgte: ”Var De selv med, fru Østergaard?” Det er en virkelig flot buket, der bliver overrakt læreren med den kommentar.

Som Agnes fortæller ovenfor, var den første tid på skolen svær for hende, men hun vandt hurtigt børnenes respekt og blev en særdeles populær underviser på skolen. Også blandt kollegerne var hun respekteret, og man lyttede til hende og betragtede hende efterhånden som en autoritet på skolen. En tidligere elev og kollega husker, at alle faldt for Agnes, der efterhånden blev en del af skolens identitet, og man lyttede til hende.

Hun var agtet og respekteret af elever og kolleger samt af forældre.

I 1962 skulle en pige af Agnes' bekendtskab starte i 6. klasse på skolen, og Agnes havde lovet at tage imod hende den første dag. Som aftalt troppede Agnes op i skolegården, førte pigen hen til de kommende klassekammerater og sagde: "*Her er (pigens navn), hun skal gå i jeres klasse. Hende kender jeg, og hende skal I være gode ved*". Væk var Agnes, men hendes præsentation og påmindelse var nok. Agnes' status åbnede døre hos eleverne.

Selv betragtede Agnes det som et privilegium og en gave at arbejde med det, der havde hendes store interesse - nemlig gymnastikken og dens udøvere. Det var en stor oplevelse for hende at være med på skolerejser til Østrig og til Italien: "*Hvor mange husmandskoner har lejlighed til at være del af et så vidunderligt rejseselskab af unge?*" udtalte Agnes i 1958 til Aarhus Stiftstidende. Det er sikkert og vist, at Agnes følte sig privilegeret.

Pensionistlivet

I 1959 gjorde Viggo Agnes' kunststykke efter, idet han fik arbejde på en privatskole i Horsens, hvor han skulle undervise i gymnastik og sløjde. Det var så ikke længere praktisk at bo i Enslev, hvorfor de solgte den ejendom, som havde været deres hjem i 27 år. De købte hus på Solgårdsvej i Skanderborg, og dermed var de kommet nærmere tog- og busforbindelser til Aarhus, mens Viggo kunne køre i bil til Horsens.

Fire år senere blev Viggo involveret i en trafikulykke på vej hjem, og det kostede ham livet. Agnes havde mistet sin vidunderlige mand, som hun ofte havde omtalt ham, og sad nu alene i huset i Skanderborg, men passede fortsat gymnastikken og skolen, ja,

engagerede sig mere end tidligere, hvilket hjalp hende videre.

Da Agnes i 1974 holdt med arbejdet på skolen i Aarhus, meldte den tanke sig, at det ikke var hende, der kunne sidde alene i et hus i Skanderborg. Hun flyttede derfor ud i nærheden af sin datter og sine børnebørn, der boede på en ejendom i Farre. Her kunne hun være noget for sin familie, men det udadventede trak også i hende, og det varede ikke længe, inden hun havde engageret sig i motionsgymnastikken i Farre og underviste i svømning. "*De sagde, at de havde brug for mig, og jeg havde lige netop brug for dem.*" Livet var ikke gået på pension.

Gymnastikken i Bering blev ikke svigtet, og om onsdagen hoppede Agnes på cyklen og trampede de 22 km til Bering, og dagen efter på ny 22 km hjem til Farre. Skulle vejret være helt umuligt, fik hun en nabo til at køre sig.

Som så ofte før deltog hun i 1982 i et kursus i Ollerup. Agnes cyklede hele vejen, og første stop var i Odense. Hun er på dette tidspunkt 75 år. Man kan godt tillade sig at være imponeret.

Agnes lod sig lokke til at fortælle om sit liv i et foredrag, hun kaldte: "*Glæden ved at dyrke og lede gymnastik.*" Overskriften snød ikke, er jeg sikker på. Hun ville såmænd gerne gøre det om, og da hun blev interviewet af DR i 1982, fik hun sagt: "*Jeg vil sige, at det har været et dejligt løb fra 1907 og til dato. Det har været skønt, og som Møllehave siger: Hvis man var et lille æg, og der kom en celle flimrende, ville man sige: Ja tak!*" Agnes havde haft et godt liv.

Personligheden

"*Jeg var en almindelig ... bondepige, og det blev jeg ved at være, og det, tror jeg nok, har været min styrke.*" Dette er et eksempel på Agnes' selvkaraktistik, og jeg mener, hun

rammer plet. Det er heller ikke den eneste gang, hun betoner, hvad hun kommer af. I et avisinterview i 1958 udtaler hun: *"Jeg er en ganske almindelig kone."* Nøgleordet er åbenbart "almindelig", og da hun kommer ind på byskolen, betoner hun, at hun ikke blev nogen dame, fordi hun kom i andre omgivelser, der blev betragtet som finere. *"Man kan da ikke gå og spille fin dame på 10 tdr. land. Jeg giver et nap med i roerne."* Hun havde et naturligt selvværd, var sig selv, ligefrem og uhøjtidelig, og denne udstråling skallede ikke af i årenes løb.

Hendes store glæde var medmennesket, og hun holdt især af arbejdet med børn og unge. Hun formåede at inddrage alle, så der ikke var nogen, der følte sig til overs. Det gav respekt hos deltagerne, og Agnes kunne da også sige, at hun ikke havde disciplinære problemer. Opdagede hun, at der foregik mobning, blev det ikke tolereret, for noget af det vigtigste er at tage hensyn til hinanden. Derfor skulle der skabes forståelse for, at alle er noget værd. Hun var i besiddelse af en sjælden retfærdighedssans og gjorde ikke forskel. Agnes var, hvad der med et moderne udtryk kaldes, rummelig. Den gode karaktergivning på skolen, var netop udtryk for, at hvis man havde gjort, hvad man formåede, skulle det også belønnes.

Da Agnes havde været gymnastikleder i Bering i 20 år, fortjente hun en påskønnelse af én eller anden art. Sådan mener vi selvfølgelig, men Agnes og Viggo tænkte lidt anderledes og forærede gymnastikforeningen en fane, der skulle bruges til opvisninger. Der var sat en lille plakette af sølv på stangen, hvorpå der var indgraveret: *"I taknemmelighed givet Bering Ungdom. 10.-12.-1953"*. Begge ægtefæller følte sig begunstiget af at have med ungdommen at gøre, hvilket den fornemme gave er udtryk for. Om der

også blev overrakt Agnes en gave ved jeg ikke, men på et tidspunkt i efterkrigstiden forærede de Bering-gymnaster et par cykler til Agnes og Viggo som tak for deres indsats i gymnastikforeningen.

Foræringen fra Agnes og Viggo er stadig i brug. Her ved forårsopvisningen i Hasselager i 2019.

Agnes kunne ikke lade være at engagere sig, og hendes syn kommer frem i denne udtalelse: *"Jeg tror, noget værdifuldt ville gå tabt, hvis man skulle være ansat, lønnet leder. Det er så rart at kunne gøre noget for sin fornøjelses skyld."* Det var bestemt lysten, der drev værket. Hun var en dynamo og i besiddelse af en smittende glæde. Det er ikke ilde at være forsynet med humorens nådegave, og det var Agnes. Et par eksempler: I hjemmet i Skanderborg var der en serveringslugt mellem køkken og stue.

Hadde hun gæster, kunne hun aflevere en bemærkning til køkkenet gennem åbningen. Øjeblikket efter stod den vævre køkkenpige og stak hovedet frem i lugen for at svare på beskeden. Køkkenpigen lignede Agnes på en prik.

Da huset i Skanderborg var solgt, blev Agnes spurgt, hvem der havde købt huset, og hun svarede med et smil og med glimt i øjet, at det var én, der kunne danse avet om.

Flytningen til Farre betød, at Agnes undlod at flytte sin telefon med: "*Jeg ville bare snadre i den hele tiden.*" Den nære kontakt

Agnes' eg – rank som hun - foran Bering Forsamlingshus i 2019.

til andre mennesker var mere værd. Det er værd at bide mærke i her i 2019!

Det sidste år

I november 1983 havde Agnes været leder af gymnastikhold i Bering i 50 år og skulle derfor fejres. Der skulle plantes et egetræ ved det forsamlingshus, der nærmest havde været hendes andet hjem. Det kan kun hedde Agnes' træ, og det er i dag 36 år senere blevet et højt og rankt monument, der har haft en vældig grokraft.

Agnes skulle selv plante sit træ, men fortalte senere, at hun havde meget svært ved at klare det som følge af stærke mavesmerter. Hun opsøgte lægerne, og dommen var uafvendelig. Det gode helbred, hun havde glædet sig over hele sit liv, havde ende. Dommen lød på kræft i bugspytkirtlen. Det var en rystet Agnes, der forlod sygehuset, og hun har fortalt, at hun satte sig på en bænk og funderede over sin skæbne, tænkte, at nu skulle hun ikke længere glæde sig ved synet af de vintergækker og erantis, der voksede omkring, hvor hun sad.

Da hun skulle videre, sagde hun til sig selv: "*Så retter vi ryggen, og så går vi pænt!*" Også den sidste optræden skulle være stilfuld.

Agnes og Viggo er begravet på kirkegården ved Bering Valgmenighedskirke.

KILDEANGIVELSE:

DR: Optagelser om Bering Valgmenighed fra 1982

Aviser: Aarhus Stiftstidende 6. maj 1958, 17. august 1980, 30. oktober 1983

Hendes Verden nr. 6 / 1984

Et væld af sange fra gymnastiklivet i Bering

Eise Holm Johansen: Årsskrift 2016 fra Ormslev-Kolt Lokalhistoriske Samling, s. 29-30

Gerda Lund: Frivilligt ulønnet arbejde. (Flensborg Avis, 23. sept. 2000)

Karen Isager Palnum: Privat brev i forfatterens besiddelse.

Aase Pedersen: En ildsjæl (Privat manuskript)

Tak for givtige samtaler med: Aase Pedersen, Anne Marie Jensen, Ellen Borgbjerg, Inger Skjødt, Svend Jørgensen

Rigsarkivet: Medlemsblade for AAG

Addit – en landsby i Midtjylland

Af: Jens Peter Randsløv Boes

Landbruget har under skiftende driftsformer i mange hundrede år været vort lands vigtigste erhverv. Endnu er adskillige landsbyer som Addit præget af, at jorden

dyrkes rundt om selve byen, mens andre småbyer er blevet udstykket og inddraget i en nærliggende købstads beboelsesområder. Addit Skov på mere end 300 ha mod nord og

Luftfoto over Addit juni 1957. Sjerneudskiftningen stod tydeligt til o. 1980 og kan ses i forgrunden.

øst er med til at give et smukt samlet billede af landsbyen. Denne artikel forsøger med landsbyen Addit at give en oversigt over landbrugets udvikling i tiden 1660-2000.

Addits historie

Addits historie går meget langt tilbage. Derom vidner den store mængde høje fra bronzealderen. De lå spredt over den dyrkede jord, men kan i dag kun svagt anes på et luftfoto. Dog er den største "Kongehøjen" markant tilbage i landskabet. I Addit Skov lige nord for byen har man for ca. 150 år siden fundet små, gamle, inddigede marker fra fortiden på et ret stort område, som af opdagerne fejlagtigt blev kaldt "Kirkegården", da området mindede om indrammede begravespladser. En museumsinspektør Hans Kjær skriver i 1903 i en beretning til Nationalmuseet, at jorden i Addit måske har været opdyrket i 5000 år. På en lille runesten i Sdr. Vissing Kirke nævnes en Ape, der menes at have ejet Addit i vikingetiden. Sagnene fortæller ligeledes om en Kong Apis eller Adith. Hvor omfattende hans land var vides ikke, men fortidens stammekonger havde næppe større områder at regere over.

Addit nævnes skriftligt første gang i 1458 i et "Sandemænds Brev", der fastsætter skellet mellem Addit og Langballe marker. Addit var som en del af Sdr. Vissing Sogn efter reformationen i tiden 1536-2007 en del af pastoratet med de to sogne: Sdr. Vissing og Voerladegaard. De fik fælles sogneforstandere i 1841-67, og i tiden 1867-1970 fælles sogneråd, inden sognene i 1970-2007 blev en del af Brædstrup Kommune. Ved den nye kommuneomlægning i 2007 kom Sdr. Vissing Sogn under Horsens og Voerladegård under Skanderborg Kommune. Samtidig kom de to sogne i hver sit pastorat – skilsmisse efter 500 års fællesskab.

Landbrugets udvikling

Landbrugshistorisk kan Addits udvikling beskrives gennem 3 perioder: I den første periode fra o. 11-1200 til 1536 var landsbyen tilknyttet Vissing Kloster og svarede afgifter dertil. I den anden periode o.1536-o.1660 var landsbyen under kongelige myndigheder på Skanderborg Slot, og siden o.1660-1767 var bønderne fæstere under Skanderborg Rytterdistrikt med dertil hørende forpligtelser og afgifter. Den tredje periode 1767-2000 kan deles i 1767-o. 1835, hvor bønderne fortsat var fæstere, men da under Mattrup Gods. Senest i tiden o. 1835 til hen mod 2000, der blev bøndernes selvejtid i en driftig, meningsfyldt og selvstændig landbrugsperiode for generationer. Her blev de tidligere afgifter til kloster, konge og gods afløst af tidens almene skatter til stat, amter, kommuner og kirke.

Landsbyens indre fælles og praktiske liv med gårdenes drift og beboernes sociale omgangsformer blev i alle perioderne styret af landbrugets aktuelle daglige og årligt skiftende gøremål og arbejdsopgaver. De drejede sig i det væsentlige om at skaffe føde til mennesker og dyr i et heltidslandbrug, der krævede hele familiens og medhjælpernes indsats.

Addits 5 gårde

Addits udfoldelse i bebyggelse og agerbrug viser, at landsbyen i flere hundrede år, måske helt tilbage fra 11-1200-tallet, bestod af 5 helgårde, der med den voksende befolkning historisk tidligt blev delt i halvgårde med 2 familier og fremtrådte i byen som 5 sammenbyggede såkaldte tvillinggårde. I 1678, hvor bebyggelsen i flere slægtled havde bestået af disse 5 gårde, var beboerne ifølge "Fjerde rytterregiments kop-, kvæg – og rentepengeskat" følgende:

Numre	Gårdfæstere	Hustru	Børn	Tyende
Gård 1	Anders Jensen Jens Sørensen	Mette Laursdatter Ellen Jensdatter		Ellen Andersdatter Anne Frandsdatter
Gård 2	Jacob Christensen Anders Andersen	Karen Lauridsdatter Anne Steffensdatter	Gertrud	Anne Rasmusdatter
Gård 3	Søren Nielsen Hans Jensen	Anne Obbisdatter Johanne Jensdatter	Maren	Maren Christensdatter
Gård 4	Niels Thomasen Christen Sørensen	Anne Rasmusdatter Johanne Jensdatter	Thomas	Maren Lauridsdatter Karen Christensdatter
Gård 5	Peder Christensen Christen Thomasen	Kirsten Nielsdatter Kirsten Nielsdatter		

Under Skanderborg Rytterdistrikt viser fæstebrevene, at hver halvgård efter ældste matrikel fra 1664 i bonitet vurderedes til 2 Tønder 7½ Skæppe hartkorn at svare afgifter af. Dette blev ved en ny matrikulering i 1688 ændret til 1 Tønde 7½ Skæppe hartkorn. Dyreholdet på halvgårdene var ifølge fæstebrevene i tiden 1688-1748, altså i 60 år, næsten ens og meget ringe. Ifølge fæstebrevene udgjorde den med meget små variationer 3 Bæster (heste), 2 køer, 1 ungnød (kvie eller kalv) og 4-5 får. I samme periode blev halvgårdene ofte overdraget til nyt fæste med begrundelser som "alderdom, alders svaghed, skrøbelighed, dødsfald, uformuenhed, stedets slette tilstand og brøstfældighed". Anderledes så det ud i tiden 1748 til rytterdistriktets salg i 1767, for da forbedredes halvgårdenes dyrehold overraskende til 4 Bæster, 4 køer, 4-5 ungnød og 8-10 får, en enkelt halvgård endda med 14 får. Hvad kan forklare denne fremgang og positive udvikling?

Ved simpel optælling af fæsterne i Addit 1688-1767 viser det sig, at der i denne periode kom 21 nye fæstere til landsbyen udefra. De blev enten gift med enken eller forgængerens datter eller steddatter. I samme periode overtog 12 sønner fæstet fra deres far. Trods den relativt fattige og fysisk slidsomme

tid for bondestanden lå der i de nye generationers fæster dog en iver efter at forbedre gårdenes drift, inspireret af de offentlige myndigheders ideer. I 1740-50'erne var der nemlig begyndende landspolitiske drøftelser om nedlæggelse af rytterdistrikterne og helt nye overvejelser om, at bønderne skulle være ejere af gårdene. Kong Frederik V lod i anledning af sin 50 års fødselsdag d. 31.3.1755 udsende en opfordring til, at "alle de sager, der kan være tjenlige til opretholdelse af landets flor" (blomstring) skulle sendes til kancelliet. Og i 1757 nedsattes en kommission, der skulle overveje "jordens bedre dyrkning, inddragelse af overdrev til kornavl og ophævelse af fællesskabet ved beboernes velvilje". Rygter herom spredtes rundt i landet, og det var med til at fremme bøndernes lyst til at tage udfordringerne op og til at yde en ekstra indsats for at bedre gårdenes drift. Disse ideer og tanker blev diskuteret og omsat i det daglige liv mand og mand imellem ude i landsbyerne og medvirkede til fremme af bøndernes frihedsproces.

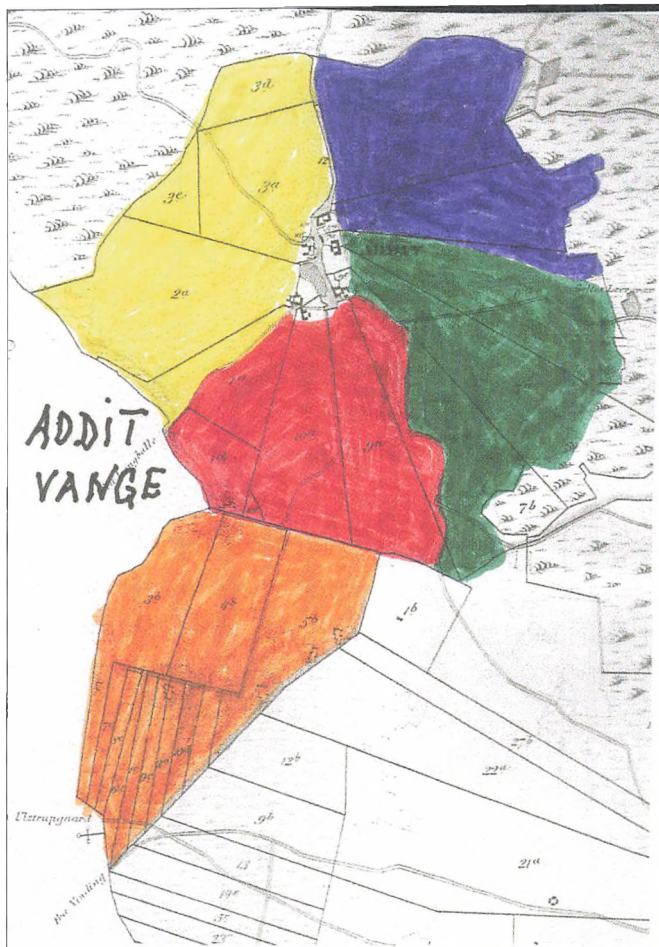
Markbøgerne 1683

For at forstå den store omvæltning i landbrugets drift må man se på den da aktuelle driftsform, som havde været vanlig

i flere hundrede år. Den kan aflæses i markbøgerne af 1683, hvori al den danske jord af myndighederne blev optegnet, målt og beskrevet gennem et omfattende, tidskrævende og enestående arbejde. I Addit var den dyrkede jord opdelt i fire vange, der bestod af Bavnehøj Vang, syd for byen, Salten Vang, mod vest, Klosterhøj Vang, mod nord og øst, Kongehøj Vang, mod øst og syd og en hede. I markbøgerne gøres der nøje rede på fordelingen af de 5 gårdes jord på de fire vange.

De 4 vange var opdelt i større områder kaldet "fald", der igen var opdelt i agre. Denne opdeling i agre spredt på fald havde den virkning, at hver af de 5 gårde havde jorden spredt ud på 135-141 agre. Da hver gård bestod af 2 halvgårde, betød det, at hver bonde derfor havde sin jord placeret på 67-70 forskellige agre spredt ud på de 4 vanges "fald". Denne spredning havde til formål at give en retfærdig fordeling af god og dårlig jord mellem gårdene.

Agrene varierede meget i størrelse. De blev målt op i alen i bredde og længde. I nutids mål var de fleste mellem 7 og 18 m brede og 60-250 m lange, men de varierede meget. En enkelt ager var eksempelvis 7½ m bred og 550 m lang! Agrenes udstrækning afhang af de enkelte "falds" udstrækning og bonitet. Markkredskaberne var ofte tunge og

Addits 4 vange før udskiftningen 1794: Bavnehøj (rød), Salten (gul), Klosterhøj (blå), Kongehøj (grøn) og Heden (orange).

blev slæbt af de små, lodne bæster; især var hjulploven tung og svær at vende med, og da der skulle 3-4 bæster til at trække den, var det praktisk, at agrene blev lange og smalle. De dyrkede arealer på vangene fulgte en fast rytme i sædskiftet, og for at jorden ikke skulle blive udpint af de ret ensformige afgrøder, måtte den hvile nogle år efter et sædskifte.

Addits 4 vange havde ifølge markbøgerne følgende sædskifte:

Vang	1. år	2. år	3. år	4. år	Hviletid
Bavnehøj	byg	boghvede	rug	½ havre ½ bar ager	4 år
Salten	byg	boghvede	rug	rug	4 år
Klosterhøj	½ byg ½ boghvede	rug rug	byg boghvede	rug rug	4 år 10 år
Kongehøj	½ byg ½ boghvede	rug rug	havre boghvede		4 år 4 år
Heden	Bønderne forsøgte engang at så boghvede og rug på heden, men med ringe udbytte, så jorden fandtes uegnet til sædeland og blev derefter anvendt som overdrev til fædrift.				

Af landsbyens samlede ca. 660 tdl. jord (365 ha) var ifølge markbogen kun de ca. 285 Tønder land med i driften, idet hver af de 5 gårde havde ca. 56-57 Tønder land og hver halvgård altså ca. 28 Tønder land til afgrøder og hvilende jord. I hvileperioden blev arealet anvendt til græsning. Resten af jorden blev ligeledes brugt til græsning og bestod af sandet jord, der lå hen som overdrev, hede, våde områder og veje.

Som eksempel havde "gård 1" med sine to halvgårde følgende antal agre:

Bavnehøj Vang	28 agre
Salten Vang	15 –
Klosterhøj Vang	43 –
Kongehøj Vang	34 –
Heden	14 –

Det samlede areal til "gård 1" blev opgjort og bestod i alt af:

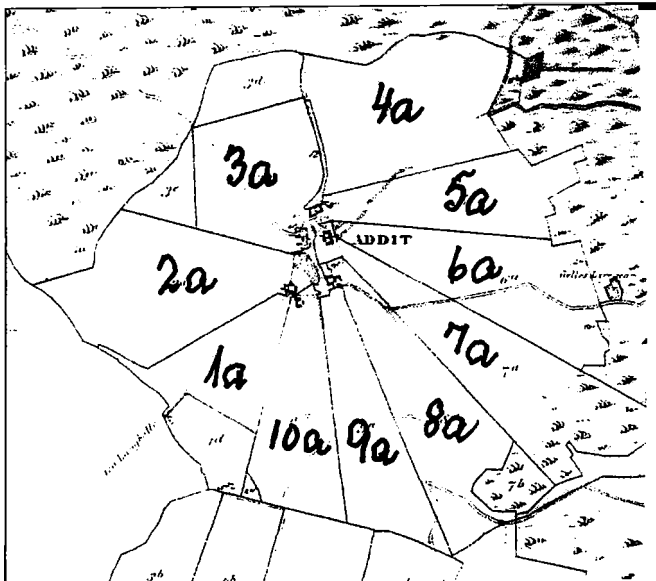
Tilsåede og hvilende agre	47.1.3.2.1 tdl.
Hvilende agre på 9 år	5.2.3.0.1 -
Tildelt hedejord	4.5.1.2.2 -
Tørvejord	0.1.1.2.1 -
Samlet areal	57.3.2.1.1 tdl.*

Markarbejdet med pløjning, harvning og høst aftaltes på grandestævnet, der bestod af alle bønderne i byen. En af bønderne blev valgt som stævnets oldermand (en slags formand), og han indkaldte til stævne efter behov og ledede drøftelserne. For at undgå

for store skader på afgrøderne måtte der arbejdes samtidig på agrene, især i høstens tid.

Udskiftningen 1794

Under påvirkning af de stedfundne udskiftninger i landsbyerne Hem og Dørup begyndte man i Addit at overveje, hvordan jordfordelingen skulle finde sted der. I Hem havde de 4 gårdes 6 bønder stilfærdigt og fredeligt planlagt alt fra deres selvejkøb i årene 1769-1772 og til 1780, inden de endelig fik myndighedernes godkendelse af udskiftningen i 1784. I Dørup, der fulgte et par år efter Hem, var der mange gårde at tage hensyn til, og det skabte mere uro og diskussion i både planlægning og fordeling. Drøftelserne i Addit førte til, at der overvejende var tilslutning til, at gårdene skulle blive liggende i landsbyen. En af bønderne havde på fornemmelsen, at den gode jord lå syd for byen, så han flyttede sin halvgård fra den nordlige side af gadekæret, hvor den var del af "gård 2" sammen med Borregaard, til den sydlige side og kaldte gården Vesterlund. Forhandlingerne mellem de 10 bønder skred frem i over en halv snes år, inden alt faldt på plads, og myndighederne i 1794 foretog den endelige udmåling af jorden til den på landsplan hyppigt valgte og her meget smukt udformede stjerneudskiftning,

Addithus stjerneudskiftning 1794 til 10 gårde angivet med numre og matrikelnumre fra 1844.

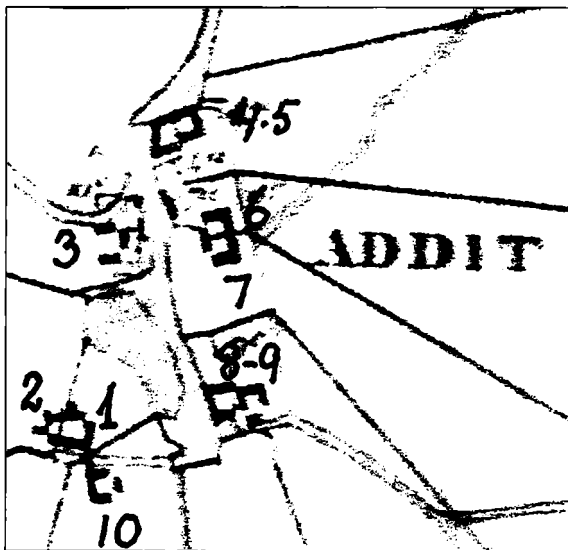
der på forbillig og tydelig vis har været landsbyens kendemærke gennem 200 år helt op mod år 2000.

På udskiftningskortet 1794 findes gårdenes arealer opmålt i kvadratalen og navnene på ejerne. Gårdenes navne kom efterhånden til og er blevet bevaret for flere af gårdene i et par hundrede år og bruges også i nutiden. Det har vist sig, at gårdenes numre har holdt sig siden 1678, men kan formodentlig føres meget længere tilbage i tiden.

Gårdenes bygninger lå før og lige efter udskiftningen parvis sammen, så den gamle "gård 1" bestod af nedennævnte nr. 1 Møllegaard og nr. 2 Vestergaard. "Gård 2" bestod af nr. 3 Borregaard og nr. 10 Vesterlund, hvis ejer som nævnt havde flyttet sin halvgård over gadekæret. Borregaard blev nedlagt i 1870'erne, og størsteparten af jorden blev lagt

til den i 1874 nybyggede Addithus Avlsgaard ved Addith Skov. "Gård 3" bestod af nr. 4 Overgaard og nr. 5 Pederminde. "Gård 4" bestod af nr. 6 Østergaard, der blev udflyttet omkring 1830-40 og nr. 7 Marielund. "Gård 5" bestod af nr. 8 Rosengaard og nr. 9 Sofielyst.

Landsbyen blev ikke udskiftet med lige store arealer til gårdene, for jorden havde i flere hundrede år vist, at den var af vidt forskellig bonitet, hvor dele af Klosterhøj, Kongehøj og Bavnehøj vange gennem århundreder havde været de mest frugtbare.

De 10 gårdes placering i Addith by 1794. 3 gårde er siden blevet udflyttet: Nr. 6 Østergaard (o. 1830-40), nr. 1 Møllegaard (o. 1860) og nr. 3 Borregaard 1870-75, der blev til Addithus Avlsgaard ved skoven.

Gårdenes ejere og arealmæssige størrelse i 1794 var:

Nr.	Gaardnavn	Ejere 1794	Tønder/ha	Overdrev
1	Møllegaard	Søren Rasmussen	35,7-19,7	18,3-10,1
2	Vestergaard	Christen Sørensen	44,1-24,3	19,7-10,1
3	Borregaard	Jens Pedersen	51,9-28,6	26,0-14,3
4	Overgaard	Anders Langballe	52,7-29,1	28,1-15,5
5	Pederminde	Niels Jensen	31,7-17,5	31,2-17,2
6	Østergard	Christen Svendsen	64,0-35,3	22,9-12,6
7	Marielund	Laurs Pedersen	58,4-32,2	18,3-10,1
8	Rosengaard	Søren Laursens Enke	40,0-22,1	21,5-11,9
9	Sofielyst	Erik Andersen	31,0-17,1	12,9-7,2
10	Vesterlund	Niels Fougstrup	31,7-17,3	18,4-10,1

Ved udskiftningen fik hver gård tildelt en hovedparcel lige ved landsbyen og en sekundær parcel enten af overdrevet neden for bakkerne mod nordøst og øst eller af heden mod syd. På heden fik hver gård tillige tildelt en smal strimmel såkaldt tørvejord. Efter 1830 blev disse sekundære arealer efterhånden solgt fra hovedparcellerne og bebygget som boels- og husmandssteder. Mest påfaldende blev bebyggelsen på heden, der først ved grøftning og siden ved dræning viste sig som velegnet agerbrugsland, selv om den i markbogen 1683 blev omtalt som "af stor ringhed kun egnet til fædrift".

Selveje og matrikuleringen 1844

Da den nye matrikel blev indført i 1844, fik gårdene matrikel efter deres numre, der følger solens vej rundt om Addit, idet hovedparcellen f.eks. blev 1a og den sekundære del 1b. Tørvejorden på heden findes på nogle kort blot angivet med gårdens nummer.

Mattrup Gods havde ved Skanderborg Rytterdistrikts salg i 1767 opkøbt adskillige landsbyer og var ikke til sinds at sælge ud af landsbyernes gårde. Godsets ejere anså det for en mere givtig indtægt at modtage årlige

afgifter, og det sinkede Addit-bøndernes mulighed for at blive selvejere. Dette forhold varede ved til godsets fallit i 1828. Da var det nødvendigt for godsejeren at skaffe midler, så gårdene blev derefter rask væk solgt, og bønderne fik selveje ved køb af deres udskiftede gård for o. 600 Rigsdaler. I sammenligning med bønderne i Hem, der fik selveje 1769-72, måtte Addits bønder altså vente 60-70 år, inden de kunne få det! Så forskelligt faldt udskiftning og selveje ud efter landboreformen selv i de to nabosogne Voerladegård og Sdr. Vissing.

Som eksempel fik Anders Christensen på Vestergaard selveje af konsul og købmand Rasmus Secher, Horsens, 4. juli 1834, med hartkorn i ager og eng 2 Tønder. 3 Skæpper. 2 Fk 2/5 Album for en købesum på 625 Rigsbankdaler rede sølv. Overdragelsen blev nøje beskrevet i en ret omfattende købekontrakt af 29. juni 1833.

Selvejet satte yderligere skub i gårdenes udvikling dels ved anvendelse af stadig forbedrede landbrugsredskaber og dels ved bedre skift mellem vekslende afgrøder, så al jorden kom med i driften uden at skulle hvile.

Frodige år i Addit

Landbrugets udvikling gennem 1800-tallet førte med selvejet efterhånden til, at Addit blev en levende og driftig landsby med håndværk og handel. Smedjen er kendt før 1834, købmanden fra omkring 1880 og brugsforeningen hen mod år 1900 (uddelelere er først set i folketællingen 1901), begge forretninger bestod til omkring 1980-90. I folketællingerne nævnes erhverv som skovfoged, skytter, mange træskomænd, murer, tømrer, hjulmand, teglbrænder, skrædder, væver, spindekone, syerske, daglejer, postbud, blikkenslager, mælkekusk, kludesamler, chauffør, møller, posthus og spillemand. Nogle erhverv fandtes i mere end 100 år, andre kun en snes år. I 1940-50'erne var der kortvarigt, men tidstypisk et is- og mælkeudsalg. I 1949 byggede beboerne et forsamlingshus til årstids- og familiefester, gymnastik, dilettant m.v. I 1950'erne opførtes et frysehus med

frysebokse til leje; det fungerede til o. 1980.

Fra o. 1880 op gennem 1900-tallet udfoldede landsbyen sig med et virksomt og frodigt agerbrug med et 8 års afgrødeskifte: Havre, rug/hvede, kålroer, byg, bederoer, byg og to år med græs og kløver, og det holdt i ca. 100 år med en god, stabil avl, stimuleret af naturgødning fra staldene og suppleret med kunstgødning. Med moderniseringen først i 1950'erne afløstes de gamle stive arbejdsvogne af gummivognene, og traktorerne overtog hestenes arbejde som trækraft og gjorde markarbejdet hurtigere og mere overkommeligt. Landsbyens beboere oplevede endog i nogle få årtier en relativ velstand set i forhold til denne tids muligheder med overskud til køb af fjernsyn og endog af biler. Den sidste generation af driftige landmænd, der kunne leve godt af gårdens avl, var den generation, der beboede Addit 1930-1975. I tiden 1955-60** var det følgende:

Matrikel	Gårdnavn	Ejernavn	Hustru
1a	Møllegaard	Harald Nielsen	Edith
2a	Vestergaard	Peder og Julius Boes	Mine søskende
3a	Avlsgaard	Egon Hansen	Betty
4a	Overgaard	Karl Jørgensen	Nytha
5a	Pederminde	Ejnar Kyed	Helga
6a	Østergaard	Christian Okkels	Anna
7a	Marielund	Niels Larsen	Maren
8a	Rosengaard	Aage Boes	Ingrid
9a	Sofielyst	Anton Pedersen	Magda
10a	Vesterlund	Nikolaj Laursen	ugift
3b4b	Nygaard	Vagn Jensen	Inga
5b	Markgaard	J. Steinicke/Enbbesen	Jensine
11a	Lervejdal	Hein Henriksen	Mary

Desuden 7 mindre husmandssteder og en gård ved Løndal, så der var o. 20 heltidslandbrug i Addit, da byens landbrug var på det højeste.

I den efterfølgende generation var der kun få, der fortsatte med at drive gårdene, for faldet i priserne på landbrugets produkter førte til, at man hen mod årtusindskiftet ikke mere kunne tjene udkommet på Addit gårdes størrelse. Store gårdbesiddere uden for landsbyen begyndte at leje jorden, og på få år fulgte en stor forandring hen mod år 2000, idet jorden blev solgt eller lejet ud til storlandbrug og maskinstationer som produktionsjord i store marker uden ret meget variation i sædskiftet. Kun to af gårdene er i 2018 endnu i de gamle slægters eje nemlig Rosengaard med Jens og Helga Boes og Vesterlund med Gert Laursen. Alle gårde ligger endnu på deres gamle pladser. De fleste er med nye ejere uden avlsjord og med mere eller mindre tomme bygninger, mens beboerne arbejder uden for landsbyen eller er blevet pensionister.

Vejnettet op til Addit

Vejene, der fører til og fra Addit, følger for de flestes vedkommende stadig de gamle ruter. Et gammelt ord fortalte, at karlene, hvor de end kom fra, havde mange besværlige veje "op til pigerne i Addit," der gemte sig ved vejs ende i en lavning oppe i bakkerne. Men mange livsglade karle valgte besværet og fandt deres livsledsager der.

På kortet herover ses vejene til og fra Addit.

Forten var en 24 m bred drivvej for kreaturer med stendiger langs begge vejsider. De er dog for længst blevet fjernet. Den førte nordud af byen til skoven, hvor der i 16-1700'tallet havde været løsdrift med græsning i skoven. Nu er Forten en almindelig asfalteret del af Additvej.

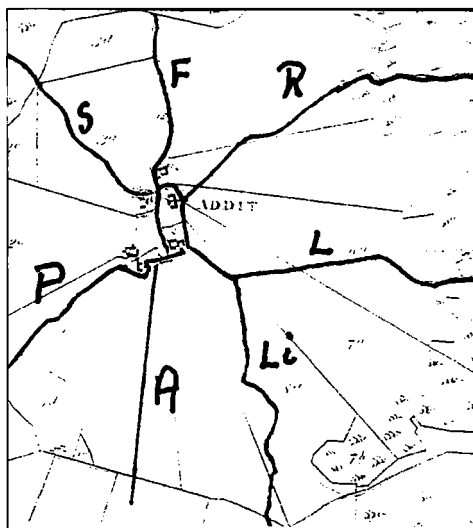
Ryhule går øst om byen med retning mod Rye og bliver stadig en hulvej ned gennem skov og bakker. Den var i århundreder en vanskelig grusvej, der delvis kunne skylle bort i regnvej, inden den i 1950'erne

på et længere stræk blev asfalteret ligesom Lervejdal, der fører ned mod Vissingkloster.

Liigvejen var en snørklet vej "liig" til Sdr. Vissing. Hvordan navnet skal forstås, er der stadig tvivl om. For er det "liig" over til Sdr. Vissing eller lig-vej til begravelser? Al diskussion endte med, at den fik et andet navn og nu hedder Kragedalsvej.

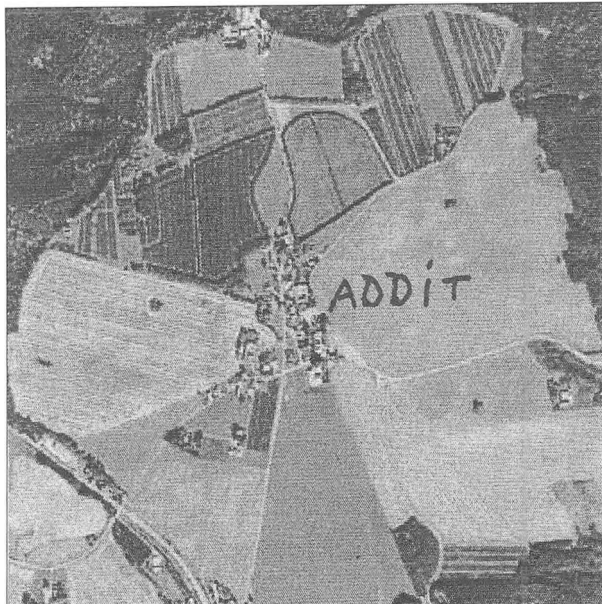
Additvej, blandt beboerne kaldt den nye vej, blev anlagt 1948-49 op over Bavnehøj gennem matr.nr 10a som en mere farbar vej til afløsning af Pindebakken.

Pindebakken var i mange år hovedvejen til og fra Addit ned til Horsens-Silkeborg landevej ved Lille Addit, men den blev lukket i 1970'erne på grund af dens trafikfarlighed både ved til- og frakørsel. Navnet kan skyldes den "pine" det var at færdes på vejen, fordi den var stejl for alle typer køretøjer, og fordi den om vinteren let blev fyldt med sne. Men navnet kan også skyldes en møller, der omkring 1883 hed Jens Nielsen Pind, for vejen gik tæt forbi møllen.

Vejkort til/fra Addit: F-Forten, R-Ryhule, L-Lervejdal, Li-Liigvej/Kragedalsvej, A-Additvej, P-Pindebakken, S-Saltan Led.

Vejen Salten led snoede sig i mange år rundt om "gård 3" Borregaard hen til og ind i Addit Skov, hvor den som hulvej snørklede sig gennem skoven mod nordvest i retning af Salten. I slutningen af 1800-årene blev den lagt nord om skolen i et lige forløb over matr.nr. 3a. Den blev derefter i omkring 100 år en yndet vej til skoven for byens beboere og ikke mindst for skolens børn, når de gik på anemonetur eller på travetur til Møgelbjerg. Lærer Bæk (lærer i Addit 1904-46) travede ad denne vej tusindvis af gange, når han hentede kvas til fyring i køkkenets jernkomfur. Efter skolens nedlæggelse i 1965 blev vejen o. 1975 nedlagt og overpløjet af ejerne på Addithus.

Luftfoto Addit 2016. Stjerneudskiftningen 1794 ses kun delvist. Den største mark udgør næsten 3 tidligere gårdes samlede arealer. Spor af flere overpløjede bronzealderhøje ses svagt.

Afslutning

I 2018 ligger Addit som en stille by uden den levende med jord og dyr-aktivitet, som tidligere kendetegnede byen. To af gårdenes arealer nr. 3 Avlsgaarden og nr. 4 Overgaard er blevet lagt under Addit Skov og beplantet og vil over en årrække falde i med skoven. Det før næsten cirkelrunde område, der angav gårdenes jord om Addit by, syner nu skævt halvmåneformet, og stjerneudstykningsens flotte mønster er med de store sammenhængende marker ikke tydeligt mere. Landbrugets skiftende tider fortsætter udviklingen fra livet under kloster og konge, fra rytterbønder til udskiftningen med den efterfølgende frodige selvejetid op mod nutidens fjernere boende ejere og lejere. Hvad bliver følgerne af denne udvikling, og hvad vil man kalde den næste periode i Addit? I Danmark var der omkring 1950 over 200.000 heltidslandbrug. I 2018

er der under 10.000, og i Addit er der ingen tilbage. Landsbyens indre sammenhæng med landbrug som vækstgrundlag er gået i opløsning.

NOTER:

*Jordmålene var tidligere:

1 Tønde land (tdl.) (96x144 = 14.000 Kvadratalen) = 8 Skæpper. (ca. 5516 m²)

1 Skæppe (24x72 = 1728 Kvadratalen) = 4 Fjerdingkar. (ca. 690 m²) = 1/8 tønde

1 Fjerdingkar (24x18) = 432 Kvadratalen) = 3 Album. (ca. 172 m²) = ¼ skæppe

1 Album (12x12 = 144 Kvadratalen) = 4 Penning (ca. 57 m²) = 1/12 skæppe

1 Penning (6x6 = 36 Kvadratalen) (godt 14 m²) = ¼ album

** Forfatteren var lærer i Addit 1955-60.

Litt. Internettets mange muligheder:

Skanderborg Rytterdistrikt, Markbøgerne 1683 m.fl.

Chr. Heilskov: Sdr. Vissing Sogn, 1951, genoptryk i 1980, Brødstrup Bogtryk.

Alle de 10 gårdes beboere i tiden fra o. 1678 til o. 1975 kan findes i oversigten på Brødstrup Lokalhistoriske Arkiv under Addit.

Niels Ebbesens Eg

Af: Kirsten Elgaard

Foto: Flemming Thisted, Sabro. Den gamle eg.

Herremanden Niels Ebbesen levede i 1300-tallet, hvor størstedelen af Danmark efter kostbare krige var pantsat til især holstenske adelsmænd. Niels Ebbesen blev en folkehelt, da han i 1340 dræbte den meget upopulære grev Gert fra Holsten i Randers.

Den store eg ved voldstedet siges at være plantet af Niels Ebbesen, men så gammel er træet dog næppe. Ligeså tvivlsomt er et andet sagn, som siger, at træet blev plantet af hans far i glæde over at have fået en søn – og det samme gælder et tredje sagn, hvor der siges, at Niels Ebbesen har haft sin hest bundet til træet.

(Det tredje og sidste sagn er dét, som kendes lokalt og hører til i både Riis, Norring, Hinnerup, Søften, m.v. Det er ”vores sagn”. Vi som hørte til derude for mange år siden).

Det er dét sagn, vi talte om, og som vi

valgte at tro på – og kom der gæster; det kunne være familie eller andre, ja, så var der mange lokale, der foreslog et besøg til ”Niels Ebbesens Eg”, og, ja, så lige en tur forbi Ristrup Gods lige i nærheden.

Det var dét, vi havde at vise frem. Det var egnens ”seværdigheder” – eller en slags lokale ”perler” for os.

Uanset sagnenes rigtighed blev Niels Ebbesen et nationalsymbol, som sidenhen er blevet taget frem under nationale kriser, og som også gav sig udtryk i bl.a. folkeviser, der hyldede hans bedrifter. Egen væltede dagen før Sankthansaftensdag, den 23. juni 1992, kl. 9.10. Nu får træet lov til at ligge og formulde på stedet som et sidste minde om Niels Ebbesen, der selv døde i et stort slag i 1340 ved Nonnebjerg nord for Skanderborg Slot, da han sammen med sin

*Niels Ebbesen statué i Randers.
Foto venligst udlånt fra Randers Kommune.*

bondehær forsøgte at befri kongens borg fra Holstenernes besættelse.

Lokalt var det gennem generationer en tradition at danse omkring egetræet om aftenen 1. Pinsedag. På voldstedet står en mindesten med årstallet for de to danske befrielse 1340 og 1945.

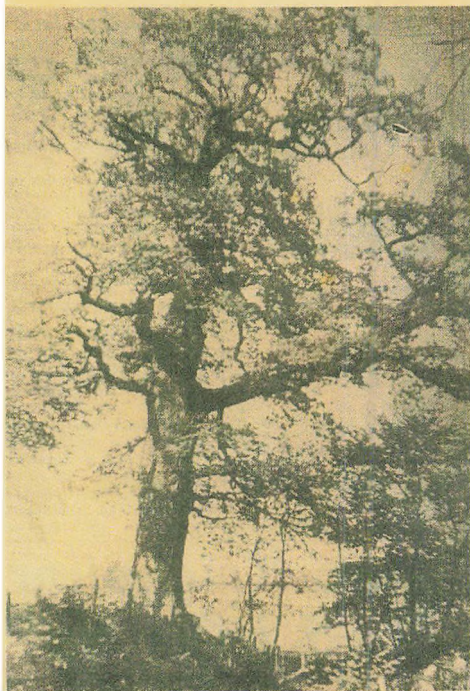
*Uddrag fra scrapbog 1954
Pinsedal ved Egen*

”Ingen ved, hvornår det begyndte eller i hvilken anledning. Ingen arrangerer det. Det sker bare. Hvert år første-pinsedags aften strømmer folk fra hele omegnen til det sted, hvor Niels Ebbesen efter sigende skulle have plantet det egetræ, der i dag bærer hans navn. Ved gården ”Nørreriis” lidt udenfor landsbyen Norring i Foldby Sogn, hvor

borgtomten af Niels Ebbesens gamle ”Nørreriis” endnu ses svagt, samles ungdommen for at fejre pinsen, første pinsedag, da der ikke festes noget andet sted, holdes her fest under det gamle egetræs grønne løvtag.

Den gamle kæmpe står der lige i skovkanten, strækkende sine krogede grene ud til alle sider – den er lidt medtaget af alderen. Indre tæring har bragt på tale, at den skulle fældes, men endnu er ”dødsdommen” ikke blevet afsagt, endnu er der liv i den gamle barkede krop, der har været vidne til utallige pinsefester. Ingen indbyder til dansen, ingen bestiller dyrt orkester, men en eller anden musikanter med violin eller harmonika møder blot op og spiller og tjener en aftenes løn ved at lade hatten gå rundt. Spørger man de ældste folk på egnen, hvornår det første

Pinsedal ved Egen

”egebal” fandt sted, får man intet svar. De meget gamle ved kun, at de i deres ungdom gik til pinsebal ved egen, og at deres forældre og bedsteforældre også dansede ved egen i deres ungdom. Nogle mener, skikken kan føres helt tilbage til Niels Ebbesens tid, hvad der måske er noget tvivlsomt, men på den anden side en teori, der heller ikke lader sig modbevise.

Når sommeraftenen sænker sit tryllende slør over skoven, danser de unge lystigt på grønsværen, enten lige omkring egen eller på en tilstødende mark, hvis der er græs.

Ofte møder en eller anden bager op med varevogn, hvorfra der sælges wienerbrød og sodavand, og så vidt vides, senere købmanden fra Norring med sin varevogn, og der har så nok, som tiden er gået, været mere udvalg af forskellige drikkevarer og lækkerier.

Egetræet, skoven, aftenstunden og dansen sætter stemningen. Ingen bestyrelse forlanger medlemskort eller billet. Man

kommer blot, hvis man har lyst – og ungdommen har lyst. År efter år strømmer de til – alle skal til ”egebal”. Det er en af de gamle, hæderkronede folkestikke, der snart er ved at forsvinde i glemslens dyb, men som trives og holdes i hævd og leder tanken tilbage til middelalderens dans på Herreborgens græsklædte Tofter, hvor man svang sig i kædedansen til folkevisernes toner.”

glip

*Uddrag fra: Fru Kaalunds scrapbog 1954.
(Lærerinde i Søften Forskole).*

En sensommer søndag

for nogle år siden sad en ven og jeg i køkkenet og spiste lidt frokost, mens vi talte om, hvilke skove vi løb og legede i, dengang vi var børn...

Jeg fortalte om cykelture til ”Niels Ebbesens Eg”, forbi Ristrup Gods med det altid velholdte mørkerøde bindingsværk og

Ristrup Hovedgaard.østlængen med det hvide stakit

Ristrup Gods

det altid fint malede hvide stakit omkring Godsets park. Der var altid en særlig stemning, noget udefinerligt, noget lidt højtideligt, når vi stod der med cyklerne og bare kiggede ...

Blomsterne duftede fra parken, og plænen var altid nyslået, oplevelsen ligesom ”højnede” hverdagen lidt, der skete jo ikke så mange ting derude i Søften ...

Vi besluttede at køre en tur til Nørreriis Skov ved Nørring i Østjylland for om muligt at finde resterne af Niels Ebbesens Eg. Jeg laver termokaffe, og finder kage frem fra køleskabet, og afsted kører vi.

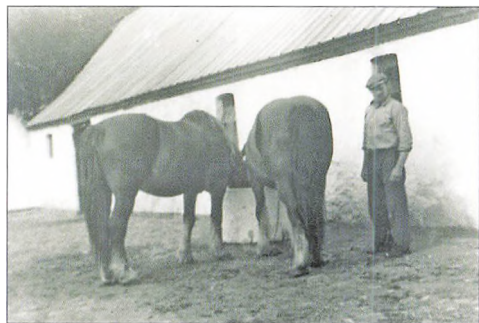
- I dag er det heldigvis en fin sensommerdag, der er dog faldet et par lette regnbyger, men det gør ikke noget: ”der ligger paraplyer i bagagerummet”, siger min ledsager.

Lidt efter standser vi ved en af indfaldsvejene til skoven. Dengang, for mange år siden, lå der til venstre et stort engstykke, hver sommer var der gule engblommer. Det er væk nu, og der var også noget med et stendige...

Jeg kan ikke kende noget af det, siger jeg tøvende... Nej, nej, men lad os nu bare gå, siger min ledsager, og spadserer afsted med kaffetaske og fotografiapparat. Jeg tager paraplyen og følger efter ...

Her legede jeg som barn ... Her cyklede jeg som ung ...

Vi kørte i hestevogn op til egen. Det var en gammel kassevogn. Der var lagt et bræt over vognens sider. Der sad vi børn. Legekammerater og os selv. Min far stod op i vognen og kørte hestene. Det var Frits og Klavs. De tunge arbejdsheste. Jeg kan huske hestehovenes rolige trav

Far med hestene Frits og Klavs. Foto: Kirsten Elgaard. Privat foto.

Kirsten Elgaard og mange andre besøgte Niels Ebbesens Eg, mens den endnu stod. Privat foto.

på grusvejen, seletøjets knirken, hestens tyggen på bidslet og den prustende lyd fra næseborene ...

Der skulle lægges nye spær under taget i laden, og min far købte træ i flere omgange i skoven. Vi børn var med, og så lagde vi vejen om ad Egen og Ristrup Gods ...

Når vi kørte over et hul i vejen, hoppede brættet op og ned, og vi fik en flyvetur ned på bunden af vognen, men det var sommer og sjovt det hele, selvom der kom en del blå mærker på knæ og albuer.

‘Pludselig kan jeg kende stendiget ...’ Lidt efter øjner vi resterne af ”Niels Ebbe-

sens Eg”, som jeg ikke har set i mange, mange år ...

Da jeg var barn, havde mine forældre ikke selv bil, de fleste i familien havde, men ikke alle, og en sommersøndag kom noget af min fars familie på besøg. Min fars yngste bror havde bil og boede i nærheden af noget andet familie, som han inviterede med til sommerbesøg hos mine forældre i Søften ...

Dengang var det skik og brug på landet at spise varm mad (middag) omkring kl. 12.30. Kom der gæster, var der efterfølgende kaffe og småkager i den ”pæne” stue. Limonade eller sodavand til børnene ...

Da kaffen var serveret og drukket, foreslog mine forældre en tur til ”Niels Ebbesens Eg”. Der var ikke plads til alle i bilen, og de voksne arrangerede det sådan, at nogle kørte med i bilen, og andre cyklede, så kunne alle komme med på turen til egen. Når vi skulle hjem igen, skulle det være omvendt. De, der kørte med først, skulle så cykle hjem, og de som cyklede derud, skulle med i bilen hjem. Det var mest retfærdigt, sagde de voksne.

Og så gik vi alle rundt deroppe og kiggede. Der var mange skrænter at løbe op og ned ad. Mange mennesker havde skåret i det gamle egetræs bark i tidens løb. Navnetræk, årstal, pile gennem hjerter og meget, meget andet. Hvert år var der stort pinsebal på markvejen ved egen. – Det var pinselørdag aften.

Egetræet må have lidt meget i tidens løb med al den skæren i sig – og på et tidspunkt blev det skovens folk for meget, og der blev sat et hegn omkring det gamle træ for at skåne det ... Åh, hvor var det spændende at gå rundt deroppe ved det store træ. De voksne talte om sagnet, og hvad der nok var sandt, og hvad der ikke var sandt – men sagn er altid fascinerende, hvad enten de er sande eller ikke og ikke til at blive træt af ...

Da jeg blev ældre, cyklede jeg selv op til egen mange gange, eller sammen med veninder.

Vi kunne sidde der i timevis og udveksle hemmeligheder.

Det kunne være om alt muligt. Vi læste brevene fra pennevenner, som det var enormt ’moderne’ at have dengang, og så frydefuldt

Niels Ebbesens Hus i Randers. Foto venligst udlånt fra Visit Randers.

Niels Ebbesen statuen på torvet i Randers. Foto venligst udlånt fra Randers Kommune.

på smådigte, som var vedlagt brevene ...
meget brugt vers som:

Roser er røde

Violer er blå

Jordbær er søde

Er du mon ligeså?

(Digtet anvendes stadig, hvem der har forfattet det, vides ikke).

- Al denne snak så og hørte det gamle ege-træ, og hvor må det have smilet og rystet på sit store egetræshoved med de mange grønne blade, når vi var steget på cyklerne og kørt hjem igen.

Så vender nutiden tilbage i et ryk, da min ledsager meddeler, at han altså er kaffetørstig og har været rundt og fotografere ...

Enhver, der er vokset op med Niels Ebbesen-myten, fornemmer stedets udstrå-

ling, selv om symbolerne med tiden ændrer sig. Og hvem bliver ikke lidt trist til mode ved at se, at den eg, som Niels Ebbesen ifølge sagnet bandt sin hest ved, nu er segnet for stormen – men måske også af træthed?

Samtidens historie

(UDDRAG FRA BOGEN: "Ristrup en Østjysk Herregård." Af: bl.a. Poul Verner Christiansen. Udgivet af Østjysk Hjemstavn).

På det gamle udgravede voldsted, formodentlig resterne af det ældste Nørreris, beliggende ca. 150 meter fra Ristrups skel, står en sten med inskriptionen:

1. 4. 1340

Niels Ebbesen

5. 5. 1945

Hvis der tages udgangspunkt i det første årstal: -

*Den nye gamle eg. Det er Vagn Bødker, der viser dimensionen. Billedet er fra 2010.
Foto: Venligst udlånt fra Sabro/Fårup Egnsarkiv.*

Otte år efter drabet på grev Gert, i 1340, er der ifølge historiske dokumenter spor af mennesker på Ristrup, men ret meget mere end navnene på et par af ejerne kendes ikke:

(Jens Pig indtil ca. 1348)

(Ebbe Skøtte fra ca. 1348)

Der er bevaret et såkaldt tingsvidne fra et møde, der blev holdt på Sabro Herredsting i året 1400, hvor en mand stod frem og sagde, at hr. Jens Pig for ca. 52 år siden, og det vil sige omkring 1348, overdrog sit gods "Ristrup" til Ebbe Skøtte. Ristrup lå tæt ved Nørreris

"Jens Pig og Ebbe Skøtte var altså ejere af Ristrup i det begivenhedsrige tidsrum i Danmarks historie, hvor kongemagten under Christoffer den anden spillede fallit, og gælden til de holstenske grever var vokset riget over hovedet, men hvor der også med Valdemar Atterdag fra 1340 begyndte en

reorganisering af kongemagtens og landets forhold.

Niels Ebbesens drab på grev Gert af Holsten den 1. april 1340 har i eftertiden fået stærk betydning som nationalt symbol, og det er først og fremmest Nørreris med det gamle voldsted og det gamle egetræ, som helten ifølge overleveringerne bandt hesten til, der er blevet stående som håndgribelige tegn på begivenheden, og det har smittet lidt af på naboen "Ristrup Gods". Således blev der i begyndelsen af vort århundrede afholdt nationale møder, som netop af national-symbolske årsager var henlagt til Niels Ebbesen-egnen – idet disse foregik i parken på Ristrup Gods".

I Niels Ebbesens hus i Randers står et vindue altid åben. – Det siges af være rummet, hvor grev Gert blev dræbt 1. april 1340. – Drabet var planlagt, og en plan omhyggeligt udtænkt ...

Figur af Niels Ebbesen i træ står bag Præstemarkskolen. Foto: Eva Jensen.

Svend Trøst (nær ven af Niels Ebbesen) ventede sammen med landsknægtene ved broen over Gudenåen.

Planen var at fjerne broplankerne over Gudenåen, når Niels Ebbesen og hans mænd var kommet over broen på deres heste efter drabet på greven, og den beregnede forfølgelse fra grev Gerts mænd ville derfor blive stærkt forsinket ...

På Torvet i Randers står en statue af Niels Ebbesen.

Historien fortæller, at Niels Ebbesen er født i 1308 og døde 1340 i forbindelse med slaget ved Nonnebjerg nord for Skanderborg Slot. Niels Ebbesen blev 32 år.

“Lokalbefolkningen synes ikke, historien omkring Niels Ebbesen skulle gå i glemmebogen

Derfor har egnsarkiverne i Sabro/Fårup og Hinnerup taget initiativ til, at der er blevet plantet en ny eg, så historien kan leve videre.

Den nye spæde eg. Fotograf ukendt.

Samtidig har de fået stenkunstneren Hans Hansen til at lave en vejvisersten, så besøgende i skoven nemt finder både den nye og den gamle eg i skoven.

Tilfældigheder og hændelser afstedkom, at der tilbage i 1915 blev hentet en aflægger af Niels Ebbesens eg til Munkebo på Fyn. Den nye eg er hentet derfra, og er således et “barnebarn” af den gamle eg, hvor Niels Ebbesen skulle have bundet sin hest ved et kort ophold efter mordet på grev Gert i Randers.

Det var inden han med sit følge fortsatte mod Skanderborg.”

,(Uddrag fra Hinnerupbladet onsdag den 29 september 2004).

Projektet påbegyndtes efter oplysninger fra Sabro/Faarup Arkiv omkring oktober 2002 og blev afsluttet august 2004 ved indvielsen med egnsarkiverne, myndigheder, skoleledere, og ikke mindst skolebørn fra Præstemarksskolen, Korsholmskolen, Hinnerup Friskole i Norring, og Sabro-Korsvejskolen.

Kreaturhandel i 50'erne

Af: Aksel Lindetoft

Det er mandag morgen en efterårsdag i 1958. Langs havnen neden for Jærgaardsgade i Aarhus holder en lang række lastbiler, belæssede med levende kreaturer, som er på vej til Kvægtorvet. Klokkeren er ca. 8, og der hersker en vis spænding i luften, da alle dyrene skal være læsset af og på plads i markedshallerne inden kl 9, hvor handelen åbnes. Lastbilerne kommer fra hele oplandet nord, syd og vest for Aarhus, og de medbringer ca. 500 dyr.

Vi skal i det følgende se nærmere på, hvor dyrene kom fra, hvorledes handelen foregik, og hvor dyrene kom hen efter at være solgt.

I 1950erne var Danmark et helt andet land end det, vi kender i dag. Der var over 200.000 selvstændige landbrug med sammenlagt over 3 millioner stykker kvæg, langt størstedelen malkekvæg. Det var den naturlige udskiftning af denne bestand, som fyldte eksportmarkederne landet over uge efter uge.

I 1958 var prisen på et slagtekreatur små 1000 kr. – et anseligt beløb på den tid, så den

økonomiske betydning var stor, ikke bare for den enkelte landmand og de involverede handelsfolk, men også national-økonomisk.

Men lad os følge lastbilerne og dyrene ind på markedet. Den enkelte landmand kunne ikke selv sælge sine dyr. Salget var overladt til en kreaturkommissær, som solgte på landmandens vegne, og dyrene blev ført ind i staldene, hvor de blev bundet i båse, som den enkelte kommissær rådede over.

Men inden de kom så langt, måtte de passere en dyrlæge, som undersøgte hvert enkelt dyr, og som var garant for, at dyret ikke led af sygdom eller havde skavanker.

Da der var eksportmarked hver uge, kendte alle hinanden, og der var udviklet en atmosfære af bekendtskab og tillid. Denne atmosfære kom også til udtryk i de enkelte aktørers påklædning. De såkaldte ”trækkere”, som var kvægtorvets faste personale, der håndterede dyrene, gik med brune kitler og gummistøvler. Vi skal jo huske på, at vi taler om levende kreaturer, som havde et naturligt behov for at efterlade både vådt og

Kreatureksportmarkedet i Aalborg ca. 1960.

tørt. Kreaturkommissærerne gik med kittel og kasket eller blød hat. Opkøberne var iført hvid kittel og pudsede træsko, og i lommen havde de en saks og en notesbog. Præcis klokken ni ringede slagtehusdirektøren med klokken, og handelen gik i gang. Hvis køberne kom slentrende ind og havde god tid, sendte det et signal om langsom handel. Modsat, hvis de havde travlt.

Vigtigt for køberne var det at undersøge de dyr, som de var ved at købe. Første og umiddelbare vurdering var dyrets alder, kødfylde og slagtesvindet. Det var jo en kendt sag, at landmanden var stået tidligt op for at fylde så mange kårroer i dyrene som muligt. Dyrene skulle jo nødig komme sultne til marked, og så gjorde det heller ikke noget, at de havde en god vægt, da salgs/købsprisen altid aftaltes i kroner pr. kilo levende vægt.

Noget afgørende var dyrets alder. Hvis ikke køber stolede på sælgers forsikringer, så kikkede han dyret i munden for at se, om det stadig havde en kalvetand eller to.

Efter en prangen om prisen, sluttede man handelen med et fast håndslag. Et sådant

håndslag var en æressag for både køber og sælger. Der blev omsat for millioner af kroner uden så meget som et eneste stykke papir på handelen. Ubrydelig tillid.

Når dyret var solgt, gik ansvaret selvfølgelig over til køber. Han bekræftede ejerskabet ved at klippe sit mærke og et nummer i pelsen på dyrets venstre side ved halen. Hertil brugte han en speciel formet saks, som var lavet til dette formål, og han noterede nummer og pris i sin notesbog.

Som nævnt blev alle priser aftalt i kroner pr. kilo levende vægt. Derfor blev dyret ved en trækkers hjælp ført til Kvægtorvets officielle kreaturvægt. Her fik hvert dyr en vejeseddel, som foruden vægt også angav købers mærke og nummer. Med dette blev afregningen foretaget af banken. På alle eksportmarkeder havde en lokal bank en filial til dette formål. I Aarhus var det Købmands- og Haandværkerbanken.

Men hvad blev der nu af dyrene, som var solgt, betalt og overtaget af køber. En del blev overtaget af lokale en gros slagtere til forsyning af hjemmemarkedet. Men den største del blev overtaget af eksportfirmaer,

Saks til mærkning af kreaturer:

som sendte dem levende til Vesttyskland. Det var nemlig sådan, at man i Tyskland ikke accepterede import af slagtet kød, og man accepterede heller ikke import af levende klovbærende dyr. Det hed sig, at der lå veterinære hensyn til grund for denne bestemmelse.

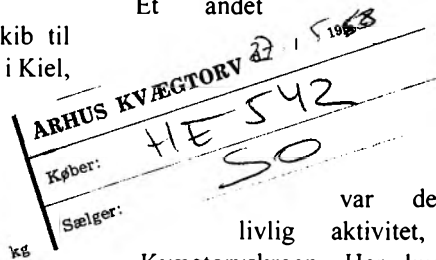
Dyrene blev derfor sendt med skib til slagtehusene, som lå direkte ved havnen i Kiel, Lübeck eller Hamburg. De vigtigste udskibningshavne var Kolding og Aabenraa. Turen fra markedet til udskibningshavnen foregik tidligere med DSB, som havde specielle vogne hertil, de såkaldte kreaturvogne. Men fra midten af 50'erne blev denne transport overtaget af lastbilerne. Både vejene og bilerne var på det

tidspunkt blevet meget bedre, hvilket gav en hurtigere og mere nænsom transport. Det velrenommerede transportfirma Frode Laursen blev grundlagt på denne transport.

Når dyrene ankom til eksportstalden i Aabenraa omkring aftenstid, blev de vandet og fodret og kunne slappe af for en stund. Sidst på aftenen blev de ført ombord på et ventende skib, som straks lettede og ankom næste morgen til slagtehuset i bestemmelsesbyen. Selve skibstransporten blev for en stor dels vedkommende foretaget af et coaster-rederi som hed C. Clausen. Dette firma havde specielt indrettede skibe til transport af levende dyr med en kapacitet på 200-300 dyr ad gangen. Fra slagtehusene distribueredes kødet over hele Vesttyskland, først og fremmest til Ruhr-området, som på det tidspunkt var Tysklands største industriområde.

Kalvene gik det anderledes med. De blev slagtet i Danmark, først og fremmest af slagterier, som havde specialiseret sig heri. Herfra blev de hele, slagtede kalvekroppe sendt med jernbanen i de såkaldte kølevogne direkte til modtagerne i Italien, som var det store aftagerland af kalvekød.

Et andet sted på

Kvægtorvet var der ligeledes livlig aktivitet, nemlig i Kvægtorvskroen. Her kunne man se restauratør Jensen, nydeligt påklædt med slips, dirigere sine tropper. Der var indkaldt ekstra personale om mandagen, tjenere og køkkenpersonale. I køkkenet regerede velvoksne og erfarne kogekoner, med hårnet og stort hvidt forklæde. De kogte suppe. Der var nemlig stort rykind på kroens første sal,

Markedsberetning nr. 13'

fra

Aarhus Kreatureksportforening

19/8 1960

Stude	prima 290-300
—	I kl. 270-290
Kvier	prima 280-290
—	I kl. 270-280
—	II - 250-270
Store tyre	prima 300-315
— —	I kl. 285-300
— —	II - 270-285
Køer med små tænder	prima 250-265
— —	I kl. 235-250
— —	II - 220-235
Unge køer, export	prima 230-240
— — —	I kl. 220-230
— — —	II - 210-220
Ældre køer, export	prima 215-225
— — —	I kl. 205-215
— — —	II - 190-205
— — —	III - 180-190
Ungtyre (400-500 kg)	prima 280-300
— —	I kl. 270-280
— —	II - 250-270
Kalve	prima 310-335
—	I kl. 300-315
—	II - 250-300
Søer, store	prima 220-229
— —	I kl. 210-220
Søer, små	prima 220-225
— —	I kl. 210-220
Heste	prima 180-195
—	I kl. 160-180
—	II - 140-160

Topprisen for kalve gælder særlig for holl. kalve.

Enkelte prima dyr højere pris — ringere efter værdi

Handelen har i denne uge været god med tyre, kvier og unge, ikke for fede køer. Kalve har også været dyre, men dog noget afsvækket senere på ugen. Ligeledes er magre pølsekøer meget efterspurgt, medens det kniber med at holde prisen for de meget fede køer. — Handelen med store kreaturer vil med passende tilførsler blive nogenlunde uforandret, medens det ser ud til, at kalve vil blive lidt billigere.

E. Poulsen, direktør
Tlf. 2 65 10

Kontoret
Tlf. 2 20 16

som dengang var restaurant. Her samlede landmænd fra hele oplandet, gerne sammen med deres kreaturkommissærer. Og hvad var bedre end et solidt måltid – suppe og steg – når dyrene var solgt, spændingen udløst efter en lang morgen, og der var penge på lommen. Også i krostuen i stueetagen, blandt trækkerne hed den "Kohalen", var der livlig trafik. Vognmænd skulle have frisk morgenkaffe efter endt aflæsning, og opkøbere fra forskellige egne af landet skulle styrke sig, inden slaget begyndte i markedshallen.

Hvis nogen skulle finde på at spørge: "Hvor ved han det fra, som han skriver om?" så er svaret: Jeg ved det, fordi jeg var der iført hvid kittel og træsko. I årene fra 1956 til 1960 var jeg ansat i kreatureksportfirmaet

Boyskov & Co. i Aabenraa som opkøber og eksportmedarbejder.

Markedet, som det fandtes dengang, gik ret hurtigt i opløsning op igennem 1960'erne. Dette skyldtes to afgørende faktorer. For det første skete der en radikal omlægning af landbruget. Antallet af landbrugs-ejendomme svandt fra over 200.000 til ca. 20.000, som blev omlagt til stordrift, nærmest industri. For det andet blev der truffet politiske beslutninger, som helt ændrede de dengang gældende samhandelsmønstre de Europæiske lande imellem. Først De Seks og De Syv. Senere EF, nu EU, som Danmark tilsluttede sig i 1972.

Endnu en bekræftelse på, at vi lever i en verden, hvor alt er i stadig forandring.

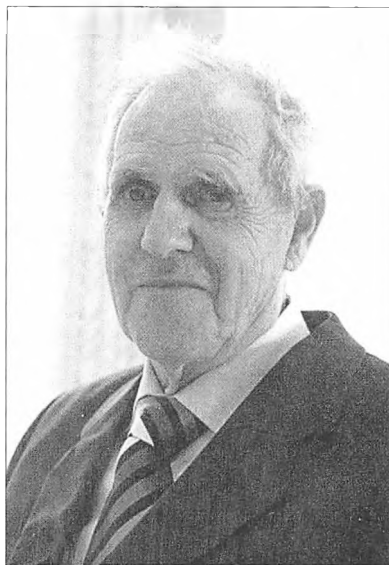

Kreaturer aflæsses i Tyskland fra et skib tilhørende rederiet C. Clausen, som var specialist i transport af levende dyr.

Kære børnebørn!

- må jeg fortælle en historie

Af: *Leif Simonsen*

Morfælfarfar: Leif Simonsen

Sidste år bragte vi første del af Leif Simonsens fortælling.

Leif er født i 1934 i Nimtofte på Djursland.

Han fortalte om sin opvækst her og om sin læretid som gartner.

Han kom sidenhen til Schweiz, hvor han mødte sin kone. Theres.

Vi fik beretningen om hans soldatertid ved den danske brigade i Itzeho fra 1954.

Til slut i første del ledte han sammen med sin bror Erik og faderen efter et egnet gartneri, som han kunne købe. Det fandt han på Flensted Mark ved Låsby. Handlen blev afsluttet 13. januar 1958.

Herman Rasmussen

Inden vi kunne flytte ind, skulle formaliteterne være i orden. Vi skulle giftes. Andet kunne ikke tænkes. Brylluppet blev planlagt til en gang i februar, men da de nødvendige papirer ikke var kommet

fra Schweiz, blev det udsat et par gange. Den 29. marts lykkedes det. Mine forældre holdt festen, og præsten var den samme, som havde døbt og konfirmeret mig, og hvor jeg havde været organist. Vi sang en salme, som findes på tysk og dansk, og som fulgte os hele livet:

“Nu takker alle Gud”, nr. 11 i salmebogen. Til festen var vi vel 20 personer. Af gaver var der flere fra Schweiz. Min familie gav et spisestel, og det ældre ægtepar, der boede i lejligheden ovenpå, gav Theres en kagerulle. Konen syntes, det var meget modigt, hvad Theres gjorde. Theres var meget spinkel, så Erik havde lovet hende 10 kroner for hvert kilo, hun tog på inden brylluppet. Hun gik derfor ned på møllen og blev vejjet på den autoriserede kornvægt. Hun kom op fra 46 til 48 kilo uden ret meget snyd. Manden, der vejede hende, var gift med hende, der gav kagerullen. Det var to rare mennesker,

Kerstine og Søren. Theres og Erik lavede altid så megen fest og ballade, at Jonna blev sur på dem, og det blev de ved med, når vi var sammen.

Erik bandt en flot brudebuket, og Svend stod for kirkepynt. Begge var meget dygtige på deres felt.

Theres blev viet i bernerdragt, hvoraf det meste var lånt af Annette. Brochen, der

Brudeparret Theres og Leif

holdt tørklædet, var mors, arvet efter min bedstemor. Jeg tror ikke, at det var noget dyrt smykke, men det var meget specielt.

Gæster ved brylluppet

Jeg havde lejet tøj af skrædderen i Låsby. Pengene skulle ikke bruges til tøj, men til gartneri.

Nimtofte skulle jeg nu tage afsked med. Det er en landsby midt på Djursland, grundlagt i en dal, hvor den gamle kirke fra 11-1200-tallet er bygget på en toft i engdraget, hvorigennem Mølleåen slyngede sig med sit vadested på vejen fra Randers til Grenå. Vejen fra godserne på Norddjursland gik her videre sydpå. Det var en ældgammel by, hvor alle veje ud ad byen gik op ad bakke.

Det var bakker, der var de bedste kælkebakker om vinteren, og over dem alle var Dåsen eller Dos, hvor der var en stor gravplads. Der ligger også Danmarks ældste lade, Præstegårdsladen, fra 1599 med en lem, der altid står åben, for ude på godset Katholm ved Grenå bor en sort hund, som hver nat løber en tur til Viborg. Den skal ind at hvile sig i laden. Nimtofte var altså noget af et knudepunkt. Der var også på vejen til Sivedsted, en dalsænkning, kaldet Sivedsteddal. På bakkekammen der gik der om natten en hovedløs grisso med 10 grislinger, så det var også en livlig by. Jeg

Flensted Mark, Låsby.

husker, far kom hjem en dag og fortalte, at Petra, den afgangede centralbestyrerinde, havde klaget over, at Caroline, en anden gammel dame, havde læst over hende af Cyprianus' heksebog, så hun var blevet syg. Det har nok været i et af mine første skoleår, men jeg kan huske, at jeg tænkte, at den bog ville jeg gerne se. Når jeg var født og opvokset med alle de historier, var det så så mærkeligt, at jeg de første gange, jeg var vel 8-10 år, rystede, hver gang jeg blev sendt over i våbenhuset i kirken for at lægge de kranse, far havde lavet, ved kisten? Det var ikke sjovt.

Nimtofte var som nævnt den by, jeg nu skulle tage afsked med. Et afsnit i livet var forbi. Theres og jeg skulle nu være sammen altid. Vi glædede os. Nu hed byen Låsby.

Ja, byen hed Låsby, men arbejdspladsen var matrikelnummer 5c.7e. Flensted Mark. Da brylluppet trak ud, var vi gået i gang med planer for gartneriet midt i marts.

Vi havde plantet en hæk mod nord og vest og købt

25 brugte mistbænke. Vi havde fået dem sat i stand, så vi kunne drive nogle planter frem til at plante i marken.

Det gamle ord: "Man skal så, før man kan høste", er altid gyldigt. Plastik var en ny ting. Jeg købte en rulle på 1,20 x 50 meter, lavede et bed og såede radiser under plastik. Det var vist ikke set før. De blev det første, vi solgte og til en god pris, så vi avlede mange radiser de første år. Når vi kom til Låsby i et ærinde, kunne vi blive mødt med det nedladende spørgsmål, "om vi avlede radiser"... Radiseeventyret sluttede i 1964, da vi havde etableret det første drivhus uden varme på 600 m² med radiser. De blev trukket langfredag og solgt påskelørdag. Jeg husker ikke hvor mange, men mellem t1.500 og 2.000 bundter. Blomkålsplanter havde vi købt 10.000 af for at få en hurtig høst. Senere plantede vi porrer, rødkål, hvidkål og rosenkål. Jeg plantede, og Theres gjorde planterne klar fra mistbænkene: Ca. 10.000 rødkål, det samme i hvidkål, 300 rosenkål og vel 30.000 porrer, alt med håndkraft. En landmand gjorde jorden klar med traktor.

Svend, jeg, Erik, mor og far

Far og mor foran forretningen i Nimtofte

Vi var kommet på landet med rigtig rare naboer, men kom Theres til Låsby, var der nogle, der ikke kunne forstå hende. De blev bange, når de hørte hendes accent. Der var heller ikke megen status i at have købt en ejendom, der havde været handlet ofte de sidste 10 år, at være en fremmed og tro, at man kunne drive gartneri. Der var dog også mange mennesker, vi fik et godt venskab med for resten af livet. Min unge nabokone i dag, Eva, er barnebarn af den kone, der drev den vognmandsforretning, som kørte med vores varer de første år. Det er en familie, som jeg har stor respekt for, og som jeg regner til mine venner.

Nå, det første år gik med en fin kultur af blomkål, hvorefter vi plantede stedmoderblomster til salg næste forår, og så kom alle vintergrøntsagerne. Vi havde fået hund, en meget flot schæfer, i bryllupsgave af mejeribestyreren i Nimtofte; far og han holdt avis sammen, og i hele min barndom havde jeg været avisbud mellem dem.

1958 var et godt år med meget hårdt arbejde, men et dejligt år. Theres sagde mange år senere: "Kan du huske, når vi kyssede ude på marken, og naboerne

kikkede?" Nu var det snart jul, og en uge før rejste vi til Nimtofte, så jeg kunne hjælpe med juletravlheden, og Theres kunne hjælpe i husholdningen, da hele min familie holdt jul der. Den 27. december skulle vi rejse hjem, men Theres ville ikke med. Der var en, der havde meldt sin ankomst. I stedet fulgte Erik med mig hjem, så vi kunne få solgt nogle grøntsager til nytår. Da vi vendte tilbage til Nimtofte, var Frank ankommet den 29. december.

Ifølge Theres skulle han først komme efter nytår, men I kender jo hans tempo, altid fuld fart på. Det var overvældende. Nu stod vi med en lille dreng, der lige fra fødslen havde mod på livet. Vi var mor og far. Det kan jeg ikke beskrive, men jeg kunne dengang og kan endnu spille melodien til nr. 11 i salmebogen af Johann Krieger i E-dur.

Vinteren 1958-59 var streng, så mine forældre syntes, drengen skulle døbes, før vi tog tilbage til Låsby. Frank blev derfor døbt i Nimtofte Kirke den 11. januar. Faddere var Erik og Svend og Annette, som repræsenterede Schweiz. Dagen efter barnedåben kørte Svend os hjem, men der var så megen sne, at vi ikke kunne køre ind til ejendommen, og huset var iskoldt. Det var en voldsom start for en dreng på 14 dage. Skovduerne ville æde grønkål og rosenkål, fordi vinteren var så hård, så jeg havde lånt et jagtgevær af en kammerat i Nimtofte. Svend og jeg gik på jagt, medens Theres fik varmet huset op. Udbyttet var to skovduer, som var så magre, at der faktisk ikke var noget at spise.

Vinteren var streng, men ikke så lang. Sidst i marts begyndte vi at sælge stedmoderplanter. Det blev den helt store forretning, heldigvis, for sommeren 1959 blev lang og tør. Blomkålene, som vi skulle sælge i juli, døde faktisk af tørke. Vinterkålene derimod blev med deres større rodnet meget fine.

Det var en dejlig sommer, hvor de stolte forældre gik lange ture med barnevognen,

Theres og jeg med Frank.

som vi havde arvet fra Lise og Per Aarsleff.

Midt om sommeren var der familiefest, for da blev Irma og Svend gift i Nimtofte Kirke – så var jeg organist igen – og igen blev festen holdt i Stenvad, da Irmas forældre boede der. Nu var der to små med kusine Karin og Frank; der skulle senere komme mange flere.

Det var jo et meget gammelt hus, vi var flyttet ind i, vistnok fra 1814. Boligarealet var på 54 m² med brændekomfur og gruekedel. Afløbet fra køkkenvasken gik direkte gennem et rør i muren, uden kloak.

Der var to små stuer, soveværelse, toilet og spisekammer til madvarer. Der var trægulve i stuen og i soveværelset, men cementgulve de andre steder med linoleum, der var godt slidt i køkken og gang.

Da gulvene var meget kolde og kakkelloven varm, havde vi lejet en kravlegård med bund til Frank, hvor han kunne lege og være. Den stod i stuen, så om aftenen, når Frank var i seng, og Theres og jeg sad i stuen, og der var stille, kom små mus op gennem huller i gulvet. De listede op i kravlegården for at spise de krummer, Frank havde tabt om dagen – et specielt miljø, men også en brandfælde. I de 9 år, vi boede i det hus, stod barnevognen altid pakket, klar til udrykning, når der var tordenvejre.

Hvad værre var, der var også andre beboere i huset. En nat, mens Frank var helt lille, vågnede jeg ved en lyd. Da jeg tændte lyset og kikkede op, stak der et rottehoved ud af et hul i væggen, og på toppen af hovedet havde den resterne af tapetet, som den havde gnavet sig igennem. En rotte med papirhat! Den nat sov Theres ikke mere. Ingen skulle gøre hendes lille dreng fortræd. Næste dag fik jeg fanget rotten i en fælde.

Lidt plads var der og meget primitivt, men når døren gik op, var der masser af plads og frisk luft. Da Frank begyndte at gå, spærrede jeg gårdspladsen af med et hegn, temmelig naivt! I, der kender ham, kan da godt regne ud, at ham kunne man ikke spærre inde, og vores dejlige hund var altid med ham. Når den kunne springe over plankeværket, så kunne Frank også, måske ikke springe, men kravle over.

Den gamle stald blev brugt til arbejdsrum. Der var to svinestier, hvor vi kunne opbevare rødkål og hvidkål til salg om vinteren.

Kobåsene blev pillet ned og gulvet jævnet. Der var tykke kampestensmure og stråtag, så der var et helt godt klima, selvom det

kunne være meget koldt at vaske porrer om vinteren. – I får ikke en lærebog i gartneri, dels fordi jeg ikke kan se nogen jordbrugere i flokken af børnebørn. Skulle der være nogen, hører det, jeg kan fortælle, til på et museum. Jeg vil dog gerne fortælle om det liv, som mormor/farmor og jeg har levet, så derfor også noget om gartneri.

Op igennem 50'erne begyndte det at gå fremad. De første traktorer kom ind i landbruget, især den lille grå Ferguson med 26 hk. Gartnerierne fik oliefyr, landhusholdningerne flaskegas til komfur, men Theres, der kom fra Schweiz, kendte til meget mere el i husholdningen.

Da vi flyttede ind, i 1958, var der kun én traktor på Flensted Mark. Alle andre havde heste til markarbejdet, nogle havde to, og så kørte de mælk til mejeriet i Låsby for de andre ejendomme, men i 1963/64 var der kun én hest tilbage. Alle andre havde traktor. Derfor tog Theres Frank og Gert i hænderne, og så gik de ud for at se "hejsten". Telefoner var der ingen af på "Marken". Skulle vi ringe, kunne det ske på centralen i Låsby. Senere kom der en boks.

Vi arbejdede videre med grøntsager, og i 1960 havde vi et stort stykke med ærter. Da hyrede vi første gang skolebørn til at plukke ærter, og midt i ærte høsten kom Gert den 4. juli, på Amerikas uafhængighedsdag – hans frihedstrang fornægter sig ikke!

Midt i plantetiden kunne min mave ikke mere. 3-5 ugers hårdt plantearbejde var for meget, men heldigvis var plantemaskinen kommet, så vi købte en af de første til 1300 kr. Problemet var, at der ikke rigtig var nogen, der vidste, hvordan den skulle bruges. Det lærte vi os selv sammen med Herluf, der kørte traktor for os. Året før havde vi fået en fræser til rensning i marken. Theres havde fået gaskomfur i køkkenet, et brugt, købt ved

smeden for 100 kr. Den totale omsætning var 12-13.000 kr. de første år.

Da vi havde været på ejendommen et år, begyndte der at komme folk, der ville købe den. Ham, der havde solgt os ejendommen, troede ikke, vi kunne klare det. Han håbede, den var til salg, så vi kunne miste, hvad vi havde investeret. Derfor havde han udspremt rygget om salg. Der var hul i udhustaget, som skulle have været repareret, inden vi flyttede ind, men aldrig blev det, før jeg stillede og krævede erstatning. Der vil altid være nogen, som tror, at når to unge flytter ind i den ringeste ejendom, så kan man behandle dem, som man vil. Bare ikke her, jeg havde ført regnskab fra første dag. Men efter at jeg havde fået det svar fra det lokale sogneråd, hvor vi havde været til "torskegilde", at de ikke havde tid til at se på det, klagede jeg til Overskatterådet og fik ret. Jeg har ikke hørt fra Skat siden, men fik en god lokal bekendt i Overskatterådet i Skanderborg. Nogle kampe skal der til, så ruster man ikke op, og vi var jo to om det. Der var altid en, der stolede på, at jeg gjorde, hvad jeg skulle, så skulle hun nok klare sin del.

Der skete altid noget! Vores vognmand skulle ud at køre med sneplov, og derfor tog hans kone deres lille dreng på armen, så han kunne vinke til far. Men hun glemte den tændte juledekoration, og der gik ild i lejligheden, som dog blev slukket i tide, men deres store gulvtæppe var skadet, så det fik vi. Den gode del var stor nok til 'vores lille stue.

Gert var blevet døbt i Låsby Kirke en søndag i august, og nu var der fire små i familien. Frank og Gert havde fået en fætter Jan, og da der en dag blev et voldsomt tordenvejr med styrtregn, sad hele familien klumpet sammen i de små stuer.

Tante Jonna kom dagen før og hjalp Theres med at gøre klar til dåbsfesten.

Theres og mig med Frank og Gert

Til julen 1960 var vi igen i Nimtofte for at hjælpe til og holde jul. Det var sidste gang til juleaften. I de kommende år var juleaften altid hjemme med vores børn.

I foråret 1960 havde vi fået nye naboer, og den 10. april 1961 fik de en dreng, der senere blev døbt Ib. Samme dag indledte Frank et langt arbejdsliv; Nu var han jo også 2 år! Den dag gravede vi stedmoderplanter op, og han kunne køre tomme kasser ud i marken på sin lille trillebør.

Vi havde et problem: Der var ikke vand nok fra det lokale vandværk, så vi tænkte meget over, om vi skulle finde en anden ejendom. Vi så da også på en med eget vandværk, men til sidst bestemte vi os for selv at bore efter vand og indhente tilbud. Det kostede 10.000 for boring, pumpehus og markvanding, så jeg måtte i banken for at låne pengene.

De første tre år var gået, ikke med stor omsætning, men alt var blevet betalt til tiden. Da jeg kom i banken, var den første, jeg mødte, den lokale repræsentant, en sej bonde, hvis første spørgsmål til mig var: "Har din far en gu'er (gård)?" Ham glemmer jeg ikke, men jeg svarede bare, "nej, men han har en god forretning". Den professionelle bankmand

Frank med trillebør og Gert i barnevogn

Karin, Gert, Frank og Jan

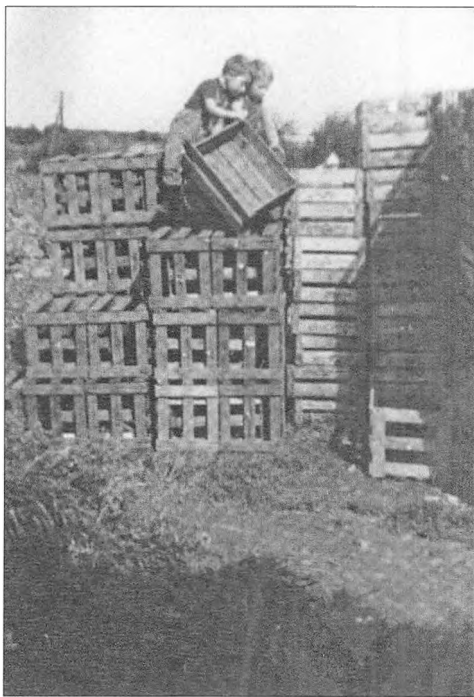
opdagede den tilspidsede situation, sendte bonden væk, og jeg kunne gå hjem med tilsagn om lån. Man får hård hud på den måde.

1962. Nu skulle der bores efter vand. I februar begyndte brøndborerne, 2 mand, og det var håndkraft. Nu fik vi set, hvad jorden bestod af. Det var mest ler, men et stykke nede var det blåler – en mærkelig geleagtig masse, der klæbede til alting, og som Frank og Gert sad fast i med deres små gummistøvler. Nede i 47-48 meters dybde måtte de holde inde, og vi måtte nøjes med det vandlag, der lå i 30 meters dybde. På mors dag, 2. søndag i maj, kunne vi starte markvandingen, og vi havde inviteret min familie til indvielse.

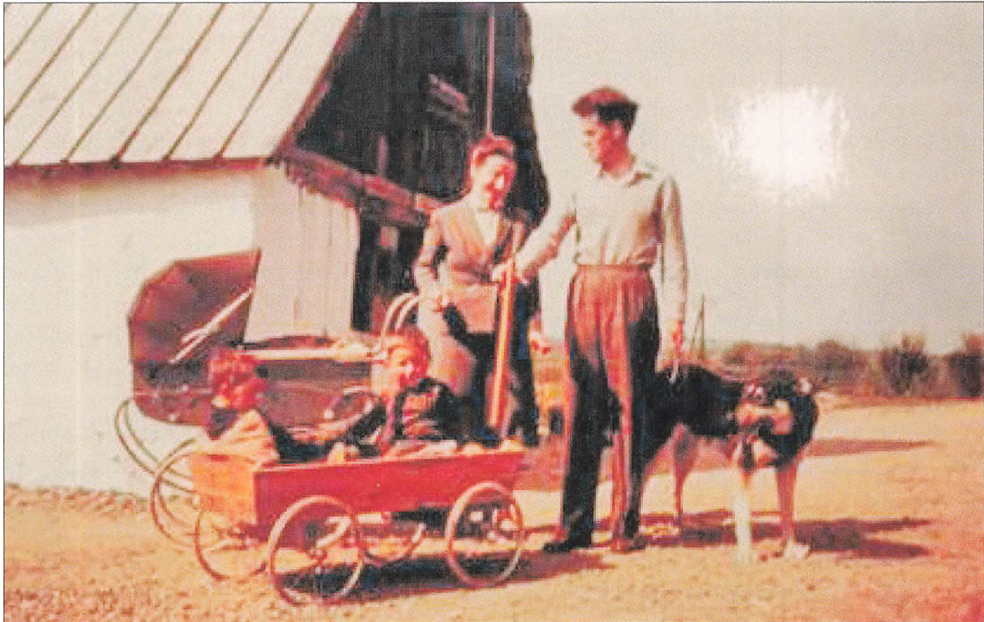
Vores dejlige hund var død i sommeren 1961. Vi havde haft dyrlæge, men han kunne ikke gøre noget udover at fornærme os dybt, idet han udtalte, at “huset ikke var menneskebolig”! Vi havde arbejdet hårdt for at få et hjem ud af det for vores dejlige drenge og os selv. Hvad værre var, han havde også sagt det andre steder, så en dag jeg kom ind til middag, havde der været en bondekone, som ville købe grøntsager, men, som Theres sagde, var fra børneværnet for at se, om

Theres kunne passe børn. Hende så vi aldrig mere. Grøntsagerne frøs nok i hænderne på hende.

Jeg husker ikke, om det var i 1962 eller 63, der var mælkestrejke i landet. Der kom ingen mælk til mejeriet, men vi levede næsten af fløde, for vores naboer kom med alt det, vi kunne bruge. Vi var blevet optaget i lokalsamfundet. Nu var vi en af deres. Alt var lyst og lykkeligt. To drenge. Storebror Frank passede godt på lillebror Gert. Da Gert fik fjernet mandler og polypper og kun måtte spise is, stod Frank på skærmen af barnevognen og stoppede appelsinstykker i munden på ham. De gale streger var de endnu ikke begyndt på, men de legede altid sammen og skændtes aldrig.

Frank og Gert leger på varekasserne

Trækvogn til drengene

1962 var et år uden de store omvæltninger. Det skulle blive anderledes i 1963. Vi havde jo fået vandværk i 1962, så hen på efteråret begyndte vi at bygge det første drivhus på 35 x 8,25 meter. Allerede i november blev det imidlertid vinter med megen frost, og i januar 1963 gik drivhusbyggerne og lagde glas i 10 graders frost. Færdigt var huset den 28. januar. Vi havde selv gjort en del arbejde, så det var på tide at blive færdige med byggeriet, for den 17. februar ankom Ulf. Det var hundekoldt. En nat frøs det 18° C, og selvom kakkellovnen var rødglødende, og vi havde en petroleumsovn, var det så koldt, at han nærmest gik i sultestrejke.

Først i april blev Ulf døbt, og fordi det havde været så koldt, var alle vinterbørn til dåb den dag. Der var fem.

Den 22. april, da mor blev 60 år, var vi til fødselsdag i Nimtofte. Her tog vi afsked med min moster, der døde 8 dage efter, kun 62 år gammel.

I maj kom Minneli og Fritz på besøg fra Schweiz.

Når sundhedsplejersken, som hed Plougmand, kom for at se til Ulf, lagde Frank sig på knæ, og Gert satte sig på ryggen af ham og sagde: "hyp, hyp, plovhest", men hun tog det meget pænt. Sommeren kom, og Annette og en veninde kom på besøg, og en dag kom der en bil. Det var Theres' brødre, Walter og Jakob, Walters kone Emma og Elisabeth og hendes lillebror Jakob. Nu var huset fuldt, men det var jo sommer, og plads var der nok af udenfor til telt. Frank var med Annette ved Knudsø for at bade. Han sprang i på hovedet, hvor der var meget dybt, så Annette måtte springe ud og fiske ham op. Der var aldrig kedeligt i vores hus!

Frank og Gert var nu blevet så store, at de kravlede op i de stabler af kasser, vi fik hjem til varerne. Det var nogle gange store stabler, og derfor gik

Theres ud og sagde til dem, at hvis de faldt ned, fik de smæk. De faldt aldrig ned.

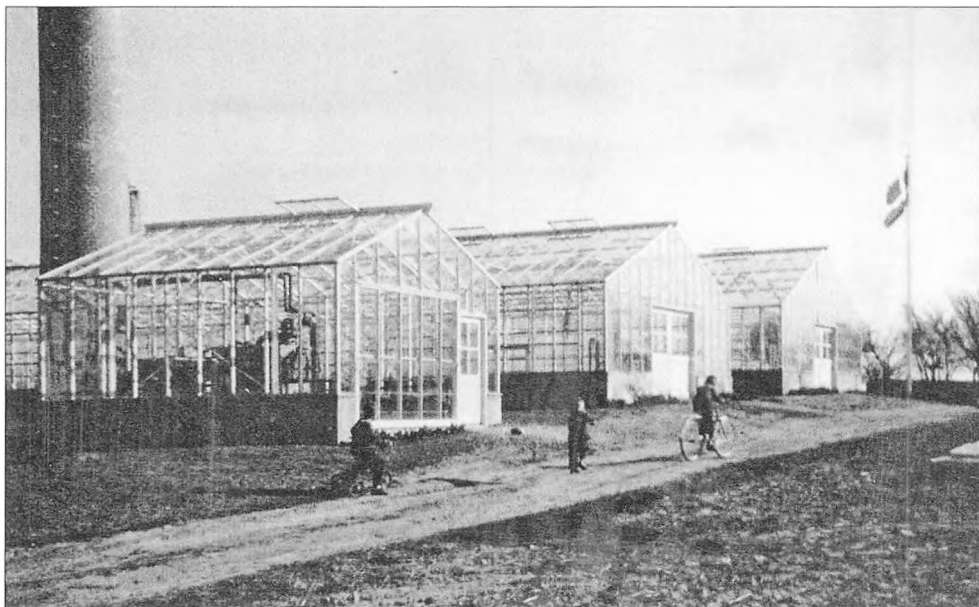
Nok engang i sommerens løb kom en bil med gæster: Tante og Onkel fra Spiez med deres tre drenge, jeg tror, 22, 18 og 14 år.

Det var et hårdt år for Theres med en baby, masser af gæster og masser af arbejde, men også et sjovt år. Det var også det år, at grundlaget for firmaet "Fup og Svindel" blev lagt.

Vi var jo begyndt med at have skoledrenge til hjælp i 1960, først Poul Erik, så Preben, og nu var det så Poul Erik og Johannes. Lønnen var først 90 øre i timen, men efter forhandling 1 krone. Cykelfabrikken i Låsby gav 1,10 kr. Det blev sådan, at de fik de rester, der var, efter at vi havde pakket til GASA, med hjem. De fik dem i et par kasser, de kunne have på cyklerne. De kørte så rundt på marken og solgte dem, deraf firmanavnet "Fup og Svindel". Det gav et ekstra tilskud til lønnen.

1963 var et år med mange minder, men to ting skiller sig ud: Fødsel og død. Ulfs fødsel den 17. februar. Mor kom for at hjælpe til, men det var ikke let, for når hun lavede noget anderledes end Theres, så protesterede Gert. Man havde bare at gøre, som hans mor gjorde. Når jeg i dag ser mor med hendes vilje, tænker jeg 50 år tilbage.

Mosters død sidst i april betød afsked med et usædvanligt menneske. Hun var min gudmor, hvad jeg høstede fordele af hele hendes liv. Lillebyens førstedame, der som en af de første kvinder kom i sognerådet. Hendes største bekymring var, at hun skulle gøre andre fortræd, og hun var dybt ulykkelig, når andre kvinder skrev læserbreve mod hende i den lokale avis. I lokalarkivet i Nimtofte ligger der en nekrolog om hende, skrevet af den lokale forfatter. Han kendte hende og spurgte mig, da jeg var eneste slægtning tilbage; fordi han ville have lov til at skrive om hende – jeg har en kopi! Vi blev enige om, at det gamle

Isådan så der ud ved drivhusene, da fyrrummet stod færdigt.

ord, "en gudfrygtig kvinde", passede godt på hende.

1963 var også det år, hvor verden blev rystet over mordet på den amerikanske præsident, John F. Kennedy, i Dallas den 22. november.

På et tidspunkt havde far været på besøg med en ny trækvogn til drengene, så nu kunne vi gå tur med Ulf i barnevognen og Frank og Gert i trækvognen.

I foråret 1964 blev drivhus nr. 2 færdigt, 10 x 60 m, men uden varmeanlæg, så det var til tomater. Det forår fik vi også en ny hjælp, Steen, på 12 år, der var lille og rødhåret. Det var ham, der kom med begrebet "herreløse træsko". Når der var meget varmt, tog Theres sine træsko af, mens vi plukkede tomater, og så stod de et eller andet sted, derfor "herreløse". Steen og Jytte, hans kone, er stadig mine venner. Jeg har været til 60 års fødselsdag med begge. Ellers husker jeg ikke så meget fra 1964.

Da vi ikke havde varme i drivhusene, begyndte vi at planlægge det, og tegningerne til et nyt hus blev også købt. I marken var der altid masser af blomkål om sommeren, og et stort stykke med porrer til efterårs- og vintersalg. I 1964 blev der i september plantet et stort stykke med stedmoderplanter til salg i foråret 1965. Jeg fik et flag i fødselsdagsgave, og så skulle der jo rejses flagstang. Det var et arbejde for Steen at male den.

Når der var sommervarmt, kom den store balje ud i gården, så kunne drengene blive vasket der. Ellers var det i køkkenet, det foregik resten af året.

Vasketøjet blev klaret ved, at vi ca. en gang om måneden lejede en el-maskine til storvask. De år var hårde for Theres: Hårdt fysisk arbejde med grøntsager og en husholdning, hvor alt blev lavet ved håndkraft.

Når det blev for meget, drillede vi hinanden lidt for at holde humøret oppe. Jeg sagde til hende, at det havde været lettere at være bondekone i Schweiz end gartnerkone i Danmark. Jeg fik altid svar. Sagen var den, fortalte hun mig engang, at et års tid, før vi traf hinanden, havde hun fået et frierbrev fra en ung bonde, der skrev, at der nu var købt mere jord til gården, men han manglede en kone. Da jeg så spurgte, hvorfor hun ikke tog ham, sagde hun, at "en, der lavede stavfejl, ville hun ikke have". Jeg var heldig, at hun ikke kunne dansk! Moralen for jer må være: Lær at skrive uden stavfejl, ellers kan det gå grueligt galt.

I krigsårene 1940-45 var der blevet født mange børn i Danmark, så da den tekniske udvikling kom i gang, var der ikke arbejde til alle ude på landet. Da jeg begyndte at spille i 1944, var der ikke el på den gård, hvor datteren gav mig undervisning, så her blev petroleumlampen tændt, når det blev mørkt. El kom der i 1948, men ellers var malkemaskinen en af de førstesteting, der kom og var det store tilløbsstykke. En husmand med tre køer, udenfor Nimtofte, solgte den ene for at få råd til en malkemaskine.

Senere kom traktorerne og moderne maskiner. Den første mejetærsker så jeg i november 1951 eller 52; næste gang jeg så én, var i Låsby i høsten 1958. Da jeg kom ind til militæret i maj 1954, var det mest brunkul, man fyrede med i gartnerierne, men da Theres og jeg kom til Danmark i marts 1956, var der faktisk olie fyr i alle gartnerier.

Alle de unge, der var født i 1940-45, skulle nu ud at finde arbejde, og dem fra landet og landsbyerne søgte ind til byerne. Der var rutebiler med ruter til hele oplandet fra Århus og trængsel på rutebilstationen, især lørdag eftermiddag og søndag aften. Da Theres og jeg flyttede

til Låsby, tog vi de første 5-6 år altid med rutebilen Låsby-Århus, Århus-Nimtofte. Et titurskort til Århus fra Låsby kostede 45 kroner og fra Århus til Nimtofte 55 kroner. Rutebilstationen var på et tidspunkt hjemsted for byens urolige elementer, så en søndag aften, hvor vi var på vej hjem til Låsby, og vi sad i ventesalen, Frank i liften på bordet, og under bordet vores dejlige schæferhund, blev der slagsmål og ballade rundt om os. Politiet blev tilkaldt, og folk skyndte sig at gå, men vi blev siddende.

Ballademagerne havde set vovsen under bordet, så der var fred og ingen fare. Efter 1963, hvor familien var vokset, blev det almindeligt, at vi lejede en VW uden fører, den populære "Bobbel".

I min barn- og ungdom talte man altid om "de brølende 20'ere", et tiår, hvor det var gået meget hurtigt med alting. Sidst i 1900-tallet var det 60'erne, der fik prædikatet. Nu var vi kommet til 1965, og også vi havde fart på med planer om nyt hus og varmeanlæg i drivhusene, et projekt til godt 100.000 kroner. Selvom bankmanden havde sagt ja,

var papirerne ikke underskrevet. Alligevel kunne jeg ikke vente, så smedene var allerede i gang i drivhusene, da der skete det, som er sket så mange gange før og siden: En opbremsning i økonomien. Da vi skulle bruge de første penge til smeden, ville banken derfor ikke være med. Nu var gode råd dyre, men vi holdt sammen, så en dag tog jeg rutebilen til Skanderborg og gik ind i banken og bad om at tale med direktøren. Han var selvfølgelig ikke at træffe, men jeg havde tid, så jeg satte mig ned og ventede. Jeg husker ikke om der gik 2 eller 3 timer, men slaget skulle vindes, ellers havde vi tabt alt. Til sidst var direktøren der og den øverste for økonomien, underdirektøren. Jeg husker ikke, hvad jeg tænkte. Theres sagde altid, at jeg var stædig. Om det var det, der gjorde udslaget, ved jeg ikke, men der blev ringet til filialen i Låsby, at vi kunne få penge til det varmeanlæg, der var sat i gang. Huset måtte så vente lidt. Det var to glade mennesker, der gik i seng den aften. Fremtiden var sikret for vore tre drenge og os og også for den pige, der kom trekvart år senere.

Poul Erik var den første af de skoledrenge, der hjalp os, og hans to yngre søstre blev barnepiger for børnene, når Theres og jeg en sjælden gang var i byen om aftenen. Det var først Jonna og siden Bente, der også kom en dag om ugen efter skoletid. Hun var rigtig god til børn, og Ulf var hendes yndling.

Drengene graver stedmoderplanter

Den store givinst på 1000 kr. overrækkes

Hun passede godt på ham, hvis Frank eller Gert blev lidt voldsomme.

Bente har været leder af en børnehave i København hele livet. De er ikke blevet snydt der. Nu havde vi altid tre drenge efter skoletid: Poul Erik, Preben og Johannes, som alle gik i skole i Silkeborg eller var i lære. Poul Erik var i lære som tømrer; han blev siden ingeniør, og vi var venner til hans død som 61-årig; Preben blev mekaniker, og Johannes tømrer. Men nu var det Hans og Steen, og lidt senere Niels.

1965 var et turbulent år. Ovnene i gaskomfuret gik i stykker, så der kom et par montører. Da de havde lavet den, ville de vise os, at den virkede, men da de tændte den, stod hele køkkenet i flammer, så Theres skulle ikke mere have gas. I stedet kom der et elkøkken. En sommeraften, da Ulf sov i sin lille seng, og Theres, Frank og Gert var i cirkus i Låsby, cyklede jeg ud til en landmand og købte en lille traktor. Det var en lille en, 15 hk, men især god til radrensning i marken. Der var redskaber og en gammel vogn med for 5.000 kroner.

1965 var også året, der endte godt, med varme i drivhusene. Efter at tomatene var kommet ud, kom salaten; det gik meget

hurtigt det år. I november lejede vi igen VW'en. Theres skulle til undersøgelse hos en jordemoder i Stilling, så imens kunne jeg endnu en gang tage ud og tale med bankdirektøren i Skanderborg. Vi havde et kæmpe overskud på 15.000 kroner, så nu skulle huset bygges. Alt gik, som det skulle, så nu var vi klar til 1966, men huset var på det år, det var udsat, steget fra 65.000 til 80.000 kroner, og så var det overskud væk.

1965 var også det år, hvor vi startede salg ved vejen. I Hammel skulle man have et nyt orgel i kirken, og for at sponsorere nogle penge åbnede Frijsenborg for publikum en søndag i foråret. Det betød, at der var megen trafik forbi os. Vi havde mange stedmoderplanter, der var lidt for sent fremme, så jeg gravede

Det nye hus

fem kassefulde op og satte dem ud til vejen: 5 kroner pr. kasse. Inden dagen var gået, var der solgt 60-70 kasser. Jeg gravede og gravede; Tage, vores nabo, kom og hjalp mig.

1966 begyndte – ligesom alle år – nytårsaften. Der var kommet en kalender fra forsikringsselskabet med en rebus på. Den

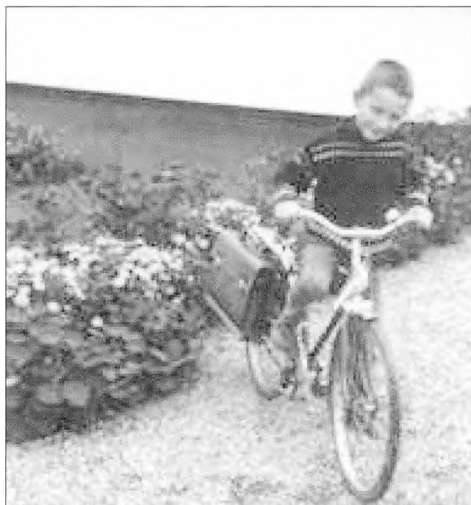
gættede jeg og glemte den. Der blev jo så meget at gøre. Den 15. januar, en lørdag, kom Steen. Der var jo ikke rigtig noget at lave, men vi kunne da brække en del af udhuset ned. Der var en vinkel på ejendommen, der var meget ringe, med trægavl, hvor mange brædder var borte eller rådnet op. Altså gik vi igang, og da det blev aften, flød det med nedbrydning overalt. Midt om natten syntes Theres, det var på tide at få en pige, og da vi ikke havde telefon, skulle jeg til Låsby efter taximanden. Han kunne imidlertid ikke

Frank på cykel

køre op til ejendommen og hente Theres for alt rodet. Næste morgen kom Hans Jørgen – de havde telefon – og sagde til lykke med pigen, hvortil jeg svarede: “Det passer ikke!” Jeg troede kun, vi kunne få drenge.

Den 16. januar blev Irene født. Frank og Ulf kom på ferie i Nimtofte, og da det blev aften, sagde Ulf: “Jeg går hjem nu; jeg går nu.” Han vidste, hvad han ville allerede som 3-årig. Gert blev hjemme hos mig, og spørg ham i dag, hvordan vejret var, og hvilke fugle, der sad på vejen, den dag vi lejede en bil og hentede Theres og lillesøster på sygehuset i Skanderborg, og han husker det. På sygehuset blev vores pige kaldt Tina efter en alvorlig sag, hvor der var stjålet en lille pige i København, en sag, der rystede hele landet.

Gert på cykel på vej til skole

Lillesøster så nemlig slet ikke nyfødt ud med langt sort hår, så det måtte være Tina.

Rebussen fra nytårsaften havde Theres sendt ind, og en lørdag i marts kom forsikringsmanden på besøg. Jeg sagde til ham, at jeg da havde betalt min forsikring, men han ville bare vide, om vi var hjemme næste mandag. Vi havde nemlig vundet den store gevinst: 1.000 kroner.

Næste mandag kom inspektøren med fotograf og blomster og kager til drengene og en check. Det var en stor dag. Nu havde vi råd til at holde barnedåb med middag på kroen for hele familien og mine tre fastre. En middag på kroen med suppe, steg og is for 12 voksne og 6 børn kostede ikke 1.000 kroner. Der var ingen gudstjeneste, men Ole Rydal kom og

Tino i trækvogn

døbte Irene en søndag klokken 16, og med den familie var der mere sang end normalt i Låsby Kirke.

Efter sommerferien skulle Frank begynde i skolen, men inden skulle børnene til en skolemodenhedsprøve, så en dag først på sommeren drog Theres og Frank i skole til prøve. Og allerede dengang kunne Frank med sin udførelse af prøverne sætte systemerne på prøve, eller som Gert mange år senere sagde om Theres: "Når mor nærmer sig et kasseapparat, så kan alt ende i kaos."

Det store vejbyggeri med veje uden om Låsby var i gang, så det første år gik Frank i skole. Det var for farligt at cykle.

Den 4. september kom de første materialer til det nye hus. Det var spændende. Vi havde haft de store fætre og kusiner på ferie, og da var huset for lille. En dag i efteråret gik

håndværkerne i gang, og sidst på året holdt vi rejsegilde med smørrebrød til håndværkerne. Der blev dækket op i fyrrummet. Stuerne var for små til så mange. Huset var ikke færdigt, men der var varme og vand i badeværelset. Først i 1967 blev det dog taget i brug. Det var dejligt med bruser og badekar til så stor en familie. I mart flyttede vi ind i det nye hus. En stor dag. Irene var lidt over et år, men løb rundt og hjalp med at flytte.

Både jeres oldemor og jeres mormor/farmor var stærke kvinder, måske ikke fysisk, men menneskeligt. Her går snakken blandt gamle bekendte: "Theres var ikke bange for nogen ting", så Irene var jo nødt til at begynde tidligt for at leve op til det, hvad hun har gjort i fuldt mål, og når jeg ser på jeres generation af piger i familien, ser det ikke ud til, at I holder jer tilbage. Godt med

Interiør fra et af drivhusene med spor til transport af planterne

det, men som søn, mand og far til sådanne kvinder var der ikke tid til lange kaffepauser.

August 1967. Nu var det Gert, der skulle i skole, men sikke en skuffelse! Nu havde han fulgt med i Franks skolegang et helt år, og så kommer man ned i skolen en formiddag og lærer ingenting. Det var ikke noget for den effektive Gert, så Theres, der var med, men uden penge, købte is hos Mutter Jeppe på kredit til Gert og nabopigen Helle Marit til trøst for en spildt formiddag.

Nu havde både Frank og Gert cykler, så sidst på sommeren cyklede vi en tur til Himmelbjerget. Irene bag på hos Theres, og Ulf på min cykel på en lille sadel. Sikke en tur. Irene faldt i søvn, og Theres var ikke den store cykelektspert. Frank kunne ikke vente på os andre, og som om det ikke var nok, var der en lang strækning med vejarbejde. Det var en tur med forhindringer, men alligevel sjov. Hidtil havde vi gået lange ture med trækvognen og den nye hund, Tino i snor.

Tino var en rottweiler, en kæmpe tyksak, som ikke gad så lange ture, og så måtte de store af trækvognen, så hunden kunne blive kørt hjem. Tino var opkaldt efter den græske kong Konstantin, for Frederik den 9. havde i talen til brylluppet med den yngste prinsesse kaldt ham Tino, så kunne vores hund vel også hedde Tino.

Tino var en strid krabat, men Irenes bedste ven. Sad hun på gulvet og legede, så var han der også. Så snakkede hun med ham og kunne stoppe sin lille arm ind i hans kæmpegab. En dag, hvor Theres og jeg lige havde været væk lidt, og Irene sad ude i barnevognen, kom vi hjem. Der stod en god ven, Arne Møller, ved vognen med armen i gabet på Tino. Den bed ikke, men holdt ham til vi kom. En aften, vi havde barnepiger, Bente og en veninde, kom vi hjem og så de

store piger sov på gulvtæppet med hunden imellem sig.

I 1966 var Niels begyndt som elev lige fra 7. klasse, så efter to år skulle han videre. I 1968 kom så Steen, der havde gået i skole i 9 år, men nu kom i lære og var hos os til 1970. I den sidste tid, Steen var hos os, havde han en kæreste, Jytte. Så var det dem, der var barnepiger, når Theres og jeg skulle i byen. Deres ældste dreng hedder Frank, ligesom vores ældste.

Efter det gode salg af stedmoderblomster i foråret 1965 var vi begyndt at hænge blomkål og tomater ud til vejen, når vi pakkede til GASA. Vi tog 2 kr. pr. pose, så da Theres skulle have elkornfur, var der flere krukker med 2-kroner, eller "dalere", som man sagde. De blev hældt ud på stuebordet, og så sad Harry-elektriker og jeg på hver side af bordet og talte. Da svenden kom ind og skulle lave noget ved elmåleren, gjorde han store øjne, hvortil hans mester sagde, "ja, vi tæller penge, Kurt".

Den selvbetjeningsforretning blev vi ved med til 1978. I 1968-69 og lidt i 1970 lavede vi mange planter til folks haver og drivhuse. De blev solgt efter annoncer i de lokale aviser.

Der var tomatplanter, agurk, melon, peber, og i 1969 husker jeg, at vi havde 28 forskellige slags blomsterplanter. Theres stod for salget, og det gik så godt, at vi det ene år måtte ud og købe to agurkeplanter til eget brug. Hun havde solgt alt.

Dengang var der jo det her ungdomsoprør, hvor hashen rigtig kom frem. Vi fik også forespørgsler på hashplanter. Der kom et ungt par fra Silkeborg, og manden gik rundt og kiggede, men ud fra hans sko kunne jeg se, at han var politimand, og rigtignok, planterne kunne ikke være i bagagerummet, for der lå politihunden. Da han ingen hash fandt, blev de og andre faste kunder. De første kom

—SNITGRØNT—

Snitgrønt produceret i vort gartneri har en meget lang holdbarhed, da det altid leveres friskskåret og korrekt behandlet. Her vises 5 af hovedkulturene, desuden produceres **meyerii**, **sprengerii**, **bregneblade** og **Amomum cardemomum**.

Leatherleaf

LEATHERLEAF er af en god, fast og kraftig kvalitet, som altid leveres helt friskskåret og derfor ikke krøller efter få dage.

ADIANTHUM er en elegant og yndefuld afslutning på en buket. Trods sit sarte, men friske grønne udseende, har den en god holdbarhed, da den præpareres straks efter plukning.

Adiantum

Maranta

MARANTA har et flot og fint farvespil, som specielt er spændende i dekorationer. Findes i mange forskellige farveaftegninger.

PLUMOSUS, let og levende, en gammel kending, altid anvendelig i alle former for binderi, god kvalitet som ikke drysler.

Plumosus

Japanergrønt

JAPANER GRØNT, fin og fyldig med en dejlig grøn farve. Er god både som bunddække og til at gi' højde på en dekoration eller buket.

Leverandør 80881
Leif Simonsen
Hammelvej 3
8570 Laasby
Telf. 06 95 11 67

GASA
ÅRHUS

kl. 7 om morgenen, og en af de faste, en bilhandler fra Odder, kl. 22.30 om aftenen, hvor Theres måtte ud og se hans nye bilmodel. Når jeg skriver dette, kommer jeg til at tænke på en verslinje, der har fulgt mig i mange år. Den er svensk, jeg tror af Edvard Persson, og lyder: "Jeg har boet ved en landevej hele mit liv, set mennesker komme og gå" ("Jag har bott vid en landsvag i hela mitt liv").

Ulf ville gerne hjælpe Theres med at bære planter ud til bilerne, men et par pæne damer syntes, at han var så sød, at en af dem ville kysse ham, men så var det ikke sjovt længere! Han har jo nok været på samme alder som Valdemar nu, ca. 6 år.

1968. Planteproduktion. Først var et stort hold blomkålsplanter til salg, og bagefter alt muligt til private.

En søndag omkring 1. juni cyklede vi til Hårup. Der var der en mand, der lavede havemøbler i træ. Vi byttede, så han fik blomsterplanter til sin udstilling, og vi fik den store egebænk, der står udenfor, hvor jeg nu bor.

Gert var ikke rigtig rask, men cyklede hurtigt. Han skulle hjem. De næste dage blev han mere syg med store sår i munden. Han kom til læge og tandlæge, men det blev værre og værre. Til sidst var der hul gennem tungen. En aften sendte vi bud efter lægen, der sendte ham på sygehuset med det samme. Det er nok det værste, Theres og jeg har prøvet med et af vores børn. Da jeg bar ham ned ad trappen og ud til sygebilen, husker jeg, at jeg tænkte, om vi fik lov at beholde ham. Han var 8 år og havde tabt 5 kilo. Der var jo ingenting tilbage. Men efter en slem nat med 4 penicillinsprøjter gik det heldigvis fremad, og så skinnede solen igen på vores familie.

12 år var gået, siden Theres kom til Danmark. Nu var det vist på tide, hun så

sit hjemland igen. Hun var rejst som ung pige, og nu kom hun tilbage med to store drenge, og der var to mindre børn hjemme i Låsby. Irene var i pleje hos Jonna og Bentes forældre, og Ulf var hos mig. Det er fra den tid, pandekagehistorien stammer. Jeg lavede pandekager, og den sidste blev rigelig tyk, så når Ulf siden fortalte om fars pandekager, blev de tykkere og tykkere år for år. Frank og Gert fik forlænget efterårsferien til 14 dage. Steen, Ulf og jeg passede gartneriet. Poul Erik kom på besøg og hjalp om lørdagen. Han var lige blevet udlært tømrer, så Ulf, han og jeg holdt svendegilde på Nr. Vissing Kro.

Theres kom rundt og fik hilst på slægt og venner, men var glad, da hun var hjemme igen. Det var jeg også. I 1969 stod den på planteproduktion og rationalisering i marken, hvor vi nu kun havde porrer og blomkål. Det var sidste år med det

Schweitz 1968

store plantesalg. De næste år var der kun tomater og salat i drivhusene. Sidst på året begyndte vi at forberede drivhus nummer tre, 12x60 meter, men under planeringen

Sigrid, far, mor, mig, Irene, Ulf, Theres med Marc, Gert, Frank, Eva og Jette - Gustav må have taget billedet.

rev maskinen naboens vandrør over. Ingen vidste, at der var rør i vores mark. Nu gik arbejdet i stå på grund af oversvømmelse. Steen og jeg fik dog gravet ud til sokkel, men så blev det vinter, og hver gang støbehølden skulle i gang, var det snestorm. Da vi havde gravet sneen væk tredje gang, lykkedes det at få støbt, så drivhuset blev færdigt, og der blev plantet tomater i foråret 1970.

I sommeren 1970 rejste Steen til en ny læreplads, og vi fik en ny elev. Det varede ikke længe. Frank, der da var 11 år, kunne plukke flere tomater, end hun kunne, så fik det ende, men nu havde vi jo selv store børn, så frem til 1978 var der ingen fremmede ansat. Sommerferien var altid meget livlig. Fætre og kusiner fra Nimtofte kom på ferie og alle hjalp til om formiddagen, og var det

så godt vejr, tog de i svømmebadet i Låsby om eftermiddagen.

1969 havde budt på endnu et teknisk fremskridt: Vi havde fået telefon. I efteråret 1970 blev alle drivhuse plantet til med salat, men nytårsaften blev det hård frost. Fyret var ikke blevet udvidet, så temperaturen faldt i husene ned til 0° C, så det var kritisk. Nytårsdag skar vi alt det salat, der var stort nok til slag og også lidt mindre, men nok engang var vi heldige og fik det godt solgt, og nu var vi i gang med 1971.

Når jeg nu skriver "vi", så var det Theres og jeg, Frank, Gert, Ulf og Irene. Frank og Gert var de store drenge, 12 og 10 år, der kunne lave meget, skære blade af tomater, pakke salat, køre traktor osv. Ulf på 7 år var den perfekte hushjælp, og Irene på 4 fulgtes med mig og kunne holde vandslangen, hvis

hun ikke hang oppe under drivhustaget med hovedet nedad. Alle arbejdede hårdt. Der var heller ingen skolebørn, der kom og arbejdede. Det kunne ikke gå. Vores egne vidste jo besked med alt, så en medhjælp, der kom udefra, ville ikke få det godt.

I fritiden var vi også optaget. Frank, Gert og Ulf spillede fodbold i Låsby, og Irene begyndte som 4-årig at gå til gymnastik, så Ulf fulgte hende til Låsby. I vinterhalvåret gik Theres til syning en aften om ugen. Kun jeg var altid hjemme. På et tidspunkt var jeg blevet tilbudt stillingen som organist i Dallerup Kirke, men jeg syntes, der var nok at lave hjemme. Nu var jeg kun afløser i Låsby Kirke. Jeg husker det ikke så nøje, men jeg tror, det gav 30-40 kroner pr. gang. Efter den nytårsnat, hvor fyret var for lille, gik vi i gang med at få et mere, og i foråret købte vi en bil, en brugt Taunus varevogn for 5.000 kr. Der blev sat sideruder i, så kunne den også bruges privat.

Gert havde et par år klaget over ondt i højre knæ, men skolelægen kunne intet finde, heller ikke vores egen læge, men nu kom han til røntgen i Silkeborg. De kunne imidlertid heller ikke se noget, men den første dag i påskeferien ringede vores læge, at der var kommet besked fra sygehuset, at Gert ikke måtte gå på benet. Hvis vi skyndte os, kunne han komme på Ortopædisk Hospital i Århus samme dag. Gert var i gang med at pakke salat, så han blev hentet ind fra drivhuset og så af sted. Da vi kørte til Århus, stod de med en kørestol. Han måtte ikke bruge benet. Det var et kæmpechok for en dreng på 11 år. Inden vi tog hjem, var han lagt i seng, i stræk med en vægt ud over sengekanten. Sådan lå han i 6-8 uger. Det var forfærdeligt. Han kom hjem og gik med krykker hele sommeren. Læreren kom fra skolen og gav hjemmeundervisning. Det blev ikke godt, så han kom på sygehuset

igen, og en af de første dage i november blev han opereret. Al den tid, han var på sygehuset, besøgte vi ham næsten hver dag, men hans søskende måtte ikke komme på afdelingen. Om søndagen kørte vi tidligt, så kunne Frank og Ulf fiske nede i havnen. Når vi kørte til daglig, spiste Theres mange gange sin mad i bilen. Tiden var meget knap. Den søndag i november, hvor han lige var blevet opereret, var vores nabo, Hans Jørgen, med. Han havde også familie på sygehuset. Da blev det en af de værste snestorme, jeg husker. Vi var en af de sidste biler, der kom til Låsby den søndag. De næste par dage var alt lukket inde, men det var ikke rigtig koldt. Fra da af gik det fremad for Gert, men først til sommerferien 1972 blev krykkerne lagt væk, så var vi igen en glad familie.

Ulf kunne ikke lide at sætte orm på krogen, når han fiskede, så det gjorde Irene for ham. Vi var et meget stærkt hold, når vi hjalp hinanden.

I foråret 1972 såede vi de første plumosus og plantede nr. 2 til, sidst i juni. Det var begyndelsen til det grønt, som senere blev vores speciale. Den 19. september begyndte vi at skære af det, og det stoppede ikke før den 1. august 2004 med de samme planter.

Den 1. oktober ankom Marc. Nu var vores familie fuldtallig. Det var dagen før folkeafstemningen til EF, og dagen efter, den 3. oktober gik statsminister Jens Otto Kragh af. Vi fik ikke en ny regering, blot en ny statsminister.

Der var barnedåb, og Marc fik navnet Lienhardt, for Theres' storebror Walter var Gudfar, derfor Theres' familienavn.

Også Sigrid og Gustav var faddere; vi holdt ingen stor fest, men mine forældre var med.

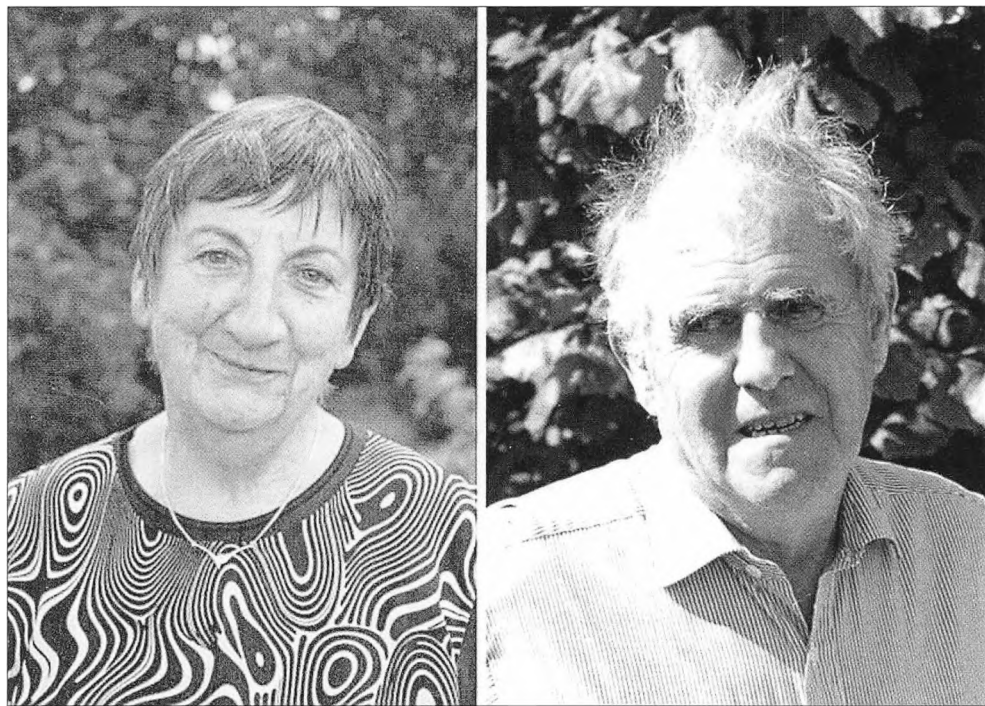
I 1973 kom festerne, den 22. april blev mor 70 år, og så var der stor fest i Nimtofte.

Den 13. maj blev Frank konfirmeret, og vi holdt fest på Nr. Vissing Kro. Den 15. maj havde mor og far guldbryllup med en kæmpefest i Nimtofte, hvor Frank holdt tale for sin farmor og farfar. Mor var meget stolt af ham, hendes ældste drengebarnebarn.

Efter hendes død 13 år senere fandt vi to ting, der drejede sig om min familie: Det

brev, jeg skrev hjem fra Schweiz, da Theres og jeg havde fundet sammen, og den tale, Frank holdt til guldbrylluppet.

Theres og jeg var nu næsten 40 år. Vi havde været gift i 15 år, og vores børn var nu så store, at de sikkert husker bedre, hvad der skete herefter, så spørg jeres forældre om den tid.

Theres og Leif

Efterskrift

Nu har jeg skrevet en lang historie til jer om ting og begivenheder i de første 40 år af mit liv. Jeg har husket meget, men sikkert glemt endnu mere. Alt, hvad jeg har skrevet, er set fra min side, og derfor er der grund til at tænke på et vers, min mor lærte mig, da jeg var 10 år, og hvis lære vi ofte glemmer:

Betragter månens bue!
den kun er halv at skue
og er dog hel og rund.
Så er vel flere sager,
som nu vort hjerte vrager,
fordi vi halvt dem skue kun.
(Matthias Claudius, 1779)

Og så en formaning, som jeg ved, både farmor/mormor og jeg kan stå bag: Frygt ikke. Alle mennesker bliver bange, men I må

ikke lade frygten styre jeres liv. Det er det samme som at miste friheden.

Til min konfirmation var bibelordet:
*Søg først Guds rige og hans
retfærdighed,
Så skal alle disse ting gives Jer i
tilgift.*

Jeg fik alt, hvad jeg kunne drømme om og mere til. Først og fremmest min elskede Theres, en flok børn og en stor flok børnebørn, som gjorde mit liv til et pragtfuldt liv, eller som i reklamen: Det fås ikke bedre!

Tak, fordi I gad læse det!

Morfar/Farfar

For 2 år siden besøgte Helle Reinholdt, Anette Krogh og Herman Rasmussen Leif Simonsen i hans hjem i Låsby. Vi havde erfaret, at han havde skrevet sine erindringer til sine børnebørn på opfordring af datteren Irene. Vi syntes, hans livshistorie bevægede os. Derfor bragte vi første del af hans historie sidste år i Østjysk Hjemstavns årbog. I år bringer vi sidste del af hans beretning indtil 1974.

I ægteskabet med Theres er der 5 børn. De er alle kommet "godt i vej" med Leif Simonsens egne ord: to ingeniører, en professor, en lektor og en entreprenør.

Theres og Leif havde gartneri indtil 2004. I mange år var hovedproduktionen snitgrønt – pynt til buketter.

For 11 år siden døde Theres. Leif fortæller, at de havde et fantastisk samliv. Theres sagde

engang: Leif vil ikke skændes om morgenen, og jeg vil ikke skændes om aftenen. Hun bevarede sin schweiziske accent hele livet.

Leif bor i nærheden af Låsby Kro. Her var mange gæster fra hele landet – også til hverdag. Leif foreslog kromanden, at han spillede lidt på orglet i kirken. Dette udviklede sig til en fortælling om kirken og Thor Lange, som havde tilknytning til kirke. Leif spillede for gæster i alt 91 gange. Leif spiller ikke længere, da hans syn er for svagt til at læse noderne.

Leif er taknemmelig for det liv, han har haft. Os, der kender Leif, er glade for, at han lod os læse sin livsberetning.

Herman Rasmussen

Sognefogeden

- den skikkeligste, redeligste og mest kyndige mand i sognet

Af: Tage Franck

Ved opslag i historiebøger eller på Google får man at vide, at embedet som sognefoged blev startet med en forordning af 11.11.1791. Dvs. netop i landbrugsreformernes tid, hvor det meste krongods, ryttergods, len og adelige storgodsers jord ved udskiftninger og udflytninger blev overtaget af de tidligere fæstebønder. Det betød, at den magt og de pligter, som kongen, lensmænd og godsejere havde haft med hensyn til at opkræve skat og landgilde og at være den juridiske og straffende myndighed indenfor deres ejendomsbesiddelser, var faldet bort og afløst af tusindvis af selvstændige bondegårde. For at have en mand ude i de enkelte små sogne, en redelig mand, der kendte alle i sognet og havde indsigt i de enkeltes økonomiske og private forhold, var det, at man i 1791 lavede en forordning, hvor embedet som

sognefoged blev lagt i faste, lovmæssige rammer.

Men ordet og begrebet sognefoged er meget ældre. Allerede i 1500-tallet kendes ordet. Kongen, lensmændene og godsejerne ejede jo fæstebøndernes jord. De opkrævede deres landgilde og skatter, udskrev bønderne til soldatertjeneste, havde hals- og håndsret over dem, og de var skiftemyndighed, når bonden døde.

Alle de nævnte opgaver kunne disse godsejere jo ikke rende rundt og personligt klare. Dertil havde de en ridefoged, og ridefogeden havde i hver landsby en bondefoged, der kendte alle i de forholdsvis små sogne.

Oprettelser af væsener

I 1660 lykkedes det for Kong Frederik III. at få indført Enevælden. Dvs. at kongen

Kong Frederik III

overtog al magt i landet. At han skulle styre landet. Her kunne han ikke længere regne med de ovennævnte støtter fra adelen, så han gik i gang med at opbygge

sit eget magtapparat bestående af en række "væsener". Han fik oprettet et militærvæsen bestående af en stående, uniformeret hær af danske bondesønner frem for at leje udenlandske lejetropper til at føre krigene som hidtil.

Først og fremmest oprettede han Skattevæsenet, statens livmoder. Uden permanente skatter ingen stat. I den forbindelse blev landets jord opmålt og vurderet, og på disse beregninger blev den enkelte bonde pålignet sin skat. Dette fantastiske målearbejde lå klart i 1688.

Efterhånden kom der flere væsener til: Et retsvæsen med uniformeret politi, et toldvæsen, et postvæsen, et vejevæsen, et fattigvæsen, et skolevæsen og et sundhedsvæsen. Kongen og hans embedsmænd opbyggede langsomt det, som vi i dag forstår som staten.

Til at stå for alle disse "væsener" indsatte kongen en amtmand, der skulle sørge for at styre disse væsener i sit amt. Til dette arbejde havde amtmanden en amtsforvalter og en stribe herredsfogeder. Disse herredsfogeder kunne have nogle sognefogeder til at hjælpe sig. Det

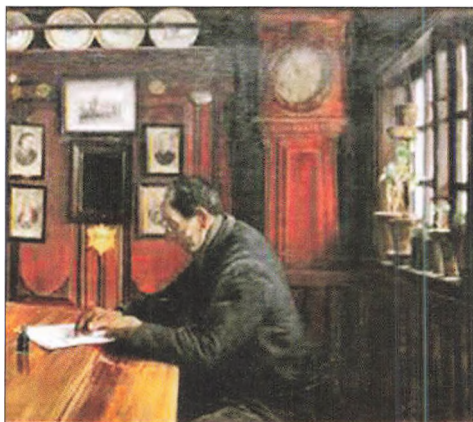
kunne være en lokalkendt bonde, men han var endnu ikke professionel embedsmand. Det blev han først med forordningen af 11. 11.1791.

Sognefogeder

Samtidig med denne forordning kom der love med angivelse af sognefogedens pligter og rettigheder. I de følgende næsten 200 år - til 1972 - udkom der med passende mellemrum en "Håndbog for Sognefogeder", f.eks. i 1857, 1929 og 1949.

Jeg vil i det følgende prøve at give en kort beskrivelse af sognefogedens pligter og arbejdsområder.

Jeg vil starte med at omtale et par ting, som har undret mig en smule. Den ene ting er sognefogedens pligt til at "forkynde"! Det betyder, at sognefogeden skal læse nye love og bestemmelser fra amtmanden eller politimesteren højt for menigheden efter kirketid søndag formiddag udenfor kirkedøren. Ligeledes blev alle sager angående skattegæld, offentlige afgifter, underholdsbidrag, restancer med forsikringspræmier og anden gæld til det offentlige sendt til sognefogeden. Han skulle så inden 5 dage køre ud til skyldneren og

Sognefoged

oplæse skrivelserne for ham. Først derefter overrækker han skrivelserne til skyldneren, hvorefter betalingen, udpantningen - eller måske en afdragsordning kan foretages. Vel ved jeg, at kancellisprog kan være vanskeligt at forstå, men jeg ved også, at Folkeskoleloven om skolepligt til alle kom i 1814, men ovennævnte fremgangsmåde findes stadigvæk i "Sognefogedens Håndbog" fra 1949.

En anden ting, som håndbøgerne for sognefogeder - især bøgerne fra 1800-tallet - gør utrolig meget ud af, er at indskærpe sognefogedens pligter overfor fremmede, der kom til sognet. Det kunne være vagabonder eller stoddere, der kom for at søge natlogi og måske ville tigge eller sælge småting. Det kunne også være gøglere, der optrådte med musik eller med sjældne dyr. Det var jo også

Omrejsende håndværkssvende

på de tider, hvor unge håndværkssvende "gik på valsen", altså var navere, der arbejdede sig frem. Alle de her nævnte mennesker skulle straks henvende sig til sognefogeden og fremvise deres vandrebog eller rejsepas. De omrejsende håndværkssvende skulle bevise, at de havde tænkt sig at arbejde sig frem. De skulle bevise, at de var udlærte svende og ikke ville flakke om uden arbejde. Desuden skulle de vise, at de havde penge, så de kunne klare sig uden at tigge. Man fornemmer, at folk så ned på personer, der hverken havde lidt fast ejendom eller et rimelig fast arbejde. Der var også et problem i, at mange vagabonder og omstrejfende folk ofte havde et meget dårligt helbred, så hvis de blev fundet på et høloft eller i et læskur med tegn på alvorlig sygdom, påhvilede det sognet at sørge for logi, pleje og måske

lægehjælp, og det kostede jo af sognekassen. Der går historier om, at hvis man fandt liget af en sådan stodder i en halmstak eller et buskads, så bar man i ly af mørket liget over på den anden side af sognegrænsen og efterlod ham der. Så var det nabosognet, der stod med udgifterne til begravelse m.m.

Et andet emne, som de forskellige udgaver af "Håndbog for Sognefogeder" bruger meget stof til at oplyse om, er vejevæsenet.

Efter Enevældens indførelse og tiden fremover - vel indtil i dag - er Danmark blevet styret fra centralt hold, dvs. fra staten, amterne, politimesteren og de andre "væsener" ved hjælp af breve med lovændringer, indkaldelser, straffesager, opkrævninger af skat m.m. Bl.a. for at styre dette blev der sendt folk ud og opmåle Danmark, så hver plet jord fik et nummer (matrikelnummer), blev vurderet på kvaliteten af jorden (boniteten) og sat i skat, altså hartkornet. Det er den såkaldte Matrikel af 1688. Derfor var det vigtigt, at alle disse papirer nåede frem med postvognen rettidigt.

Og vejenes tilstand var forfærdelig og de var nærmest livsfarlige at færdes på. Der var alendybe huller, store kampesten, dybt sand, og i Danmark er der jo mange åer og vandløb, hvor der burde være en bro, men disse broer var ikke altid til at passere med de tunge vogne med måske 4 heste forspændt. Om vinteren i snestorm og snefygning

kunne især hulveje være totalt umulige at passere. Dvs. at regering og lovgivning stod stille i en sådan periode. For at klare disse problemer oprettede man i 1778 en generalvejskommission med mandskab og ledet af ingeniørofficerer, men de kunne slet ikke løse problemerne.

Efter at sognefogedembedet var blevet indført i 1791, så man her en mulighed for at få en lokal mand ude i sognene til at føre tilsyn med arbejdet og forholdene. Grundprincippet var, at alt hartkorn skulle være med til at betale for vejenes vedligeholdelse enten ved at betale kontante penge eller ved at møde op med heste, vogne og karle. Hvis man ikke mødte op, fik man en bøde. Disse bøder blev dobbelt op for hver dag, man udeblev. I mangel af betaling "straffedes man på kroppen"! Altså pisk eller træhest. Det blev så sognefogedens opgave at kontrollere, at gårdene mødte op med det rigtige antal arbejdere, at bøderne blev betalt og samtidig holde øje med, at arbejdet blev gjort tilfredsstillende. En stor byrde at lægge på sognefogeden, men der fulgte også en lille lønstigning med.

I 1780'erne er vi midt i landboreformerne, hvor bønderne flyttede deres gårde ud fra landsbyen og ud på markerne. Derfor kom der en lov i 1781, der fastslog, at der skulle udlægges jord til nødvendige veje for de udflyttede gårde, så folk kunne "køre til kirke, såvel som til landsbyerne imellem."

På grund af napoleonskrige og de sønderjyske krige havde Danmark ikke økonomi til at udbygge og vedligeholde alle vejene. Nyanlæg og reparationer forsømedes, men det var stadig sognefogedens pligt at føre tilsyn med, at vejene blev vedligeholdt. Disse gamle pligter ophævedes først aldeles ved lov af 29. dec. 1857, hvor det hele overtoges af

Snekastning

amtsrådets eller sogneforstanderskabernes tekniske forvaltninger.

I forbindelse med sognefogedens forpligtigelser med vejenes vedligeholdelser indeholder Håndbogen for Sognefogeder mange sider om hans pligter ved snekastning på vejene. Snefygning kunne lamme landet i ugevis, og uden vor tids kraftige maskiner var det en langsommelig affære at få vejene gjort farbare.

Det står i loven, at "så snart sneen falder, bør den endnu samme dag - eller dagen efter kastes af vejen. Sneen bør opkastes lige indtil bunden af vejen, således at tvende store vogne eller slæder mageligen kunne køre hinanden forbi." Ret strenge krav til et vintertræt mandskab kun forsynet med skovl og spade. Sognefogeden havde pligt til inden vinter at markere med pæle, hvor meget af vejen de enkelte gårde og huse havde pligt til at holde fri for sne. De store gårde kunne naturligvis stille med tjenestekarle og måske et spand heste med vogn, men alle skulle deltage, selv gamle og fattige mennesker, der boede i et lille indsidderhus, og enlige kvinder, f.eks. enker, der beboede et lille hus ved vejen, havde pligt til møde til snekastning i et begrænset antal dage.

Sognefogeden havde pligt til at indkalde til snekastning og kontrollere, at alle mødte op og udskrive bøder til dem, der forsømte at møde op.

I forbindelse med vedligeholdelsen af vejene er der en ting, der bliver understreget og nævnt flere gange, og det er problemerne med, at folk lod deres døde dyr ligge og flyde og rådne op ved vejkanterne og på

markerne. Ved smitsomme epidemier som mund- og klovesyge, hestekopper, svinepest m.m. kunne det blive et voldsomt svineri og med stor risiko for smittefare.

Reglerne var skrappe: "Inden 24 timers forløb skal ejeren lade huden aftage og derefter nedgrave kroppen i et 2 alen dybt hul." Folk må have følt det vanærende og uværdigt at begrave disse ådsler, og de mente, at det påhvilede bødlens medhjælper, den såkaldte rakker at udføre dette. Sognefogeden måtte påtale dette og melde det videre til retsbetjenten. Straffen kunne være hård. Den pågældende synder kunne risikere at komme til at stå i gabestok en halv time uden for kirken inden gudstjenesten. Ved gentagelser kunne man blive straffet på Bremerholm. Også for sognefogeden kunne dette blive alvorligt. Hvis han ikke straks anmeldte en overtrædelse til Politivrigheden, kunne det ende med at koste ham embedet.

En anden ting, der kostede sognefogeden meget arbejde og mange bekymringer, var fribefordringsvæsenet. Vi skal huske på, at i 1700- og 1800-tallet og langt ind i 1900-tallet var der ingen former for offentlige transportmidler, men der var mange, der skulle passe deres arbejde rundt omkring i landet. Først og fremmest var der kongerejserne, hvor kongen rejste rundt og boede på sine forskellige slotte og optrådte som dommer rundt i landet. Og det var jo et helt optog af vogne med dronningen og hendes kammerpiger, prinser og prinsesser, lakajer og tjenere, køkkenpersonale m.m. Og flere kom til: amtmænd og biskopper, præster på besøg hos syge og fængslede, sagførere på rejse for at føre retssager, højere militærpersoner, dyrlæger, jordemødre, landinspektører m.fl.

Tilladelsen til fribefordring blev givet af amtmanden, og fribilletten med tidspunkt og opsamlingssted blev sendt til sognefogeden, som skulle fordele kørslerne på de forskellige gårde efter hartkornet - altså størrelsen. En tung pligt for sognefogeden, da ordningen var hadet af bønderne. En ting var selve kørselen, som afbrød bonden i arbejdet i mark og stald, men samtidig skulle man vente på, at ovennævnte personer blev færdige med deres besøg og skulle retur. Her kunne bonden vente i op til 6 timer. Dertil kom, at passageren ofte forlangte, at bonden skulle køre hurtigt og forlangte, at han piskede sine heste frem. Derved blev mange heste skadet for altid. Man forstår bøndernes frustrationer. Disse forhold var gældende indtil sogneforstanderskabet kom i 1841, men i 1868 blev reglen helt afskaffet, og folk måtte nu bruge de offentlige befordringsmidler.

Op igennem middelalderen bestod det danske landmilitær næsten udelukkende af hvervede soldater, ofte udlændinge.

Efter Christian IV's uheldige deltagelse i 30-årskrigen var man klar over, at noget skulle ske. De få danske bondsoldater blev udskrevet efter lægdsordning. Et lægd var 30 gårde, der skulle stille en soldat.

I 1701 opretter Frederik IV landmilitisen. Landet blev opdelt i lægder svarende til 20 tdr. hartkorn, som skulle stille med 1 soldat. Godsejerne førte selv lægdsrullen, så de kunne selv bestemme, hvem der mellem 18 og 36 år skulle udskrives. I denne periode måtte ingen karl forlade godset. Dvs. Stavnbandet var indført. Denne lov blev ophævet i 1788, nemlig som en del af landbrugsreformerne - måske den vigtigste.

Det nye i loven var, at lægdsrulleføringen blev frataget godsejerne og overgivet til et udskrivningsvæsen. De nye lægder fulgte sogneinddelingen, hvor en såkaldt lægdsmand blev udnævnt. Dette embede tilfaldt normalt sognefogeden, som hermed fik endnu en post at udfylde.

I en lov af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning blev borgerlig vielse mulig. Både ved kirkelig og borgerlig vielse skulle sognefogeden i brudens hjemsgn sørge for, at alle formaliteter var i orden. Det drejede sig om dåbsattester, erklæring om hvorvidt nogle af parterne havde været gift før, og i bekræftende fald at dette ægteskab var ophævet. Begge parter skulle oplyse, om de havde børn uden for ægteskab, og om der påhvilede nogen af dem økonomiske pligter i form af forsørgelse m.m. Sognefogeden gav brudefolkene en attest på, at disse ting var i orden, og herefter kan der lyses i kirken eller tinglyses.

Den borgerlige vielse foregik i sognefogedens hjem. Fremgangsmåden var klart beskrevet i et cirkulære - selv den brudetale, som sognefogeden skulle holde, var aftrykt i cirkulæret.

Landboreformernes tid omkring 1775-1810 var en urolig tid. Gårdene blev flyttet ud på markerne, og agerjorden lå omkring gårdene. Det gav anledning til megen kiv og skænderi mellem naboer. Hvor var skellene præcist? Var jorden retfærdig fordelt? Havde naboen fået bedre jordkvalitet end én selv? osv.

Og så havde man pligt til at hegne sine marker inde. Der fandtes nye beskrivelser af, hvordan et stendige, en jordvold, en græstørvold og hegn af trærafter skulle laves med nøjagtige mål af højde og bredde - og disse ting skulle naturligvis kontrolleres af sognefogeden og bøder udskrives. Et andet problem var, at kreaturerne ofte gik ind på naboens grund og forårsagede ødelæggelser. Også her skulle sognefogeden besigtige skaderne og udskrive bøder.

Også brandvæsenet hørte under sognefogedens ansvarsområde. I den tids landsbyer lå gårde og huse utrolig tæt, og da de fleste var bygget som bindingsværk og med stråtag, var en ildebrand tit en katastrofe. Der findes eksempler på, at landsbyer er brændt totalt væk.

I 1792 kom nogle regler om, at hvert sogn skulle anskaffe brandslukningsmaterialer som brandhager, stiger, spande og måske en brandsprøjte. Desuden skulle der graves en branddam. Det påhvilede sognefogeden at holde disse brandredskaber ved lige, ligesom det påhvilede ham at holde opsyn med, at nybyggeri blev opført efter de gældende regler om brandsikkerhed, især med hensyn til kakkelovne, komfurer,

skorstene og åbne ildsteder. Desuden så man helst, at sognefogeden mødte op ved en ildebrand som en af de første, for her med sin personlige tilstedeværelse at repræsentere det offentlige.

Der var sikkert flere opgaver, som sognefogeden skulle løse, men

Sognefogeder

Jeg vil slutte med at skrive lidt om sognefogedens daglige arbejde, hans stilling i lokalsamfundet, - og om nogle spændende - og måske muntre begivenheder i embeds medfør.

Sognefoged på Museum

Det har været svært at finde stof til dette indslag. Husk på, at embedet blev afskaffet i 1973! Dvs. at de fleste af de sidste sognefogeder er borte for længst, og man må nok sige, at i den sidste periode var embedet nok efterhånden reduceret til opkrævning af hundeskat og lidt hegns- og markskelssager. Der er skrevet utrolig lidt om sognefogeder, så jeg måtte i gang med at opspore historier, som folk kunne fortælle om de gamle, lokale sognefogeder.

Nu var jeg så heldig at have en ældre mand blandt mine medarbejdere i Lokalhistorisk Arkiv i Gjern Kommune. Han havde været sognefoged i Grauballe, Svstrup Sogn indtil afslutningen i 1973. Han fortalte, at

opgaverne blev langsomt færre. Med sogneforstanderskaberne i 1841 og landkommunalloven af 1867 var der flere ting, der blev overtaget af sognerådene og deres administration, og ved den store kommunalreform i 1970 blev sognefogedembederne helt afskaffet.

da den tidligere sognefoged gik af i 1957, indkaldte sognerådet til offentligt møde for at få opstillet 3 mand, som Politimesteren i Silkeborg kunne vælge imellem. Her var Johannes Knudsen en af de 3 opstillede. I den gamle lov fra 1791 står der, at til sognefoged skulle vælges en af "de skikkeligste, redeligste og 3 mest kyndige mænd i sognet!" "Politimesteren udpegede mig til embedet!" Jeg husker, hvordan den da gamle mand ligefrem rettede sig op. Jo, han kunne være stolt! Han viste mig politimesterens udnævnelsesbrev fra 1957.

En lægdsmand skulle skrive unge mænd ind i Lægdsrullen

Lægdsmand

En af de ting, han var stolt over, var, at han også skulle være lægdsmand. Dvs. at han skulle sørge for at skrive sognets unge mænd ind i Lægdsrullen, når de var

fyldt 18 år. Så blev de indkaldt på session i Silkeborg. En gang fik han besked fra udskrivningschefen om at anholde en mand, fordi han ikke var mødt op til sessionen!

Vielser

Han havde også myndighed til at vie folk, når deres papirer først var godkendt - af ham selv - og der var blevet lyst for parret i kirken. Nu havde kirken og missionen i Grauballe godt tag i befolkningen, så det med at skulle vie folk borgerligt skete kun to gange i de 16 år, hvor Johannes var sognefoged - og den ene gang mødte brudeparret slet ikke op!

Besøg af politimesteren

En gang om året kom politimesteren i Silkeborg hjem til Johannes, hvor de reviderede sognefogedens regnskaber over en kop kaffe. Det var en fin dag! Og i januar måned blev alle sognefogeder i Silkeborg Politikreds inviteret til middag på Hotel "Dania" i Silkeborg, og hver sommer inviterede Sognefogedforeningen på middag på en kro i omegnen.

Niels Sehested.

I mit eget nabosogn, Skannerup, der består af Skannerup med kirken samt et par mindre byer, Holmstol og Dalby, kendte jeg også sognefogeden. Han hed Niels Sehested, og han havde været sognefoged siden 1953 og til 1973. Han afløste sin far, Peder Sehested, der havde været sognefoged siden 1923. Det er en ting, man ofte ser, når man læser lidt om sognefogeder, at embedet kunne gå i arv i flere generationer.

Vitalte aldrig om sognefogedarbejdet, dengang vi kendte hinanden, men hans familie, der stadigvæk har gården i Holmstol, har fortalt lidt om hans arbejde som sognefoged. De kunne huske engang til det årlige revisionsbesøg af Politimesteren hjemme på gården. Her havde Sehested købt nogle fine, store og dyre cigarer, som han vidste, at politimesteren elskede at ryge. Dem havde han lagt henne på radioen! I løbet af arbejdet med regnskaberne kom politimesteren flere

gange med hentydninger: f.eks.: "Nå, De har nok fået en ny radio, Sehested?" "Næh, den er da et par år gammel." "Hvor mange stationer kan den tage?" "Kun Danmarks Radio." "Kan den ikke tage udlandet?" "Det har vi aldrig prøvet på." Da politimesteren var gået, spurgte Fru Sehested: "Hvad sagde politimesteren til cigarerne?" " "For pokker! Dem glemte jeg helt - så kan jeg da bedre forstå, at han blev ved med at snakke om den radio!"

Med til erhvervet hørte jo også at være lægdsmand. De unge mænd skulle jo - et par år før det kunne blive aktuelt - selv melde sig til sognefogeden og blive optaget i Lægdsrullen, dvs. opgive fødselsdato og år samt adresse. De skulle også melde flytning, hver gang de rejste til et andet sogn. Det skulle de blive ved med, indtil de blev 40 år, hvor de blev slettet af Lægdsrullen. Sognefogeden skulle også selv med på sessionen, der foregik på forsamlingsbygningen i Silkeborg. De unge mænd skulle selv finde ud af at møde op til tiden. Først skulle de til syns- og høreprøve, og derefter ind til lægen og præsentere deres krop: arme, ben og fødder! Det skulle foregå, mens de var helt nøgne. Der var en, der ville beholde underbukserne på, men den gik ikke. De var 5 fra Skannerup Sogn den dag. 3 af dem blev taget som soldat, mens 2 blev kasseret. Det blev fejret ved, at de to kasserede skulle give middag til sognefogeden og de 3, som blev taget, og dem selv selvfølgelig. Det var jo 15-16 måneder næsten uden løn og måske en afbrudt uddannelse, så der var nok at fejre!

Lidt om økonomi: (ca. 1938). En ting, der gav lidt penge, var sognefogedens pligt til at udlevere hundetegn. Han skulle føre alle sognets hunde til protokols og modtage penge for det årlige ansvarsforsikringskontingent. Kvitteringen var det blikskilt med hundens

nummer, som hundene skulle gå med i deres halsbånd. En ting, der gav anledning til årlige diskussioner, var en rubrik i protokollen, der hed: Hundens race! Det kunne være svært med alle de bastarder og "gadekryds", som jo skete med alle de løsgående hunde. Dette arbejde gav sognefogeden 1 hel krone pr. hund. Ellers var lønnen ikke særlig stor: 10 øre pr. indbygger i sognet og 3,5 øre pr. hektar i sognet i fast løn. En udpankning gav 50 øre, - hvis han fik pengene hjem. Desuden kunne der være visse pligter, som han var fritaget for, f.eks. snekastning, vejarbejde, dræningsarbejde m.m.

Stueorglet

Alligevel kunne sognefogeden godt hjælpe lidt til. Der var f.eks. et par meget fattige mennesker, om hvem der kom en besked fra Dommerkontoret, at de skyldte penge i amtsskat, og at de skulle udpantes. Sognefogeden kom ud til det fattige hjem og kiggede efter mulige udpantningsgenstande, men det eneste, der var af værdi i huset, var et stueorgel. Måske et, de havde arvet? Sognefoged Niels Sehested spekulerede på, hvordan han kunne hjælpe dem. Så kom han i tanke om, at det stadig var lovligt at bekendtgøre en auktion ved kirkestævne. Kirkestævne foregik ved, at sognefogeden efter gudstjenesten udenfor våbenhuset bekendtgjorde tidspunktet for auktionen. Da det var en meget gammel metode, regnede sognefogeden med, at ingen ville møde op. Dog var der en enkelt person, der viste interesse, men ham fik sognefogeden overtalt til at blive væk fra auktionen. Da der så ingen var til at give bud, fik de fattige mennesker lov til at beholde deres stueorgel.

Tillidsposter og embeder

Med til embedet kom ofte, at man blev tilbudt en del bestyrelsesposter. Sehested var

bl.a. i tilsynsrådet for Silkeborg Sparekasse og i en periode Landbrugskyndig Direktør samme sted. Han var også formand for Gjærn Foderstofforening og senere formand for Gjærn Andelsmejeri. En sognefoged kunne blive indstillet til at blive Dannebrogsmænd efter 30 års tro tjeneste - men Sehested døde et par måneder, inden de 30 år var gået. Det har sikkert ærgret ham!

Et andet eksempel fra nabobyen Sorring: (Dallerup Sogn.)

Christian X og Dronning Alexandrine var på rundtur i Danmark lige efter besættelsen i åben bil. Sognefogeden og byen havde arrangeret en flot æresport af blomster og grønne grene ved indkørslen til byen. Dette gjorde så stort indtryk på Kongen, at han prikkede på chaufføren og bad ham gøre holdt. Det var ikke planlagt fra byens og sognefogedens side. Der sad så Kongen og Dronningen overfor byens befolkning! Sognefogeden trådte hen til bilen og gjorde honnør for Kongen. Så

Sognefogedens kasket

regnede alle med, at han ville holde en lille tale for kongeparret, men han havde ikke fået forberedt en tale, så han stod bare og stirrede, - og til sidst begyndte den store mand at græde!

En anden historie handler om en sognefoged og hans kone Marie.

Når sognefogeden holdt møder om problemerne i sognet, forgik det jo i sognefogedens dagligstue. Nu havde Marie den vane at snige sig ind til møderne, og hun havde svært ved at holde sin mund og kom hele tiden med kommentarer til forhandlingerne. På et tidspunkt syntes

sognefogeden, at det kunne være nok. Han rejste sig i sin fulde højde, tog sin kasket på og sagde: I Kongens navn: Hold kæft Marie!

Hans Jørgen Lysholm

Jeg var så heldig, at jeg i nogle år havde en kollega på skolen i Gjern. Han var fra Sjælland, Osted mellem Roskilde og Ringsted. Jeg fandt tilfældigvis ud af, at han havde skrevet en bog om sin far, som i mange år havde været sognefoged i Osted.

Han fortæller, at i entreen på gården hang tegnet på sognefogedens embede. Det var en stor, flot politikasket med blank skygge og et bredt, gult bånd og et emblem med ordet "Politi". I hans skrivebordsskuffe lå et tungt metalskilt med kæde. "Politi" stod der under kronen og de tre løver. Faderen brugte sjældent disse værdighedstegn, men i visse situationen, f.eks. ved ildebrande i sognet, skulle han møde frem - helst som den allerførste - som en slags øvrighedsperson, inden brandvæsenet helt fra Roskilde nåede frem. Det kunne også ske, at der var ballade og slagsmål på kroen lørdag aften, hvilken han hadede at blande sig i. Han havde ellers myndighed til at anholde folk. At holde fest eller bal på kroen krævede en tilladelse fra sognefogeden. Et par dage før festen kom der en person fra den forening, der arrangerede festen med et program for aftenen: åbnings- og lukketider, underholdningen og spørgsmålet om "de våde varer"? Min far, der var noget missionsk, skrev under på tilladelsen, men blandede sig mindst muligt i kroens anliggender.

Vielser

Som vi har hørt, skulle sognefogeden foretage vielser. Borgerlige vielser var ret sjældne i det ret missionske sogn, men det skete af og til. Sådan en vielse blev der gjort en del ud af i sognefogedens gård. Der blev

gjort ekstra rent både ude og inde. Der blev bagt småkager og købt portvin, og sofaborde foran sofaen fik en nyvasket og nystrøget hvid dug på. Der stod i instruksenen, at alle vielser skulle foregå i samme stue. Ingen rangforskelle her. Selve sognefogedens tale til brudeparret stod også i instruksenen og skulle bare læses op, så sognefogeden slap for at skrive en personlig tale. En gang kom der et ungt par og ville have sognefogeden til at vie dem. Men sognefogeden, der jo var missionsk, prøvede på at overtale parret til at blive gift i kirken. Men pigen var stædig: "Hvis du ikke vil vie os, så flytter vi bare sammen!" Den slags umoral ville min fader ikke have på sin samvittighed, så han viede dem - og de levede lykkeligt til deres dages ende.

Efterårsmanøvre

Hvert efterår var gården centrum for militærets efterårsmanøvre. Soldaterne kom kørende i deres store gamle engelske lastbiler og slog sig ned på sognefogedens gård. De menige soldater sov på halmlofterne, mens officererne blev installeret på karlekamre rundt om på gårdene. De højtstående officerer blev installeret på gæsteværelser og i kamre. Alt sammen noget, som sognefogeden arrangerede. Der var mange flinke og interessante mennesker imellem. Soldaterne fræseede rundt på marker og markveje. Det kunne gå vildt til på

de efterårsvåde marker og på markerne med vintersæd. Men man kunne få erstatning for skaderne. Når manøvren var slut, kørte sognefogeden og nogle højtstående officerer rundt og besigtigede skaderne. Sognefogeden udpegede, hvis marker der var hvis, og et stykke tid efter modtog han en

liste og beløbet, som hver enkelt landmand skulle have udbetalt. Det var småpenge. Så i stedet for at køre rundt og udbetale de få kroner til hver enkelt, tog han telefonen og aftalte med dem alle, at de ville gøre som sidste år. Det betød, at han sendte alle pengene til KFUM's soldatermission.

Udpantning - læs grus

På gården plejede vi altid at bruge en lille vognmand med en lille lastbil med tiplad til at klare tungere transport som f.eks. et læs grus, mergel, kalk og foderstoffer. En dag så sønnen her, at de fik leveret et læs grus af en lille fattig husmand, der kom med sin gamle Ferguson og en gummivogn uden tiplad. Gruset skulle altså læsses af med skovl, og det hjalp sognefogeden med. Til sidst stod de to mænd i tæt samtale, og det undrede drengen sig noget over. Nogle år senere fortalte faderen, hvad det drejede sig om: Den fattige husmand var kommet til at skylde nogle penge, måske noget amtstueskat og stod til udpantning. Det syntes sognefogeden var synd, så i stedet

for at betale for grus og transport, aftalte de, at sognefogeden blot betalte gælden, og så var det hele ude af verden. Det var offentlig service dengang!

Trafik

Sognefogeden havde anskaffet sig en bil, en brugt Ford V8. Han blev nu aldrig nogen god chauffør. Især generede det os drenge på bagsædet, at han altid kørte i 3. gear. Vi havde lyst til at råbe: "Så skift dog gear, mand!", men det skete aldrig. På den tid fik vi en ny hovedlandevej mellem Roskilde og Ringsted. Ikke en motorvej, men dog en 4-sporet vej med midterrabat. Problemet var, at når vi kom ad en mindre bivej fra Osted og skulle til Roskilde, så skulle vi dreje til venstre, men det var jo imod kørselsretningen. På grund af midterrabatten kunne vi jo ikke komme over i det rigtige højrespor mod Roskilde, men måtte køre et par kilometer til højre mod Ringsted, inden der var et hul i midterrabatten. Men det passede ikke sognefogeden. Han drejede til venstre mod kørselsretningen og kørte et stykke vej, inden vi kunne passere midterrabatten. Vi drenge rystede af skræk, mens den modgående trafik blinkede og dyttede, og vi tænkte: "Hvad ville politiet mene, hvis de opdagede, at lovens håndhæver lavede den slags lovovertrædelser?"

Øl til Politimesteren

En gang om året kom Politimesteren fra Roskilde for at kontrollere sognefogedens regnskaber. Og intet måtte forstyrre de to mænds arbejde. Moderen smurte smørebrød, bagte kage og lavede kaffe. Men Politimesteren skulle have øl til smørebrødet. De havde ikke øl i huset. Sognefogeden drak aldrig øl. Der blev sendt bud til købmanden efter 2 øl. For som moderen sagde. "Hvis han nu drikker den første og beder om en til,

så skal vi have en ekstra i kælderens. Efter besøget stod der to flasker øl i kælderens - en uden - og en med kapsel!

Småjobs.

Der fulgte en del småjobs med til det at være sognefoged. Der var det med sessionen og lægdsrullen. Så var han også domsmand eller lægsdommer inde i Roskilde. Endvidere var han vurderingsmand for kreditforeningen - han kendte jo alles økonomiske situation og agerjordens beskaffenhed på hele egnen. Når folk ville låne penge i bank eller sparekasse, ringede de ofte fra banken i Roskilde for at spørge, om den der ansøgte var "solid". Ofte kautionerede han selv for de solide folk, så folk kunne låne pengene i banken. Som tak for samarbejdet gav Banken et år en udflugt til Lybeck i 3 dage med ophold på hotel. Det var storslået, selv om sognefogeden nok syntes, at der havde været vel rigeligt med "drikken og dansen."

Som afsked på turen fik de en hel flaske spiritus, men den fik lov til at stå i spisekammeret i flere år, indtil moderen begyndte at pudse vinduer med væsken. Der stod forresten "Johnny Walker" på etiketten!

Jalousiskabet

Ude i kammeret stod der et skab - et mørkbejdset jalousiskab. Det var selve nerven i sognefogedens arbejde - hans kontor. Når man drejede på nøglen, røg jalousilågen ned, og nøglen sad altid i. Der var 7 rækker skuffer. De var dybe, men ikke med ret høje kanter. På forkanten var der et håndskrevet stykke pap, hvor man kunne læse om indholdet. I øverste skuffe lå "Håndbog for Sognefogeder". Vi så ham aldrig læse i den, - men det gjorde han måske? Ellers kunne man læse: Frimærker, Lægdsruller, Vielser, Hundetegn, Udpantninger. På en af de nederste skuffer

stod der "Underholdsbidrag". Vi drenge ville gerne vide, hvad "Underholdningsbidrag" var for noget. Vi fik en halv forklaring, og at det hed "Underholdsbidrag". For os var det utænkeligt, at nogen kunne have børn

Jalousiskab

med en anden end den, man var gift med. Senere kunne man trække på smilebåndet, fordi "Underholdningsbidrag" vel ikke var helt uden sammenhæng med det, der faktisk var foregået".

Lokummet

Vi havde selvfølgelig fået "træk og slip" indlagt i huset engang i halvtresserne, men vi havde stadigvæk det gamle lokum med tønde og lokumsbræt og gamle aviser som toiletpapir. Nogle gange foretrak man at benytte lokummet, hvor man kunne sidde og fundere over tilværelsen og måske kigge ud på naturen ud af den halvåbne dør.

En dag, da drengen her sad på lokummet og lod øjnene glide rundt i det lille rum, fik

han øje på et sammenfoldet stykke papir, der var stukket ind i en revne mellem dørkarmen og muren. Det viste sig at være et afrevet stykke af et ugeblad med billeder fra Anne Marie og Konstantins bryllup. Konstantin var revet fra, men Anne Marie så jo strålende ud! Drengen vidste, at det kun var ham selv og faderen, der brugte lokummet. Og pludselig gik det op for ham, at faderen, missionsmanden og sognefogeden - sad her alene og kiggede på smukke damer! Først var han forarget, - men senere lagde det et forsonende skær over at vide, at ens fader alligevel var som andre mænd på det felt.

BILLEDER

De anvendte billeder i denne artikel er fundet på Google. Ingen krænkelse af ophavsretten er tilsigtet.

LITTERATURLISTE:

Steen Busch: Sognefogedens historie. (Foredrag holdt i Viby Sognegård, 26. 3. 2019

Poul Fredebo: Sognefogedinstitutionen gennem 200 år. (okt. 1995)

“Håndbog for sognefogeder” 1857

- - - 1929

- - - 1949

Holger Grøntved : Sognefogeden - mellemløbet mellem øvrighed og borger.

Hans Jørgen Lysholm: Min fader.

Beretning for 2019

Ved Helle Reinholdt

Foreningens generalforsamling

Østjysk Hjemstavnsforening afholdt generalforsamling den 17. november 2018 på Viby Bibliotek. Formand Helle Reinholdt bød velkommen til knap 100 fremmødte medlemmer.

Herluf Jensen blev valgt som dirigent.

Formanden rettede indledningsvis en stor tak til foreningens medlemmer for vedholdende interesse for årbog og årets arrangementer, herunder deltagelse i generalforsamlingen. Dette ses desværre i lyset af et årligt dalende medlemstal, som er beklageligt om end forståeligt, og nok også ses som et vilkår, som Østjysk Hjemstavnsforening deler med andre historiske foreninger.

Foredrag og ture

I 2019 blev afholdt tre arrangementer: Den 25. marts et foredrag ved Steen Busck, lektor emeritus dr. phil. ved Aarhus Universitet. Emnet var: Sognefogeden og hans forgængere siden slutningen af 1700-tallet og frem til 1972. Efter foredraget supplerede bestyrelsesmedlem Tage Franck med

farverige historier om et antal navngivne, østjyske sognefogeder. – En interessant aften for 37 medlemmer.

En lille pause efter turen i det smukke område

Den 25. maj gik turen til Tunø for 30 deltagere. Turen rundt på den bilfri ø var fordelt på to muligheder, enten ved traktorkørsel eller som gående ad en 6 km lang sti i et smukt, fredet område med Søren Sørensen i spidsen. Deltagerne samledes til frokost på Tunø Kro, hvor guide Christian Wiese fortalte om øen, dens historie og tunboerne. Udflugten sluttede med et besøg i kirken, før færgen bragte os til Hou.

#JEGGIKTUNØRUNDT

En del af selskabet valgte dog at bese øen via traktor

Herregården Hessel

Den 22. august var en interessant bustur gennem Nørreådal, bl.a. forbi Fussingø Gods. Ålum Kirkes præst fortalte livligt om den spændende kirke. På Hvalpsund Færgkro blev serveret middag, hvorefter der var besøg på Museet Herregården Hessel med en historisk introduktion af museets inspektør. De 25 deltagere fik dagen igennem en fyldestgørende fortælling om landskabet og dets seværdigheder af Jørgen Bitsch.

Der blev rettet en tak til den samlede bestyrelse, herunder arrangements- og redaktionsudvalget samt årbogens redaktør for et godt samarbejde. Redaktør Kurt Quist Nielsen præsenterede derefter årbog 2018.

Kasserer Herman Rasmussen citerede hele to fhv. ministre angående formuen, nemlig, at ”det går ufatteligt godt”, og ”vi kan snart købe hele verden”. Foreningen og bogforlaget udviste et overskud på 428.000 kr., om end driftsresultatet gav et mindre

Jørgen Bitsch

Det spændende interiør i Ålum Kirke beses

Kaffe på herregården Hessel

minus. Kassererens regnskab og gennemgangen blev godkendt.

Det blev foreslået og vedtaget med stor applaus, at kontingentet for 25. år i træk blev fastlagt til 130,- kr.

Valg af bestyrelse: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen, Eigil Sennels og Jens Bay ønskede ikke genvalg. Genvalg modtog Ove Kjær, Herman Rasmussen, Tage Franck, Lars Holger Mortensen og Søren Sørensen. Nyvalgt blev Peter Poulsen og Lars Krantz. På formandens forslag godkendte forsamlingen, at en plads kunne stå ubesat, ligesom en suppleant ikke kunne vælges.

Mogens Lindekilde blev valgt som revisor.

Konstituering

Ved konstitueringssmøde i januar blev valgt: Helle Reinholdt som formand, Lars Holger Mortensen som næstformand, Herman Rasmussen som kasserer og Søren Sørensen som sekretær. Som formand for arrangementsudvalget blev valgt Ulla Lauritsen, som formand for redaktionsudvalget valgtes Tage Franck. Kurt Quist Nielsen genvalgtes som redaktør.

Bestyrelsen har arbejdet på et par fornyelser. – Den 1. februar kunne vi med glæde præsentere en moderniseret hjemmeside: www.ostjysk-hjemstavn.dk Hjemmesiden har ny fremtoning og struktur, den er let at benytte og nem at vedligeholde. Her kan alle nye oplysninger læses, ligesom

Ålum Kirke

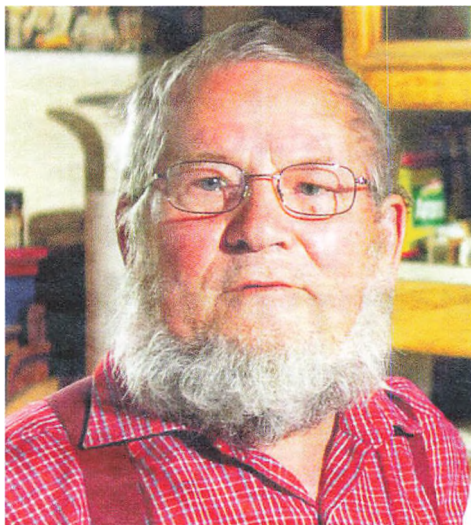
tidligere arrangementer kan findes frem. - I slutningen af året påregner bestyrelsen, at et sæt nye vedtægter kan præsenteres. Årsagen er primært et antal opståede, nye krav.

Afslutningsvis blev rettet en personlig tak til Karen Margrethe Gadegaard Sørensen for hendes energiske indsats som foreningens formand gennem 30 år. Hvervet var udført med stor indsigt, viden og udholdenhed samt fuld af omsorg for såvel foreningen som de enkelte medlemmer. Der blev også rettet en varm tak til Eigil Sennels, der med sine 20 år i bestyrelsen var en solid og velorienteret del af arrangementsudvalget, specielt med fokus på det kulturelle stof. Ligeledes lød en stor tak til Jens Bay, som gennem fire år udførte et stort arbejde i arrangementsudvalget og bogforlaget. Alle fik overrakt blomster.

Formanden takkede til sidst dirigenten for vel gennemført generalforsamling.

Herefter var der fælles kaffebord med bl.a. Karen Margrethes legendariske, hjemmelavede lagkager.

Derpå blev afholdt et interessant foredrag med udgangspunkt i Odder af tidligere højskoleforstander og tidligere valgmenighedspræst Aage Augustinus med titlen: "Derfra min verden går".

En trist meddelelse

Bestyrelsen modtog den 1.4 den triste besked, at bestyrelsesmedlem Søren Christian Sørensen var gået bort i en alder af 75 år. Søren blev indvalgt i foreningens bestyrelse i 1991, og her arbejdede han med begejstring især med foreningens årbog og i arrangementsudvalget. Søren C. Sørensen fik en smuk bisættelse fra Alling Kirke, hvis nabo, Alling Skole, var rammen om Søren's liv fra tidlig barndom og til få år før hans død. Søren Christian Sørensen er savnet.

